

De Nationale Synode van Dordrecht

1618/9 – 2018/9

400 jaar

Synode van Dordrecht.

Afbeelding is van de bovenzaal van het voorhuis van de Kloveniersdoelen, de plaats waar de zittingen werden gehouden.

ARTIKELN OVER DE SYNODE VAN DORDRECHT

(1) DE STRIJD OM DE BANIER

K. Schilder

(Ter herinnering aan de nationale synode van Dordrecht, geopend 13 november 1618)

(2) OM DE FUNDAMENTEN

P. Jongeling

Uit: Het vlammend schrift

Momenten uit de strijd der geesten

De Vuurbaak Groningen 1971

(3) HISTORISCH ACHTERGROND VAN DE SYNODE VAN DORDRECHT

Uit: G. Groen van Prinsterer

Handboek der Geschiedenis van het Vaderland

(1) DE STRIJD OM DE BANIER ¹⁾

K. Schilder

(Ter herinnering aan de nationale synode van Dordrecht, geopend 13 november 1618)

Gij hebt uw volk een harde zaak doen zien;
Gij hebt ons gedrenkt met zwijmelwijn.
Maar nu hebt Gij dengenen die U vrezen een banier
gegeven om die op te heffen vanwege de waarheid.
Psalm 60:5, 6.

Het lijkt er veel op, of de oorlogswaanzin van de slagvelden van de wereld is overgeslagen op de kerken. Verleden jaar hadden we ons krijgshaftig Hervormingsfeest; en wat hebben we toen onze wapens laten blinken! En dit jaar is 't al weer een gloriëren in behaalde zege na lange worsteling; daar komt nu deze week de herdenking van de nationale synode van Dordrecht, die haar zittingen aanving 13 november 1618; dus voor 300 jaar.

Toch zoeken wij de oorlog niet òm de oorlog. Ook de slagvaardigheid, die wij in de Dordtse synode willen bewonderen, is geen uiting van militarisme geweest, dat vechten wil òm te vechten. Maar het ging in 1618 om 't behoud van 1517. Het jaar 1517 - de Hervorming - had ons de Bijbel weergegeven. En 1618 heeft hem behouden. Anno 1517 was men wat haastig: de buit is toen wel gegrepen, maar niet veilig genoeg belegd; dát deed nu 1618. In 1517 is het goud naar boven gebracht door de (ook geestelijke) mijnwerkerszoon Maarten Luther; maar de goudvelver had geen tijd om het fijne goud te zuiveren van het grove zand; dat deed 1618. Toen is het goud van de gereformeerde leer - die eigenwijze mensen niet eens kennen, al schelden ze er op - gelouterd en naar voren gebracht. In 1517 kwam de stroom van het 'leven uit vrije genade' zich losbreken; en 't werd een prachtig gezicht van 'n geweldig bruisende waterval; maar in 1618 ging men die stroom in zijn bedding leiden; toen is de bedding verdiept, uitgegraven en - de stroom der vrije genade bood toen het aanzien van in stille majesteit vervlietende rivier.

Maar: dat ging zó maar niet. Onze psalmdichter weet het ook wel heel goed, dat de banier van de waarheid niet vanzelf wordt opgericht. Vóór het zover komen kon, moest er eerst ellende worden doorstaan. "Gij hebt, o God, uw volk een harde zaak doen zien; Gij hebt ons gedrenkt met zwijmelwijn", zo zegt hij. Dat is dus dubbele ellende. De 'harde zaak' die van buiten af; de 'zwijmelwijn', die, in ons opgenomen, van binnen uit ons deren komt. Wat de dichter bedoelt, zegt het opschrift van het lied. Strijd was er geweest met tweevoudige vijandige macht; met de Syriërs in de eerste plaats, daarop met de Edomieten. De Syriërs, toen een machtig volk, waren overwonnen. Maar nauwelijks was de strijd beslecht, of de zoete waan, dat het nu eindelijk eens demobilisatie en vrede kon worden, werd wreed verstoord; daar berichtten ineens de boden, dat, terwijl in het noorden de Syriërs verslagen werden, in het zuiden de Edomieten verraderlijk waren ingevallen. En op dat bericht moest het leger onmiddellijk zich wenden en toen Israëls krijgsmacht weer uittrok, nu Edom tegemoet, toen werd deze psalm gedicht. ²⁾

Nietwaar, dat was hard; 'n bittere pil om te slikken: zwijmelwijn. Te denken, dat het nu eens afgelopen zal zijn; en dan toch weer te moeten vechten. Maar - was het eigenlijk niet precies

¹⁾ Geref. Kerkbode van Vlaardingen, 9 nov. 1918.

²⁾ Het opschrift dat de afloop van de worsteling tegen Edom reeds meedeelt, is natuurlijk eerst later zo volledig toegevoegd aan de psalm.

zó in de dagen vóór de Dordtse Synode? In 1609 was na jaren lang vechten tegen Spanje eindelijk 't Twaalfjarig Bestand verkregen en de Verenigde Gewesten der Nederlanden waren, ook namens Spanje, erkend als onafhankelijke landen. Eindelijk dan toch eens stilstand in het oorlogsbedrijf! Eindelijk dan toch eens vrede - en - op adem komen! Ja, zo dacht men. Maar de rust keerde niet terug; want de remonstrantse beroeringen brachten minstens even grote ellende over het land als de pas gestaakte oorlog.

Maar nog in een ander opzicht is Psalm 60 in deze Dordtse week onze psalm. Israëls vijanden, wie waren dat? Allereerst de Syriërs; nu, dat was te begrijpen. Die waren heidenen van de meest heidense soort. Maar dan ook: Edom. Die was de tweede vijand. En dát was zo indroevig; want Edom was immers het broedervolk? Edom, dat is hetzelfde als Ezau. En: - Jakob en Ezau - die tegenstelling is een blijvende antithese geweest! Ze waren in één tent geboren; broeders waren ze van één vader. Maar de twist rees tussen die twee broeders. En die twist was in het wezen van de zaak het geding over de uitverkiezing. ‘Jakob heb Ik liefgehad en Ezau heb Ik gehaat’; dat verklaart alles. Jakob is Gods verkorene, ondanks zijn zonde. En Ezau is dat niet, ondanks zijn robuuste, impulsieve natuur. En dat kan Ezau niet verkroppen, hij de hemelbestormer, de verpersoonlijking van de eigen kracht! En die worsteling tussen Jakob en Ezau is geworden een wereldbeeld; de broeder bestreed de broeder; de kamp werd door de nakomelingen voortgezet en steeds bleef het, voor wie zien kan, de worsteling tussen geestelijk en ongeestelijk zaad, tussen uitverkiezing Gods of vrijwerkende, zelfbewuste wil van zijne hoogheid de Mens! Die strijd nu werkte ook na in de inval van Edom binnen Israëls grenzen. 't Was de oude erf-vete.

Soortgelijke ervaringen deden onze vaders op. Eerst tegen Syrië, toen tegen Edom. Dat wil zeggen: eerst tegen Spanje, tegen de Roomsen, tegen de inquisitie, tegen Philips II en zijn bende. Dat was erg. 'n Harde zaak. Zwijmelwijn. Maar harder was het, toen men tegen de Remonstranten strijden moest, want die waren Edom, het broedervolk! Ook zij waren met ons zonen van één vader; geboren met ons in één tent; ze waren toch immers óók kinderen van de Hervorming van 1517? Ja, dat waren ze; maar zoals in Izaks tent zich de splitsing voortzet, zo is het ook in het kamp van de zonen der Hervorming; dát was het geding tussen de Gereformeerden en de Remonstranten. En - weer liep het over de uitverkiezing. Weer kwam daar het oude verzet opduiken van alle Edomietische wijsheid, die 't maar niet billijken kán, dat Jakob niets humaner is dan Ezau in zichzelf, en dat toch God de één aanneemt, de ander verwerpt.

'n Harde zaak. Zwijmelwijn.

Maar de verlossing is gekomen. “Gij hebt o God, dengenen, die U vrezen, een banier gegeven.” De heidenen hebben een spreekwoord: “Wien de Godheid verdelgen wil, dien maakt ze dol, radeloos, dien geeft ze.....zwijmelwijn”. Maar dat zegt het christendom niet. Juist om te behouden, om te louteren, gaf God de zwijmelwijn; en van de verwarring, van het waggelen door de zwijmelwijn ging het tot de zekerheid, de vastberadenheid van de banier! De banier, nietwaar, dat is het kort begrip van des strijders weten en willen. De banier, met haar wapperend juichen, haar kort-kernachtig opschrift of zinrijk symbool is de band, die de strijders verenigt. Zó ziet ook David zijn strijders oprukken; vooruit! En de banier dragen ze uit; maar als ze uitgaan, dan jubelt zijn ziel, dat God zijn dappere strijders zelf voorgaat, dat God ze opnieuw zelf de banier in de vuist heeft gedrukt.

Zo was 't ook in de Dordtse dagen. De banier is ontrold; hoog uitgedragen de standaard van de Hervorming; sola fide; alleen door het geloof. Maar dat geloof dan ook weer geen verdienste;

want als dát waar is, zoals de Remonstranten zeggen, dan is de Hervorming toch weer verloochend; dan heeft Rome met zijn verdienstelijkheidsleer immers tóch weer gelijk.

Neen, zei Dordt; in onze banier staat, dat alleen door genade de mens zalig wordt. Zo kan dan óók zijn geloof niet zijn gerechtigheid voor God zijn.

Ge ziet het, 't was niet een nieuwe leus; geen nieuwe ³⁾ banier. De oude was het, maar dan opnieuw in de strijd geworpen; en zijn leuze, de leer van vrije genade, is consequent doorgedacht tot de grote gedachte van de uitverkiezing toe. Eerst zó krijgt God alleen de eer; en dat schreef immers Luther reeds in de banier van de Hervorming?

God heeft die banier zin strijders opnieuw gegeven; daarin ligt het verlossende element ook voor Davids besef. Hij ziet ze uitgaan met leeuwenmoed; want God zelf is het, die ze aanvoert. Nu was het ook goed. Toen Israël zelf de ark in het leger haalde, werd de slag verloren; maar toen God de banier gaf, toen kwam de victorie! Gij hebt dat gedaan; dat is de jubel van de tekst. Dat was ook de gedachte van Dordt. Want de Remonstranten wilden op voet van gelijkheid hun leer laten onderzoeken; maar de kerk is voor die drang niet geweken. Ze wist, dat de banier van het Woord door God zelf in de hand was gegeven; daarom konden onze vaders niet de Remonstranten, die dat Woord en zijn gezag aantastten, op voet van gelijkheid behandelen. Dat zou geweest zijn: de banier weer achter een scherm zetten.

Welnu, daarin lag ook hun dankbaarheid. Ze hebben de banier, met Davids knechten, opgeheven, of, zoals beter vertaald kan worden, ze hebben zich er om heen geschaard ⁴⁾. De strijd is gestreden in het gezicht van de banier en van haar wachtwoord: het beginsel van 1517. Toen hebben ze wonderen gedaan. Wij, die jaren lang sukkelen over één zinnetje in artikel 36, wij staan verstomd over zulk een werk als de Dordtse Leerregels, in zó korte tijd gesteld. Ze hebben Gods soevereiniteit uitgeroepen, maar ook zijn ontferming; zijn onweerstandelijke wil, maar ook zijn ernstige roeping tot het evangelie; zijn onafwijsbare raad, maar ook onze verantwoordelijkheid; zijn alleen-werkende kracht in de wedergeboorte, maar toch ook onze vernieuwde werkzaamheid. En de verklaring van dat wonder? Wel, ze hieven de banier op: vanwege de waarheid. ⁵⁾ De waarheid zelf was hun drijvende, dwingende, stuwende macht. Ze konden niet anders. En wij, zonen van Dordt? Wij vergenoegen ons vaak met het armoedige spel van: de banier opheffen voor de waarheid. Maar dat is gemakkelijk genoeg: strijden voor een dogma, voor een leus, voor een partijwoord. Lezer, kent gij het geheim van Dordrechts kracht? Het uitdragen van de banier vanwege de waarheid, omdat gij zelf gegrepen door haar zijt? Juist de nalatenschap van Dordrecht, de leer der verkiezing, legt zo klemmend de vraag u voor, of gij ook heel eigen, heel innig persoonlijke godsvrucht kent. Zo dan, laat ons staan naar die macht, die innerlijke sterkte. Alleen dan kent gij de zoete weelde van wat Dordt in zo stroeve taal bepleit heeft: niet uit u, niet uit de wil desgenen die loopt, maar des ontfermenden Gods. Alleen zo zijn wij kinderen van Dordrecht.

³⁾ De ingevoegde woorden: 'maar nu' zijn dan ook eigenlijk ten onrechte ingelast.

⁴⁾ Om verschillende, hier niet te noemen redenen, verwerpen wij de vertaling: om te vluchten.

⁵⁾ Evenzo kunnen wij op verschillende gronden niet vertalen zoals velen willen: (om te vluchten) voor de boog. Heel het verband bestrijdt die smakeloze opvatting.

(2) OM DE FUNDAMENTEN

P. Jongeling
Uit: Het vlamvend schrift
Momenten uit de strijd der geesten
De Vuurbaak Groningen 1971

De actualiteit van Dordrecht

Het jaar 1968 was een jaar van vele herdenkingen. Telkens weer werden we door de vinger der historie aangeraakt en gewezen op nationale en kerkelijke gebeurtenissen van grote betekenis: de slag bij Heiligerlee als begin van de Tachtigjarige Oorlog in 1568, het ontstaan van ons Wilhelmus in hetzelfde jaar of kort daarop, het einde van de Eerste Wereldoorlog en de staatsgreep van Troelstra in 1918, het convent van Wezel en ook de synode van Dordrecht. De meeste hierboven genoemde gebeurtenissen hebben in de Nederlandse pers wel een zekere aandacht gekregen. Alleen met het convent van Wezel was dit nauwelijks het geval. Zo'n kerkelijk gereformeerd zaakje, dat interesseert het grote publiek niet erg, zelfs het grote christelijke publiek niet.

En de synode van Dordrecht die toch - dat moet ieder erkennen - voor onze staatkundige en kerkelijke historie van zeer grote betekenis is geweest?

Voor zover er door de publiciteitsmedia aandacht aan werd besteed, was het in misprijzende zin.

Deze al zo ver achter ons liggende synode is door de eeuwen heen een soort sjibbolet geweest waaraan gereformeerden en ongereformeerden, calvinisten en libertijnen, trouwe belijders en openlijke of heimelijke bestrijders van de belijdenis elkaar herkenden. Zo is het vandaag nóg. Nog steeds staan in de kerkelijke strijd Arminius en Gomarus, Uytenbogaert en Trigland tegenover elkaar; zijn in de politieke worsteling Maurits en Van Oldenbameveldt eikaars tegenstanders. Hun namen zijn hier symbolen voor richtingen in het kerkelijke en politieke leven, die elkaar principieel elke voet grond betwisten.

Geen kerkelijk belijdenisgeschrift is zó scherp bestreden als de Dordtse Leerregels. Dat behoeft niet te verbazen, want in dit geschrift gaat het vooral om de vrijmacht van God en de volslagen onmacht en onwil van de gevallen mens. Niet alleen de predestinatie is in het geding, maar ook zaken als de "gemene gratie", het "licht der natuur" en dergelijke. De Dordtse Leerregels trekken niet alleen in kerkelijk-dogmatisch opzicht de lijnen scherp, zij graven ook de grond onder de voeten weg van degenen die de grenzen tussen christelijke en niet-christelijke politiek, tussen christendom en humanisme geheel of gedeeltelijk willen uitwissen. Daarom zijn ze voor honderdduizenden een steen des aanstoots.

In de zeventiende eeuw waren het juist de aanzienlijken, de machtige regenten en een deel van de intellectuelen die in Holland het remonstrantisme waren bijgefallen, omdat zij vanouds meer uit de gedachten van Erasmus, Coornhert en andere sterk humanistisch beïnvloede denkers hadden geleefd dan uit de schriftuurlijk gereformeerde belijdenis. Welnu, deze mensen braken in 1619 niet met de Kerk. Zij conformeerden zich ogenschijnlijk, maar in hun hart bleven ze dezelfde. Reeds onder Frederik Hendrik, die zelf niet geheel vrij was van sympathie voor de remonstranten, nam hun invloed weer aanmerkelijk toe.

De in de politiek, de wetenschap en de handel zo machtige libertijnen of staatsgezinden noemden zich “Voedsterheren der Kerk” en probeerden ook daar de eerste viool te spelen; wat bij het weer ingetreden verval in de Kerk maar al te goed gelukte.

We hebben vroeger al wel eens beschreven, hoe dit proces verliep in de twee eeuwen na Dordrecht, hoe de leer der Kerk steeds verder werd uitgehold. Groen van Prinsterer vat in zijn ‘Handboek’ de gevolgen in één zin samen: “De Godheid des Heeren werd Goddelijkheid; de erfzonde zedelijk bederf; de verdorvenheid en onmacht zwakheid en gebrek; Gods toorn een heilig ongenoegen; de wedergeboorte zedelijke verbetering; de heiligmaking Deugdbetrachting; de ingeving der Heilige Schrift een hoog verlicht zijn van profeten en apostelen”.⁶

Bij deze ontwikkeling waren de Dordtse Leerregels een lastige sta-in-de- weg. Geen wonder dat men er weldra niets meer van wilde weten. In 1816 verscheen te Groningen een geschrift van Mr. H.W. Hoving: “Christendom en Hervorming vergeleken met den Protestantschen Kerkstaat in de Nederlanden”. De schrijver roept daarin uit; ⁷ “Blijft weg met uw leer van drieëenheid”. De belijdenisgeschriften noemt hij “allerellendigste formulieren”. Van de Heidelbergse Catechismus heet het: “Dat is een oud schoolboek, hetwelk zich noch door stijl, noch door inhoud meer aanbeveelt”. Maar het ergst krijgen de Dordtse Leerregels er van langs.

Koning Willem I is juist in dat jaar door de aan de Hervormde kerk opgedrongen nieuwe organisatie hoofd van de kerk geworden. Dringend en vleierend verzoekt en smeekt de heer Hoving de koning “deze Dordrechtse kluisters te verbreken”.

Twee jaar later was het twee eeuwen geleden dat de synode van Dordrecht werd geopend. Van enige herdenking wilde de Hervormde Synode - het permanente, door de staat gecreëerde nieuwe bestuurslichaam - volstrekt niets weten. Het kwam niet te pas, zo werd gezegd, om in deze dagen, waarin men de broederliefde en vereniging der Protestanten behartigde, oude twisten op te halen, en aan de kerkelijke vergadering, die ze zo streng beoordeeld had, met lof te gedenken.

Toen was het de oude dominee Nicolaas Schotsman die in 1819 twee leerredenen uitgaf onder de titel: “Eerezuil ter gedachtenis van de voor tweehonderd jaar te Dordrecht gehouden Nationale Synode, opgericht door Nicolaas Schotsman”.

Deze moedige man is, voor zover wij weten, de enige geweest die zoiets heeft gedaan. Hij is er door verdraagzaam Nederland dan ook om gehoord en gesmaad als geen ander. Zijn Eerezuil, zo beet men hem toe, was een eeuwigdurende schandzuil voor hem zelf. Maar zijn daad bleef niet zonder gezegende gevolgen. Er kwam weldra een tweede druk van het boekje - er was bij het eenvoudige volk dat nog aan de gereformeerde belijdenis vasthield veel vraag naar - ditmaal voorzien van een voorrede van de hand van Bilderdijk die Schotsmans bestrijders krachtig van antwoord diende.

Toen weinige jaren later dominee Hendrik de Cock door de HEERE werd geleid naar de volle waarheid van Schrift en belijdenis was een van zijn eerste reformatorische daden de uitgave van de Dordtse Leerregels, het vergeten belijdenisgeschrift der Kerk. In zijn uitvoerige

⁶ G. Groen van Prinsterer, Handboek der geschiedenis van het Vaderland, 2e druk, Amsterdam 1852, § 592.

⁷ J. Kuiper, Geschiedenis van het godsdienstig en kerkelijk leven van het Nederlandsche volk, 2e druk, Nijkerk 1903, p. 379.

briefwisseling met prof. dr. Hofstede de Groot staan de meningen het scherpst tegenover elkaar als het gaat over dit Formulier van Enigheid. Hofstede de Groot wil er niets van weten en schrijft openlijk, dat de Dordtse Canones, de leer die te Dordrecht is vastgesteld, niet is de leer der Hervormde Kerk, maar van de “Nederlandsche Hervormde Contra-remonstrantsche Kerk” ...⁸

“Weg met Dordrecht!” Die roep heeft telkens weer geklonken in onze historie, en dan wisten gereformeerde belijders, uit welke hoek de wind waaide, ook als degenen die deze kreet aanhieven zichzelf mogelijk gereformeerd noemden. Dat deed Hofstede de Groot trouwens ook.

Er is niets nieuws onder de zon. Wie het bovenstaande heeft gelezen, zal er in vele opzichten onze eigen tijd in herkend hebben. Om die wezensgelijkheid te illustreren behoeven we slechts te verwijzen naar een artikel in “Contact”, getiteld “Het verdorde Dordt”,⁹ dat zelfs voor genoemd orgaan nog een dieptepunt betekende, maar dat anderzijds de duidelijkheid stellig bevorderde.

Juist die niet aflatende hoon en bestrijding zijn een aanwijzing, hoe actueel nog steeds de strijdvragen zijn die in Dordrecht een gereformeerd antwoord kregen. En zoals er door de eeuwen heen mensen waren voor wie de Canones een ergernis en een dwaasheid waren, zo zijn er door Gods genade vele anderen geweest die er God voor gedankt hebben. Die dankbaarheid willen ook wij graag betonen. Het is een van de redenen waarom we iets willen vertellen over de zware strijd die in het begin van de zeventiende eeuw werd gevoerd om de grondslagen van kerk en staat, en over de beslissingen die toen zijn gevallen.

Een oud lied

In een “Open Brief” die op de Gereformeerde Kerken werd afgevuurd - wij bedoelen ditmaal het door achttien vrijgemaakte intellectuelen ondertekende “.Appèl tot kerkelijke verzoening” - wordt gesteld dat de generale synodes van de vrijgemaakte kerken hebben geweigerd samen te spreken met de synodaal gereformeerde kerken en dat daaruit spreekt “een algemene geest van wantrouwen en onverzoenlijkheid jegens de synodaal gereformeerden, welke geest wij met een christelijke levenshouding radicaal in strijd achten”.

In hetzelfde nummer van “Woord en Wereld” waarin zij hun Appèl publiceren, werden de ondertekenaars vanwege deze uitspraak op de vingers getikt door een andere vrijgemaakte, die het stuk niet ondertekende, drs. T. Jongsma. Hij tekende niet omdat hij het Appèl ziet als een lapmiddel. Het stuk is hem nog te voorzichtig, houdt te veel slagen om de arm. Vrijgemaakten die kerkelijke verzoening willen, zullen volgens hem “allen op een royale manier de synodale kerk in moeten, wetend wat ze beginnen. We hebben er niets aan als ze meteen in de verontruste hoek gaan zitten”.

Met betrekking tot het hierboven geciteerde zinnetje merkt hij op: “Het spreken over “een geest van wantrouwen” kan gemakkelijk voorbij gaan aan de werkelijke kloof. Men denkt wezenlijk anders en dat zou in de formulering duidelijker uit kunnen komen. Men denkt echt verschillend over “Schrift en Belijdenis”.

⁸ G. Keizer, De Afscheiding van 1834. Haar aanleiding naar authentieke brieven en bescheiden beschreven, Kampen 1934, p. 201.

⁹ W. C. van Zwieten, Het verdorde Dordt, in Contact van 26 okt. 1968.

De vrijgemaakte kerk wil een soort “absolute gereformeerdheid”, terwijl in de synodaal-gereformeerde kerk het inzicht begint te dagen, dat men in deze tijd niet meer in de historische zin gereformeerd kan zijn als men nog christelijk wil blijven. We moeten daar geen doekjes om winden; de mensen moeten zelf kiezen op de kernpunten”. Aldus drs. Jongsma, wiens bijdrage uit een oogpunt van duidelijkheid zeker te waarderen valt. Wij weten zo tenminste precies waar we aan toe zijn. Er moet inderdaad worden gekozen op kernpunten.

Overigens is de door drs. Jongsma geponeerde stelling - hij is het immers kennelijk ééns met het inzicht dat “in de synodale kerken begint te dagen” - bepaald niet nieuw. Ook in het verleden zijn er steeds weer mensen geweest die betoogden dat het “in deze tijd” niet meer mogelijk was, in historische zin gereformeerd te zijn als men nog christelijk wilde blijven. Het is precies dezelfde argumentatie die we vinden bij de grote tegenstander van de Afscheiding, Hofstede de Groot, de vader van de zgn. Groninger richting.

Als ds. H. de Cock het in hun onderlinge briefwisseling krachtig en geargumenteed opneemt voor de gereformeerde leer, dan is het laatste en beslissende woord van De Groot dit: “Dat is het, wat mij zoo bedroeft in uw denkbeelden; zij lopen niet tegen deze of die uitspraak in het N.V., (De Groot bedoelt hiermee het Nieuwe Testament), in, maar tegen het gehele N.V.; niet tegen deze of die letter, maar tegen den ganschen liefderijken geest des Christendoms. Dit miskent gij in zijnen innerlijken geest: de Apostelen en Jezus Christus zijn niet uwe Meesters: maar Calvijn en Augustinus: het is hunne leer, die gij voorstaat, en met de letter van het N.V. bekleedt, terwijl gij den Heiligen Geest van God, die daarin tot ons spreekt, niet verstaat. Maar wilt gij een leerling van deze menschen blijven en menschevonden prediken, welnu, rigt dan eene menschelijke kerk op, een Calvinistische, Dordsche, of hoe gij haar heeten wilt: maar verlaat de Goddelijke kerk van Jezus Christus die u verboden heeft, menschen te volgen, al waren zij oök nog geleerder en vromer dan Augustinus en Calvijn waarlijk geweest zijn”.¹⁰

Men ziet, hier wordt in vroom klinkende woorden precies hetzelfde gezegd: Wie “in deze tijd” waarlijk christelijk wil zijn, moet het historisch gereformeerde loslaten. Want dat gereformeerde is eng, koud, hard, liefdeloos, dor en het öngereformeerde is mild, liefdevol, breed, verdraagzaam ... behalve dan natuurlijk als het tegen de gereformeerden gaat, maar die maken het er nu eenmaal naar, doordat ze aan de oude opvattingen vasthouden. . .

We hebben Hofstede de Groot geciteerd. Wij hadden ook anderen kunnen aanhalen, uit andere tijdvakken, want dit lied is steeds weer gezongen. En soms werd bij het lied nog een tweede stem gecomponeerd, die dan beweerde dat dit historisch gereformeerde óók nog een insluipsel is, dat oorspronkelijk wezensvreemd was aan de Nederlandse reformatie.

Tot op vandaag toe kan men in geschiedenisboeken soms de voorstelling aantreffen dat de Nederlandse Gereformeerde Kerken oorspronkelijk in de zestiende eeuw een stempel zouden hebben vertoond dat belangrijk van het calvinistische patroon afweek. Zij zouden “milder”, “breder”, “verdraagzamer” zijn geweest. Eerst later zou het strakke calvinisme dit echt Nederlandse stempel hebben overwoekerd en misvormd.

Deze voorstelling van zaken is ontstaan uit de wens om achteraf de remonstranten en andere niet-gereformeerden een stamboom te verschaffen welke hèn ogenschijnlijk tot de eigenlijke, oorspronkelijke “Nederlandse gereformeerden” zou maken. Historisch is deze hypothese echter niet houdbaar. Al vanaf 1550 hebben de tot reformatie gekomen kerken in de

¹⁰ G. Keizer, De Afscheiding van 1834, Kampen 1934, p. 217.

Nederlanden een duidelijk calvinistisch stempel gehad. Dit betekende uiteraard niet dat elke gereformeerde het op elk onderdeel precies met Calvijn eens was, maar geschriften als de Heidelbergse Catechismus en de 37 Artikelen van De Brés spraken toch uit, wat het gemeenschappelijk geloof was. Zij werden door de gereformeerden dan ook weldra algemeen aanvaard als belijdenisgeschriften der kerken.

Gaat men op zoek naar de geestelijke vaders van de latere remonstranten, dan komt men niet terecht bij de 16-eeuwse gereformeerden, maar bij mensen die buiten de Gereformeerde Kerken stonden of die, waar zij er zich met hun leringen hadden ingedrongen, er duidelijke tegenspraak ondervonden.

Erasmus, de grote geleerde, die nimmer met de Reformatie is meegegaan, maar officieel rooms bleef en verder een soort “bijbels humanisme” voorstond, kan men als zulk een voorloper aanmerken. In nog sterkere mate geldt dit van Dirck Volckertszoon Coornhert, die noch rooms noch gereformeerd was. Hij was een verbitterde tegenstander van Calvijn en diens leerlingen, tolk van de libertijnen en een ijveraar voor christendom boven geloofsverdeeldheid.

Ook onder de predikanten vond men zulke wegbereiders. Merkwaardigerwijs waren dit meestal mensen die eerst pastoor in de roomse kerk waren geweest en op een bepaald moment met de Reformatie waren meegegaan om voortaan als “dominee” op te treden. Sommige van deze pastoors konden niet los komen van de pelagiaanse leer van de vrije wil en aanverwante dwalingen. Dit gold bijvoorbeeld van Johannes Anastasius Veluanus, die in Gelderland veel invloed had, van pastoor Hubert Duifhuis te Utrecht, en van Caspar Janszoon Coolhaas, die in Leiden veel beroering veroorzaakte en ten slotte als predikant werd afgezet. En zo zouden er nog wel enkelen meer te noemen zijn.

Deze lieden, die voor een deel in en voor een deel naast de kerk leefden en er soms heel wonderlijke opvattingen op na hielden - zo wilde Duifhuis in zijn Utrechtse parochie niets weten van belijdenis en tucht en ook niet van ouderlingen en diakenen, de man was een echte dominocraat - genoot de bescherming van de burgerlijke overheid.

Dat was zo vreemd niet. De voorname heren die de vroedschappen en in Holland en Utrecht ook de Staten beheersten, waren meestal meer libertijns dan gereformeerd van opvatting. Zij waren, evenals Coornhert en Duifhuis, voorstanders van een brede volkskerk die alle niet-roomsen moest omvatten en die daarom in haar belijdenis vooral niet te belijnd moest zijn. Kerkelijke eenheid achtten ook zij een onwaardeerbare steun in de zware strijd tegen Spanje, maar zij wilden deze eenheid bewaren door het met de schriftuurlijke waarheid, de waarachtige en volkomen leer der zaligheid wat minder nauw te nemen. En dat kon natuurlijk alleen wanneer de burgerlijke overheid de kerk voldoende in de hand had! Niet de kerkenraden moesten het tenslotte voor het zeggen hebben, maar de vroedschappen en de Staten.

Zo was het ook inderdaad in de praktijk.

De gereformeerden, hoewel ze die praktijk niet konden veranderen, keerden zich toch wel tegen dergelijke gevaarlijke theorieën van kerkregering. Maar het waren juist predikanten die in meerdere of mindere mate van de gereformeerde belijdenis afweken, welke de burgerlijke overheden, (de ‘politieken’ zoals ze vaak genoemd werden) in dezen bijvielen. Ook al uit eigenbelang, omdat zij wisten dat gereformeerde kerkenraden en synoden hun duidelijk

afwijkende leringen niet zouden dulden, terwijl zij van de burgerlijke overheden, vooral in Holland en Utrecht, bescherming konden verwachten.

Hoewel er dus, zoals uit het bovenstaande kan blijken, al wel enkele, ‘Arminianen’ waren, vóór het optreden van Arminius, kan men toch zeggen dat eerst door zijn arbeid en door de controversen welke rondom zijn leringen ontstonden, een partij of richting zich in de kerken constitueerde, die afweek van de belijdenis. En het heeft door de houding van de Landsadvocaat, Van Oldenbarneveldt, en vele andere plaatselijke en gewestelijke overheden maar weinig gescheeld of deze ongereformeerde stroming had op illegale wijze definitief de macht in handen gekregen.

Wij oordelen niet over bedoelingen van mensen. Kwade opzet behoeft niet aanwezig te zijn. Maar dit staat vast: wanneer Arminianen en Libertijnen tijdens het Twaalfjarig Bestand in hun greep naar de macht waren geslaagd, zonder dat daartegen profetisch verzet was gerezen, dan zou zulks de ondergang van kerk en staat tot gevolg hebben gehad.

Dat heeft een man als de predikant-geschiedschrijver Triglandt begrepen. Dat heeft de edele Willem Lodewijk van Nassau telkens weer tegenover Maurits op het hoogst betuigd. Dat heeft Prins Maurits op het kritieke moment zelf beseft en het heeft hem de kracht gegeven tot een ingrijpen waarbij ook zijn eigen positie op het spel kwam. Dat hebben de Staten-Generaal na afloop van de Dordtse Synode geschreven in een brief “aan alle Koningen, Prinsen enz.”. Dat heeft Groen van Prinsterer beleden en met bewijzen gestaafd, nadat hij de archieven van het Oranjehuis had doorgeplozen.

Dat zullen ook wij staande houden. ‘Dordrecht’ heeft tot behoud gestrekt, is tot grote zegen geweest, omdat het vasthield aan het ‘historisch gereformeerde’, wijl het naar de Schrift was. Dat willen wij dankbaar erkennen en herdenken.

Het leven van Arminius

Jacob Harmenz die later zijn naam verlatijnste tot Jacobus Arminius, werd op 10 oktober 1560 te Oudewater geboren. Zijn vader, die messenmaker was, stierf al vroeg. Toen ontfermde de hervormd geworden pastoor, Theodorus Aemilius, zich over de kleine Jacob en zorgde voor hem tot het kind 14 jaar was. Daarna nam de beroemde mathematicus Rudolf Snellius, eveneens geboren in Oudewater, hem mee naar Marburg, waar Snellius hoogleraar was. Korte tijd later echter evenwel vernam Snellius dat Oudewater door de Spanjaarden was geplunderd en de bevolking uitgemoord. Samen met zijn pleegkind ging hij naar het stadje dat inderdaad geheel verbrand en vernield was. Arminius’ moeder, zijn broer, zijn zuster en vele andere familieleden waren vermoord.

Kort daarna werd Arminius opgenomen in het gezin van een Rotterdams predikant en in oktober 1576 werd hij student aan de Leidse universiteit. In 1578 werd Snellius aan deze universiteit benoemd tot lector. Hij bracht de jonge student in aanraking met de filosofie van Petrus Ramus en legde daarmee in feite de kiem voor Arminius’ dwalingen. Later ging de jongeman naar Genève waar hij onder leiding van Beza studeerde. Wegens zijn propaganda voor de Ramistische filosofie moest hij hier na enige tijd vertrekken. Hij voltooide zijn studiën te Bazel, maakte nog een reis naar Italië en werd in 1588 predikant in de Gereformeerde Kerk van Amsterdam. Geruchten van onrechtzinnigheid waren hem al vooraf gegaan, maar door zijn welsprekendheid en vriendelijke omgang won hij velen voor zich.

Coornhert, de grote vijand van al wat gereformeerd was, had zich toen juist in Gouda gevestigd. Nog steeds voerde hij scherpe polemieken tegen de gereformeerde leer. Hij bestreed de predestinatie, leerde tegenover de zichtbare kerk de onzichtbare, keerde zich tegen de Heidelbergse Catechismus en trok ook scherp van leer tegen de opvattingen van Beza, die te Genève Calvin was opgevolgd.

Deze begaafde ketter was juist door zijn belezenheid en de vaardigheid van zijn pen een gevaarlijk tegenstander. De gereformeerden te Amsterdam verzochten toen Arminius, die immers bij Beza gestudeerd had, een verdediging te schrijven van de gereformeerde leer, zoals deze te Genève werd voorgestaan. Arminius beloofde het wel, maar er kwam weinig van terecht. Aan zijn vriend Uytenbogaart vertelde hij toen al in vertrouwen, het met de calvinistische predestinatieleer niet eens te zijn. Ook uit zijn preken over de brief aan de Romeinen kwam dit laatste al spoedig aan het licht. De beroemde Amsterdamse predikant en geograaf Petrus Plancius kwam tegen hem in het geweer, maar Arminius retireerde en verklaarde dat hij de belijdenisgeschriften volledig aanvaardde.

In 1602 werd hij benoemd tot hoogleraar te Leiden. De kerkenraad van Amsterdam was er niet gerust op. Arminius zou nu mede de aanstaande predikanten moeten opleiden, maar zijn onderwijs zou niet onder rechtstreeks toezicht van de kerk staan, maar van de burgerlijke overheid. En de 'politieken' die te Leiden de lakens uitdeelden, waren voor 'ruimheid'. Zij hadden niet zonder reden Arminius, wiens rechtzinnigheid nog steeds niet geheel onverdacht was, voor het professoraat uitgekozen. Hij moest dienen als tegenhanger van Gomarus, die de heren te 'hard' vonden!

Daarom wilde de kerkenraad van Amsterdam Arminius niet laten gaan, voor hij zich in een samenspreking van alle vermoedens van onrechtzinnigheid zou hebben gezuiverd. Aan die samenspreking nam, in tegenwoordigheid van kerkelijke deputaten, de curatoren van de universiteit en afgevaardigden van de Staten, vooral Gomarus deel. Het resultaat was, dat Gomarus en de vertegenwoordigers der kerken zich 'enigszins' voldaan verklaarden en dat Arminius beloofde geen afwijkende gevoelens te zullen verkondigen. Nogmaals betuigde hij zijn trouw aan de belijdenis.

Die trouw was in werkelijkheid niet aanwezig, en zijn belofte, heeft Arminius niet gehouden. Te Leiden, waar hij zijn gang kon gaan, druppelde hij het gif van onrechtzinnige leringen er bij de studenten in. Niet alleen op het punt van verkiezing en verwerping week Arminius van de belijdenis af, maar ook op tal van andere punten die daar onlosmakelijk mee samenhangen: de aard en betekenis van de zondeval, de vrije of niet-vrije wil van de mens, de 'gemene gratie', en dergelijke. Overigens moet erkend worden dat sommige van de latere remonstrantse dwalingen nog maar in beginsel door hem werden geleerd. Verschillende van zijn volgelingen hebben er later de consequenties uit getrokken.

Arminius zorgde er wel voor, zich niet te veel bloot te geven. Hij onthield zich, behalve in één geval, van publicaties en verbood ook zijn studenten, zijn collegedictaten publiek te maken. Maar op de kerkelijke examens merkten de afgevaardigden der kerken al gauw dat het mis was met de rechtzinnigheid van vele kandidaten die door Arminius waren onderwezen! De bezorgdheid groeide steeds meer. Waar moest het heengaan met de kerken, wanneer de beroemde Leidse universiteit een kweekplaats van onrechtzinnigheid dreigde te worden! Verschillende kerken en classes kwamen met de eis dat Arminius en alle andere professoren zich openlijk zouden uitspreken, zodat men wist waar men aan toe was. De curatoren en de Leidse magistraten wilden hier echter niet van weten. De synode van Noord- en Zuid-Holland

zond afgevaardigden naar Arminius om met hem over zijn afwijkende mening te spreken. Hij weigerde die afgevaardigden te ontvangen. De zaak zat aan alle kanten vast.

Ten slotte kwam de kwestie zelfs in de Staten-Generaal. Verzocht werd om bijeenroeping van een Nationale Synode, een vergadering van afgevaardigden der kerken uit alle zeven gewesten, om de leergeschillen te onderzoeken en uitspraak te doen. De Staten-Generaal waren hiertoe bereid, maar Holland en Zeeland gaven hun bewilliging slechts onder conditie dat eerst een voorbereidende samenkomst zou worden gehouden en dat de komende synode revisie van de belijdenis op haar agenda zou zetten! Dit laatste was het verlangen van Arminianen en libertijnen. De gereformeerden daarentegen hielden vol dat revisie van de belijdenis niet aan de orde kon komen, eer uit de Schrift was bewezen dat zij op enig punt niet met Gods Woord overeenstemde. Dit verlangen naar revisie van de belijdenis, en zelfs naar een voorlopige terzijdestelling van de Formulieren, bewees echter wel, dat Arminius en zijn geestverwanten heel goed beseften dat hun opvattingen in strijd waren met de leer der kerk!

In 1607 vond te Den Haag voor de Hoge Raad een dispuut plaats tussen Arminius en Gomarus, in het bijzijn van vier predikanten. Arminius, die het eerst het woord voerde, deed het voorkomen alsof er eigenlijk niets aan de hand was en alle tegen hem ingebrachte beschuldigingen laster waren. Hij beweerde, geen onrechtzinnige leringen te verkondigen. Wel had hij enkele bezwaren tegen de belijdenis, maar die zou hij wel aan de orde stellen wanneer er een Nationale Synode kwam voor revisie van de Formulieren.

Gomarus haalde academische stellingen aan van zijn collega, waarin de onrechtzinnigheid van Arminius naar voren trad, maar deze draaide zich er uit. Oldenbarneveldt die ook aanwezig was, constateerde daarna, dat de geschilpunten slechts onbelangrijk waren.

Toen stond Gomarus op en verklaarde plechtig dat hij met het gevoel van Arminius niet voor Gods rechterstoel zou durven verschijnen. Hij waarschuwde ook met kracht, dat waarachtige trouw aan de belijdenis niet enkel een zaak van het welzijn der kerk was, maar ook van de gehele staat.

De hoge heren lieten zich door Gomarus niet gezeggen, maar toen dit woord bij het gewone volk bekend werd, maakte het diepe indruk.

Twee jaar later stierf Arminius. Lichamelijk was hij niet sterk. De tering had zijn gestel ondermijnd en de twisten zijn krachten verslonden. Hij overleed op 19 oktober 1609. Maar de strijd, die hij zelf had doen ontbranden, duurde voort en zou weldra kerk en staat in vlam zetten.

Remonstranten contra gereformeerden

In het in 1958 bij Oosterbaan en Le Cointre verschenen boek “De schat van Christus’ bruid” schreef ds. H. J. Meijerink een uitnemend hoofdstuk “Uit de geschiedenis van het ontstaan der Dordtse Leerregels”. Daarin merkt hij aangaande Arminius het volgende op:

“Arminius is een figuur van enorme historische betekenis geweest. Toen hij optrad, was het calvinisme de levende kracht van het uit Spanjes macht verlost volk van Nederland. O zeker, het aantal calvinisten was maar klein in de Verenigde provinciën. Nauwelijks een tiende deel der bevolking. Een groot deel was nog rooms of totaal onkerkelijk, en onder die ‘gereformeerden’ nog zo velen, vooral in de kringen der regenten, die als bewonderaars van

Erasmus en Coornhert nog sympathiseerden met de papisten. Maar de kracht van ons volk lag toch onmiskenbaar in het calvinistisch belijdende volksdeel. En het is de angstwekkende betekenis van Arminius geweest, dat hij het sein gegeven heeft tot verzamelen van alle anti-calvinisten in een groepering van algemeen-christelijk humanisme, die straks met behulp van een ‘christelijke’ overheid een greep naar de macht zou doen in de nationaal-gereformeerde kerk.

“Ten ware de Heere, die bij ons geweest is, zegge nu Israël. . .” (Ps. 124)”

Hier wordt in enkele scherpe lijnen de betekenis van Arminius raak aangegeven. Men heeft van hem gezegd, dat hij een zachtzinnig mens was. Hij was het, al ging die zachtzinnigheid gepaard met een zekere sluwheid, die strijd en moeite zocht te ontwijken door zijn eigenlijke bedoelingen te camoufleren.

Men heeft gezegd dat hij volstrekt niet het hoofd van een ‘arminiaanse partij’ begeerde te worden. Dat is best mogelijk. Zijn optreden was nochtans zodanig, dat hij het wel moest worden.

Maar het gaat niet om de mens Arminius, met zijn sympathieke en minder sympathieke eigenschappen. Het gaat om de leer, die hij, tegen de door hem bezworen belijdenis in, heeft uitgedragen in de kerken. Hij heeft giftig zaad uitgestrooid in de akker van ons volksleven. Na de dood van Arminius werd ds. Johannes Uytenbogaert te Den Haag, de welsprekende hofprediker van Prins Maurits, leider van de arminiaanse partij. Hij was ook degene die op 14 januari 1610 44 geestverwante predikanten bijeenriep om een door hem opgesteld verzoekschrift te bespreken en te ondertekenen. Men neemt wel aan dat deze geheime bijeenkomst is gehouden te Gouda - een zeer remonstrantsgezinde plaats - hoewel anderen volhouden dat het ergens elders moet zijn geweest.

Op die geheime predikantenvergadering van 14 januari 1610 werd een tevoren door Uytenbogaert opgestelde ‘remonstrantie’ besproken, definitief vastgesteld en door alle aanwezigen aanvaard.

Dit stuk bestond uit vijf artikelen. Het was zeer voorzichtig gesteld, omdat de mannen van de arminiaanse richting zich niet bloot wilden geven en de indruk wilden wekken dat zij in wezen toch wel gereformeerd waren. Niettemin bleek bij aandachtige lezing duidelijk dat de remonstranten - zoals ze vanaf die tijd genoemd werden - leerden de algemene verzoening, een verkiezing op grond van een vooruitgezien geloof en de afval der heiligen. Met dit stuk richtten de remonstranten zich niet, zoals men zou verwachten tot de kerken, maar tot de Staten van Holland. Het werd gestuurd naar de landsadvocaat, Johan van Oldenbarneveldt.

Omstreeks diezelfde tijd schreef Uytenbogaert een “Tractaet van ’t ampt en de autoriteyt eener Hoogher Christelicker Overheyt in kerckelicke saecken”. Men heeft dit tractaat wel het zesde artikel van de remonstranten genoemd. Het is een betoog waarin werd uitgesproken dat het oppergezag in kerkelijke zaken toekwam aan de hoge overheid en dat zij alleen over leer, kerkinrichting, prediking, tucht en armverzorging had te beslissen.

Uytenbogaert, die zich eerst vrij laat bij de arminiaanse richting gevoegd had, weersprak hierin radicaal wat hij vroeger in zijn Utrechtse periode had geleerd. Zijn nieuwe opvatting, die gemeengoed was bij de remonstranten, strookte geheel met de inzichten van Oldenbarneveldt en de Staten van Holland, en in het algemeen met die der libertijnse

‘politieken’. De overheid baas over de Kerk! Maar dan natuurlijk de gewestelijke overheid, niet de Staten-Generaal, waarin de libertijnse partij in de minderheid was.

Een paar maanden na de aanbieding van de remonstrantie bepaalden de Staten van Holland dat bij het leerstellige gedeelte van het proponentsexamen, gevoelens die overeen kwamen met de leerstellingen in de vijf artikelen der remonstrantie uitgedrukt, geen oorzaak mochten zijn dat de geëxamineerde werd afgewezen.

Met deze beslissing werd het recht van de kerken en daarmee het gezag van Christus zelf aangerand. De kerken protesteerden en verzochten om een Generale Synode, waar over deze zaken zou worden gehandeld. Maar daar wilden de Staten van Holland niets van weten. Ze erkenden geen soevereiniteit, ook niet van de Staten-Generaal, boven zich. Zij wilden hun aanspraken op opperzeggenschap over de kerken in hun gewest niet laten varen.

Om de zaak bij te leggen, riepen ze een conferentie bijeen van remonstrantse en gereformeerde predikanten. Deze had in 1611 te 's-Gravenhage plaats. De gereformeerden dienden daar een ‘contra-remonstrantie’ in, waarin zij de beweringen der remonstranten bestreden en weerlegden. Steeds duidelijker bleek dat de verschillen zeer diep gingen en niet te overbruggen waren.

De moeilijkheden duurden voort. In de vacature-Arminius hadden de Staten van Holland Vorstius - hoogleraar te Steinfurt - benoemd. Deze was echter allerm minst gereformeerd. De tegen zijn benoeming ingebrachte bezwaren waren zo talrijk en kwamen van zo vele kanten, dat de Staten de nieuwe leraar de raad gaven, zijn ambt vooralsnog niet te aanvaarden. Hij ontving wel zijn traktement maar vestigde zich niet te Leiden, maar in Gouda waar hij in een uitvoerig geschrift zijn ongereformeerde leringen uiteenzette en trachtte te verdedigen. Zijn hoogleraarschap te Leiden heeft hij nooit vervuld.

Gomarus, doodmoe van alle twisten en beroeringen legde eveneens zijn professoraat neer en nam een beroep als predikant aan naar Middelburg. Vandaar ging hij weldra als hoogleraar naar Saumur in Frankrijk, maar toen in 1618 de universiteit van Groningen een beroep op hem deed, werd hij daar professor.

Er waren te Leiden nu twee vacatures. De Staten probeerden de kool en de geit te sparen. De leerstoel van Arminius werd toegewezen aan diens leerling en geestverwant Episcopius; die van Gomarus aan Polyander, een vreedzaam, maar overtuigd gereformeerd man. Natuurlijk bracht dit geen oplossing. Het enige gevolg was dat het studentencorps zich duidelijk splitste in twee groepen: een remonstrantse en een gereformeerde. De leerlingen van Episcopius werden onder bescherming van de ordonnanties der Staten aan de kerken opgedrongen en brachten daar hun ongereformeerde leringen. Steeds meer kwam zo ook het kerkvolk in beroering. Onder de schutse van een instantie welke in de kerk geen zeggenschap mag hebben, maakte de ketterij zich sterk, om zo mogelijk de ware leer te overvleugelen en tot zwijgen te brengen.

Telkens weer, tot vandaag toe, is beweerd, dat de ondertekenaars van de remonstrantie slachtoffers waren van laster en verdachtmaking. Zij werden door die harde gereformeerden in de nood gebracht, terwijl ze zelf overvloedig van verdraagzaamheid en terecht protesteerden tegen “confessionalisme en kerkelijke dwang” en tegen partij-overheersing. Maar wat was de werkelijkheid? Dat deze predikanten afweken van de door hen bezworen belijdenis, hoewel ze dit trachtten te verbloemen, en dat zij nu een beroep op de hun

welgezinde overheden deden om de kerkelijke tucht krachteloos te maken en de belijdenisschriften terzijde te stellen!

Over laster gesproken: deze mensen en hun geestverwanten hebben in die dagen Holland overstelpt met pamfletten, waarin van het gevoelen van de werkelijk gereformeerden een karikatuur werd gemaakt. Wil men weten wat deze pamfletten en ‘blauwboekjes’, die onder pakkende titels werden uitgegeven, voor lasteringen bevatten, dan leze men de Narede, waarmee de Dordtse Synode de Leerregels heeft besloten.

Daarin wordt verklaard, “dat degenen dewelke zulks het minst betaamde, tegen alle waarheid, liefde en billijkheid hebben gehandeld, die het volk wijs hebben willen maken: dat de leer der Gereformeerde Kerken der prae- destinatie en de aanklevende hoofdstukken, door haar eigen aard en drijving de harten der mensen van alle godvruchtigheid en religie afleidt; dat zij een oorkussen is voor het vlees en de duivel, en een burcht des satans, waaruit dezelve alle mensen lagen legt, het merendeel derzelven verwondt en velen van hen met de pijlen of der wanhoop of der zorgeloosheid dodelijk doorschiet.

Dat dezelve leer God maakt tot een “Auteur” der zonde, onrechtvaardig, een Tiran en Huichelaar, en dat zij niets anders is dan een hernieuwd Stoïcisme, Manicheïsme, Libertijnschap en Turkendom. Dat dezelve de mensen vleselijk zorgeloos maakt, als hen daardoor wijsmakende dat het de uitverkorenen niet kan hinderen aan hun zaligheid hoe zij leven en daarom allerlei schelmstukken onbekommerd mogen bedrijven. Dat het degenen die verworpen zijn, ter zaligheid niet kan baten, al ware het dat zij, al de werken der heiligen waarlijk mochten hebben gedaan; dat met dezelve geleerd wordt dat God met het blote en loutere goeddenken van Zijn wil, zonder enig opzicht of aanmerking van enige zonde het grootste deel der wereld tot de eeuwige verdoemenis voorbeschikt en geschapen heeft; dat de verwerping op gelijke wijze zij de oorzaak der ongelovigheid en goddeloosheid, gelijk de verkiezing is de fontein en de oorzaak des geloofs en der goede werken. Dat vele onnozele kinderkens van de gelovigen van de borsten der moeders worden afgerukt en tirannelijk in het helse vuur geworpen, also dat hun noch het bloed van Christus baten kan, noch de doop, noch het gebed der kerken bij hun doop. En wat dergelijke andere dingen nog veel meer zijn, die de Gereformeerde Kerken niet alleen niet belijden, maar ook van ganser harte met verfoeing verwerpen”

... “Daarna vermaant dezelve synode ook ernstig de lasteraars dat zij toezien wat zwaar oordeel Gods zij op zich laden, die tegen zovele kerken en zoveler kerken belijdenissen vals getuigenis spreken, de consciëntiën der zwakken beroeren en bij velen de gemeenschap der ware gelovigen zoeken verdacht te maken”.

Vooraf met die lastering omtrent de jonggestorven kinderen is veel gewerkt. De remonstranten beriepen zich daarvoor op een citaat van Calvijn, die dit geleerd zou hebben. Het citaat was uit Calvijns antwoord aan Castellio, in 1557 uitgegeven. Maar wie het in zijn verband leest bespeurt dat Calvijn juist zulk een voorstelling van zaken als geveinsd en godslasterlijk verwerpt!

Het is stellig ook om dergelijke laster de mond te stoppen, dat in hoofdstuk I punt 17 van de Dordtse Leerregels nadrukkelijk wordt gezegd: “Nademaal wij van de wil Gods uit Zijn Woord moeten oordelen, die getuigt dat de kinderen der gelovigen heilig zijn, niet van nature, maar uit kracht van het genadeverbond in hetwelk zij met hun ouders begrepen zijn, zo moeten de Godzalige ouders niet twijfelen aan de verkiezing en zaligheid van hun kinderen, welke God in hun kindsheid wegneemt uit dit leven (Genesis 17:7, Handelingen 2:39, 1 Korinthe 7:14)”.

Afdoende is dit overigens niet geweest. In Vondels hekeldichten komen we de oude venijngeving weer tegen: “God rukt d’onnozelheid van moeders borsten af, en smakt ze in ’t eeuwig vuur”.

Er is ook op het stuk van laster en venijngeving tegenover mensen die heel gewoon gereformeerd willen zijn, en daarom de goede belijdenis willen handhaven, niets nieuws onder de zon.

Kerkvervolging

Wanneer de kerken waarlijk vrij waren geweest en haar wettige regeerders - de kerkenraden - tucht en toezicht hadden kunnen uitoefenen zoals het behoorde, dan zou het met de remonstrantse twisten ook in Holland en Utrecht nooit zo hoog zijn gelopen. Maar steeds weer waren het de Staten, die het voor de dwaalleraars opnamen en hen beschermden. Johan van Oldenbameveldt had de Remonstrantie een half jaar onder zijn berusting gehouden en haar zodanig omgewerkt en toegespitst, dat zij in nog sterkere mate het karakter van een politiek geschrift kreeg waarin het recht van de burgerlijke overheid - in casu stedelijke regenten en de gewestelijke Staten - om in alle kerkzaken te beslissen, met kracht werd verdedigd. Natuurlijk ging het stuk er toen bij de Staten van Holland in als koek en in sterkere mate nog dan tevoren gingen zij nu ook naar deze ongereformeerde kerkrechtelijke theorie handelen.

In 1612 werd besloten dat de Hollandse Kerkenorde van 1591 - een onwettig, caesaropapistisch product dat de gedachten van Oldenbameveldt vertolkte - nu eindelijk geldig zou worden verklaard. Volgens deze kerkenorde was bijvoorbeeld het beroepen van predikanten een recht dat aan de regenten van iedere stad of aan de ambachtsheren op het platteland toekwam. Daar in Holland velen van deze heren libertijns gezind waren was voortaan het hek geheel van de dam. Vacante gemeenten kregen remonstrantse predikanten opgedrongen. Kerken die met de tucht tegen dwaalleraars wilden optreden, werden hierin door de overheid belemmerd. Gereformeerde predikanten die de door de Staten opgelegde kerkenorde niet wilden erkennen, werden afgezet en door Arminiaanse vervangen.

In de meeste gevallen bleven dan echter de gemeenten haar afgezette dienaars trouw. Waar de kerkgebouwen hen ontnomen werden, vergaderden ze in stallen en schuren, wat hun de scheldnaam ‘slijkgeuzen’ bezorgde. De gereformeerde dominee Geselius te Rotterdam werd door de vroedschap afgezet. Hij hield nu samenkomsten in de huizen, waar hij preekte, ondanks het verbod van de plaatselijke overheid. In februari 1612 werd hij uit de stad verbannen. In Schoonhoven werd in 1614 een loods, waarin de gereformeerden kerkelijke bijeenkomsten hielden op last van de stedelijke autoriteiten tot de grond toe afgebroken. In 1615 werden in dezelfde stad vijf mannen, die tot ouderlingen van de ‘dolerende kerk’ waren gekozen, uit de stad gebannen, omdat zij hun ambt niet wilden opgeven. Ze werden bovendien beboet en hun nering werd ze verboden. Toen deze vervolgens verklaarden dat zij zich beriepen op de opperste Rechter Christus, zei de burgemeester spottend: “Doet dat, doet dat”.

In Den Haag werd de enige gereformeerde predikant door de overheid geschorst. Oldenbameveldt zei tot hem: “Daar staat gij nu alleen”, omdat al zijn ambtgenoten hem hadden verlaten. Maar de man antwoordde: “Och neen, mijnheer, maar God de Heere is met mij en zoveel duizend vromen als nog in het land zijn”.

Fel weerden zich de Staten van Holland, onder leiding van Oldenbarneveldt. En toch, de waarheid was niet ten onder te houden en de gereformeerden wilden haar niet prijs geven.

Overal waar de remonstrantse partij zegevierde, ontstonden vanaf 1614 ‘dolerende kerken’, aldus genoemd omdat zij doleerden, klaagden, dat de overheid haar van haar rechten en haar wettig eigendom had beroofd. In huizen en schuren, op schepen en in de open lucht werden godsdienstoefeningen gehouden door geschorste en afgezette predikanten. De hoorders moesten soms uren lopen om zulke “hagepreken” bij te wonen. De overheden legden de predikers geldboeten op en spraken verbeurdverklaringen uit van de huizen of schuren, de schepen of gronden waar zulke bijeenkomsten plaats hadden. In het land dat meer dan veertig jaren in de strijd tegen Spanje goed en bloed had geofferd voor de vrijheid om God te mogen dienen naar Zijn Woord, werd nu, tijdens het Bestand, die vrijheid vertrapt door de eigen gewestelijke overheden!

‘Die van Utrecht’ namen dezelfde houding aan als de Staten van Holland. Buiten deze twee gewesten hadden de remonstranten echter weinig aanhang en waren de regenten ook niet overwegend libertijns gezind. Slechts Overijssel volgde min of meer de koers van Holland en Utrecht. Het Noorden vormde een sterk gereformeerd front en in Holland vormde onder andere het machtige Amsterdam een gunstige uitzondering. Daar bleef de kerk onder leiding van Trigland en Plancius van arminiaanse smetten vrij en de plaatselijke overheid stond aan de zijde der gereformeerden.

Was het wonder dat de vervolgde gereformeerden, de in bittere nood gebrachte kerken, hulpzoekend opzagen naar Prins Maurits, de dappere veldheer en verdediger van ’s lands vrijheden, de zoon van Willem van Oranje die goed en bloed had geofferd voor de zaak der hervorming? Prins Maurits heeft lang geaarzeld wat hij moest doen. Hij was geen theoloog, wilde beide partijen hun vrijheid laten, zag aanvankelijk de weg niet die hij moest bewandelen. Zijn neef en zwager Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland, Groningen en Drente, zag in dezen scherper. Telkens weer schreef deze edele Nassau brieven aan Maurits, waarin hij hem bezwoer, de verwoesting van de kerk en de vernietiging van de vrijheid niet lijdelijk aan te zien. In vurige taal schreef hij: “Wel stekeblind moet zijn, wie niet ziet, dat door onderdrukking van de gereformeerde religie, om welke de oorlog 40 jaren met bijzondere zegening van God almachtig gevoerd is, ook noodzakelijk volgen moet het verlies van de verkregen vrijheid des vaderlands”.

Ten slotte moest Prins Maurits openlijk partij kiezen. De Staten van Holland belegden een vergadering, waar ze hem verzochten, zich als legercommandant met zijn troepen achter de Hollandse regenten te stellen. De Prins liet zich toen het register brengen, waarin de eed was opgetekend die hij in 1586, bij de aanvaarding van zijn ambt, had afgelegd. Daarbij had hij plechtig beloofd, de gereformeerde religie te zullen handhaven. De hand op zijn degen leggend, verklaarde Maurits: “Met dit zwaard zal ik de godsdienst verdedigen, die mijn vader in dit land geplant heeft, en ik wilde de man zien, die mij dat verhinderen zal!”

Dat was duidelijke taal. Oldenbarneveldt en de Staten wisten nu dat de Prins gekozen had. De gereformeerden zouden ook niet lang meer in het onzekere blijven.

De Amsterdamse predikant Trigland die de geschiedenis van de remonstrantse twisten heeft beschreven, vertelt in zijn boek van een bezoek dat hij omstreeks die tijd aan Prins Maurits bracht. Ds. Trigland zei tot de Prins: “Wij willen Zijne Excellentie deemoedig verzoeken dat, ter plaatse waar de magistraten remonstrants gezind zijn en de gereformeerden zo drukken,

het Zijne Excellentie moge believe, met zijn autoriteit te weeg te brengen, dat zij toch de gereformeerden vrije uitoefening van hun religie vergunnen, tenminste in particuliere huizen, schuren of dergelijke, hopende dat het dan wel wat beter zal gaan”.

“Zijne Excellentie”, aldus schreef hij, “vroeg mij, of dan de gereformeerden in schuren zouden gaan om godsdienst te houden?”

“Ik antwoordde, dat ik wel wist dat het zo niet behoorde, maar dewijl het nu zo lag en niet anders wezen kon, als Zijne Excellentie met zijn tussenkomst en autoriteit dat kon teweeg brengen, wij nog wel moed hadden de Arminianen dood te prediken, (wat dat gezegd is, verstaat een ieder wel). Zijne Excellentie zei mij daarop met verwondering en ernst: “Hoe! Zouden wij nu in huizen en schuren gaan? De kerken komen ons toe; we zullen ze ook hebben”. Ik wenste daarop dat God de Heer Zijn zegen daartoe wilde geven”.

Door tussenkomst van de Prins werd aan de gereformeerden te Den Haag op hun verzoek de Kloosterkerk toegewezen, die sinds jaren niet meer voor kerkdiensten werd gebruikt. Drie maanden na de officiële toewijzing had men echter het gebouw - waarin een geschutgieterij was ondergebracht - nóg niet ontruimd en voor de kerkdienst ingericht. Toen namen de gereformeerden wat hun wel was toegezegd, maar niet gegeven. Op zondag 9 juli 1617 braken ze de kerkdeuren open, brachten het materiaal van de gieterij naar buiten en banken en kansel naar binnen. Diezelfde zondagmorgen werd nog een godsdienstoefening gehouden, waarin meer dan 2000 gereformeerden aanwezig waren.

Maurits ging die zondag nog ter kerke in de hofkapel. Een week later deed hij hetzelfde. De Hofprediker, Ds. Uytenbogaert, ging in zijn preek fel te keer tegen de onverdraagzaamheid der contraremonstranten en tegen het houden van de generale synode. De Prins hoorde het met verontwaardiging aan. Deze preek was de laatste duw die hij nog nodig had. Op zondag 23 juli reed Maurits met zijn gevolg naar de Kloosterkerk en woonde daar de dienst bij. Een schok van blijdschap ging door het land. De Oranjeprins had openlijk gekozen voor de gereformeerde religie! Nu kwam er goede hoop dat God Zijn kerk in deze Prins een verlosser zou schenken.

Maar Oldenbameveldt balde zijn vuisten. Ook hij had gekozen. Niet omdat hij remonstrants was - de dogmatische geschillen interesseerden hem weinig - maar omdat hij libertijns gezind was en de macht van de gewestelijke Staten over de kerk niet wilde prijsgeven, noch de vrijheid van Holland om in alles zijn eigen gang te gaan, zonder zich aan de Staten-Generaal te storen. Voortaan zou het gaan tussen hem en de Prins. Hard tegen hard.

Het optreden van Prins Maurits

Nog had men de staatkundige eenheid kunnen bewaren, wanneer Oldenbameveldt was getireerd. Maar daar was hij de man niet naar! Met koppige onverzettelikheden hield hij vast aan wat, naar hij meende, het recht der Staten van Holland was. Hij was bereid daarvoor hoog spel te spelen: een spel dat verbreking der Unie en burgeroorlog tot gevolg kon hebben! Persoonlijk ontwierp hij, in overleg met de afgevaardigden van zeven steden, een Resolutie die hij in de Staten van Holland indiende. Ze werd aangenomen, ondanks verzet van Amsterdam, Dordrecht en enkele andere steden.

Dit stuk, dat bekend staat als de “Scherpe Resolutie”, bevatte vier besluiten:

1. De Staten besluiten, het houden van een Nationale Synode “als strijdig met de hoogheid en gerechtigheid van Holland”, af te slaan;

2. De regenten der steden worden gemachtigd gewapend volk (waardgelders), in dienst te nemen.
3. De Staten van Holland vormen de hoogste rechtbank voor ieder die meent dat de plaatselijke magistraten hem in de hangende kwesties onrecht hebben aangedaan. Beroep op het Hof van Holland is niet geoorloofd.
4. De troepen van het Staatse leger die door de Staten van Holland worden betaald - dat was verreweg het grootste deel, want het rijke gewest Holland bracht meer dan de helft der gezamenlijke lastgelden op - mogen alleen aan de bevelen van de betaalsheren gehoorzamen.

Deze Scherpe Resolutie was niets meer of minder dan een staatsgreep tegen de Unie van Utrecht.

Voor wie lezen kon en de verhoudingen kende, waren de besluiten overduidelijk.

Voor punt 1. beriepen de Staten zich op Art. 13 van het Unieverdrag, waarin bepaald was dat Holland en Zeeland zich “in het stuk van de godsdienst naar hun goe ddunken zullen mogen gedragen”. Maar daarmee was deze bepaling toch losgerukt van zijn historische achtergrond en werd zij naar de geest verkracht! Want deze woorden waren juist in het Unieverdrag opgenomen terwille van handhaving en bescherming der gereformeerde religie, en nu zouden ze gebruikt worden om deze religie te onderdrukken en de nieuwe, remonstrantse leer tot heerschappij te brengen.

De punten, 2, 3 en 4 hingen nauw met elkaar samen. Als de stedelijke magistraten op eigen gezag huursoldaten in dienst mochten nemen, dan konden ze de vervolging van de gereformeerden naar hartenlust voortzetten en verdubbelen. En de vervolgd en mochten niet meer in beroep gaan bij het Hof van Holland, maar enkel bij de Staten, waar ze natuurlijk nul op request zouden krijgen. Van Prins Maurits en de geregelde troepen hadden de stedelijke regenten voorts niets te vrezen, want de Prins, hoewel kapitein-generaal der Unie, dus opperbevelhebber over het leger, was door de Scherpe Resolutie van de zeggenschap over het grootste deel zijner troepen beroofd!

Voor al dit laatste punt was in flagrante strijd met de wet. Terecht oordeelt Groen van Prinsterer dat de Scherpe Resolutie “in de toenmalige omstandigheden bijkans een verklaring van burgerkrijg was”.

Wanneer Prins Maurits niet zoveel behoedzaamheid had gepaard aan vastberadenheid, dan was het inderdaad een burgeroorlog geworden.

De stadhouder kon het optreden van Oldenbarneveldt, die eerst de Staten van Holland voor zijn plannen had gewonnen en vervolgens Utrecht en Overijssel tot soortgelijke besluiten overhaalde, onmogelijk dulden. De Unie zou er door te gronde gaan, en het leger der Unie, het prachtige, door Prins Maurits zelf gevormde instrument ter bewaring van de vrijheid, zou verbrokkeld worden.

Het Bestand begon zijn einde al te naderen. Straks moest de strijd tegen het machtige Spanje hervat worden. Onder welke omstandigheden? Een overwinning van het remonstrantisme en onderdrukking van de gereformeerde religie in de kerk zou de geestelijke weerstand tegen Spanje en Rome tot in de kern aantasten en vernietigen. En de onttrekking van het Staatse leger, door Prins Maurits - het was zijn levenswerk - tot het beste van Europa gemaakt, aan

het gezag van de opperbevelhebber om dit gezag over te hevelen naar de diverse betaalsheren, zou de militaire kracht van de Republiek te niet doen. Maurits kon en mócht niet toegeven. Maar hij was een groot strateeg, die zeer weloverwogen tewerk ging.

Zoals het in 1572 was begonnen met Den Briel, het slot op de mond van de Maas, zo ging het ook nu. Het Brielse schippersvolk was goed gereformeerd. De schippers hadden het prinselijk wapen in hun vlaggen aangebracht, met de regels:

Liever met Oranje te leggen in 't veld,
Dan langer met de arminianen te zijn gekweld.

Maar de vroedschap was libertijns en arminiaans gezind. De heren hadden plannen om waardgelders aan te werven, en ze probeerden het garnizoen van de stad er toe te brengen dat het zich onder hun bevelen - en dus tegenover de stadhouder - zou stellen. Op 29 september ging de Prins er zelf op af, ontbood de leden van de vroedschap bij zich en vertelde hun dat zij hun plannen voor het lichten van waardgelders moesten opgeven. De heren waren overbluft. Na enig overleg verklaarden ze daartoe bereid te zijn. Maar tja, ze waren bang voor oproer en troebelen; of de Prins dan maar wilde zorgen voor voldoende soldaten ter handhaving van de orde. Nu, dat wilde Prins Maurits best! Hij legde twee betrouwbare compagnieën te Den Briel in garnizoen en was daarmee verzekerd van deze strategisch belangrijke zeestad.

Inmiddels waren ook de Staten-Generaal bijeengekomen, bemoedigd door de houding van de Prins. Zij namen het besluit dat een Nationale Synode zou worden bijeengeroepen, al verklaarden Holland en Utrecht zich daar tegen en al onthield Overijssel zich van stemming. De Staten van Overijssel werden daarop door Maurits persoonlijk bewerkt. Hij wist hen te bewegen, de bijeenroeping van een Nationale Synode goed te vinden.

Holland bleef zich hardnekkig verzetten, maar de Prins ging ook daar verschillende steden persoonlijk bezoeken.

In januari 1618 veranderde Maurits de regering van Nijmegen, de enige arminiaansgezinde stad in Gelderland, en bracht er zijn aanhangers aan het bewind. De Staten van Gelderland waren hem er dankbaar voor.

Lang en fel was de strijd om Utrecht. Op 12 juli 1618 hadden de Staten-Generaal besloten, ondanks verzet van Holland en Utrecht, dat de waardgelders overal moesten worden afgedankt. De Prins, als zijnde stadhouder van Utrecht, werd met acht afgevaardigden van de Staten-Generaal naar de hoofdstad van Het Sticht gezonden om daar de afdanking te bewerkstelligen en ook instemming te krijgen voor het houden van de Nationale Synode. Onmiddellijk zonden de Staten van Holland een tegendeputatie, onder leiding van Hogerbeets en Hugo de Groot.

Hier, in dagenlange scherpe besprekingen met de Utrechtse magistraten en de Hollandse deputatie, streed de Prins zijn zwaarste strijd. Maar ook hier zette hij door. Toen Utrecht niet wilde toegeven, riep Maurits soldaten op, die de toegangen van de stad bezetten. Persoonlijk dankte hij daarop de waardgelders af.

Nog poogden de Staten van Holland onder leiding van Oldenbarneveldt koppig het verzet vol te houden. Toen restte de Prins niet anders dan arrestatie van de kopstukken van het verzet: Oldenbarneveldt, Hugo de Groot, Hogerbeets en Ledenberg.

De vroedschappen in verschillende steden werden veranderd, en daarmee kregen ook de Staten van Holland een andere samenstelling. De Prins had gezegevierd, zonder dat er een schot gelost werd.

De vier gearresteerden werden voor een bijzondere rechtbank geleid die 24 gedelegeerde rechters telde, waarvan twaalf uit Holland. Er waren tegenstanders van de Landsadvocaat bij, maar ook vele hoogstaande, volstrekt eerlijke en onpartijdige mannen.

Het vonnis met eenparigheid van stemmen uitgesproken, was de doodstraf. Groen van Prinsterer tekent in zijn handboek aan: “Niet vóór de laatste dagen was er gesproken van dood; maar door de hardnekkigheid der Remonstranten op de Synode, de beroerten in onderscheidene steden (in maart te Alkmaar en Hoorn) en het gevaar van de Prins onder vele kwalijk gezinden, werden de rechters tot meerdere gestrengheid gestemd.”¹¹

Als gronden voor het vonnis worden in de uitspraak vele feiten genoemd: de beschuldigde heeft “tegen de fundamentele wetten der Verenigde Nederlanden de stand van de religie in verwarring gebracht; zichzelf in handelingen met de vreemde Vorsten aangematigd de autoriteit en de Regering van het Land; tot steunsel zijner fractie, onder allerlei voorwendsels het vuur van tweedracht gestookt en wantrouwen tussen de Gewesten bewerkt; de rechten der Gerechtshoven miskend; de Magistraten opgemaakt om zich te sterken bij krijgsvolk in hun bijzondere eed; een ligue tussen acht grote steden ontworpen ter beraming van middelen tot feitelijke weerstand; getracht om het gewone krijgsvolk uit de gehoorzaamheid van de Staten-Generaal en van Zijne Excellentie te trekken; aan de Staten van Utrecht alle assistentie van raad en daad doen aanbieden om de cassatie der waardgelders aldaar te beletten; alle welke handelingen gestrekt hebben om niet alleen de Stad Utrecht, maar ook de staat van den Lande en de persoon van Zijne Excellentie in het uiterste gevaar te brengen. Daardoor, en door alle zijne verdere machinatiën en conspiratiën is gevolgd dat er Staten in Staten, Regering in Regering en nieuwe verbonden in en tegen de Unie opgericht, een generale perturbatie in den staat der Landen zo in het kerkelijk als in het politiek gekomen, de financiën uitgeput en de Lande op ettelijke miljoenen aan kosten gebracht: algemeen mistrouwen en tweedracht onder de Bondgenoten en de ingezetenen van den Lande ingevoerd, de Unie verbroken, de landen tot haar eigen verdediging onbekwaam gemaakt en in gevaar gebracht zijn van te moeten vervallen in enige schandelijke handeling of tot hun gehele ondergang; die daarom in een welgestelde Regering niet behoren geleden, maar anderen ten voorbeelde gestraft te worden”.

Het blijft een hard en bitter ding dat de Landsadvocaat, die zich grote verdiensten voor het vaderland had verworven, die geen verrader was en aan wiens goede trouw men niet hoeft te twijfelen, zijn leven eindigde op het schavot. Maar de Landsadvocaat had daadwerkelijk in een tijd van oorlog - er was geen vrede gesloten, enkel een wapenstilstand, die snel ten einde begon te lopen - het voortbestaan van de Unie in het grootste gevaar gebracht. Staten-Generaal stonden tegenover hem in hun recht. Groen haalt de geschiedschrijver Nijhoff aan, die opmerkt: “Er is toen ter tijd omtrent de wettigheid hunner handelingen geen bedenking geweest”.¹² De Algemene Staten hadden een soeverein oppertoezicht, inzonderheid in zaken

¹¹ Groen van Prinsterer, Handboek . . . , § 263.

¹² a.w., § 263.

van Religie en Militie, tot instandhouding der Unie. Oldenbarneveldt zelf had meermalen, waar het met zijn bedoeling overeenkwam, het gezag der Unie erkend.

Men heeft beweerd dat Maurits en Willem Lodewijk de dood van de Landsadvocaat begeerden. De stukken spreken een andere taal. Willem Lodewijk heeft, toen 's lands veiligheid was gered en de bedreiging voor de kerken afgewend, in brieven aan Prins Maurits op matiging aangedrongen. De Prins zelf had gaarne het vonnis willen verzachten. Hij had niet eens recht om in zaken die de gehele Unie raakten gratie te verlenen, maar hij maakte zich sterk, dat hij deze voor Oldenbarneveldt zou weten te verkrijgen, indien de gevonnisse of zijn familieleden daarom verzochten. Meermalen heeft Maurits geïnformeerd, of er niet zulk een gratieverzoek zou komen, maar noch Oldenbarneveldt, noch iemand van zijn verwanten was bereid gratie voor de veroordeelde te vragen. Dat zou immers erkenning van schuld inhouden!

Oldenbarneveldt heeft in het aangezicht van de dood beleden dat hij zijn vertrouwen alleen stelde op de zoenverdienste van Christus. . . Vrije genade voor een arme zondaar. . . Er ligt een grote tragiek in het gebeurde, maar Prins Maurits komt lof toe. Hij heeft het land gered, een bloedbad voorkomen, de godsdienst beschermd. En toen hij na het gebeurde door dit alles een zeer grote persoonlijke invloed had gekregen, heeft hij, hoewel de gelegenheid daartoe volop bestond en het voor het land zelf wenselijk en heilzaam zou zijn geweest, nimmer getracht voor zichzelf een soort koninklijke macht te verwerven. Alle laster dat hij door heerszucht en machtsbegeerte werd gedreven, slaat stuk tegen de feiten.

De Dordtse Synode

Inmiddels was op 13 november 1618 de grote Nationale Synode te Dordrecht geopend. Niet alleen uit zeven Nederlandse gewesten kwamen de afgevaardigden, maar ook uit Engeland, Zwitserland, de Palz, Hessen, Nassau, Bremen en Emden. De Franse gereformeerden waren niet vertegenwoordigd, omdat de koning van Frankrijk de afgevaardigden reisvergunningen had geweigerd.

De remonstranten weigerden de rechten der synode te erkennen en hielden hardnekkig vol, haar te beschouwen als een soort Theologische conferentie waar beide “partijen” - gereformeerden en remonstranten - op voet van gelijkheid met elkaar konden redetwisten, zonder dat er, anders dan bij gebleken overeenstemming, bindende besluiten konden worden genomen. Nadat zij zich herhaaldelijk tegen de gang van zaken hadden verzet, hield ten slotte voorzitter Bogerman zijn bekende “donderrede”, waarin hij hen heenzond. De synode stelde zich daarna uit de geschriften der remonstranten nauwkeurig op de hoogte van hun afwijkende gevoelens, toetste deze aan het Woord van God, veroordeelde ze en stelde tegenover de vijf remonstrantse artikelen de vijf artikelen die bekend zijn geworden als de Dordtse Leerregels. De synode toetste voorts ook de reeds bestaande belijdenisgeschriften der kerken en bevond ze te zijn naar het Woord van God. Zij handelde over de prediking en het onderwijs in de catechismus, over de opleiding tot de dienst des Woords en de onderlinge verhouding der plaatselijke kerken. De bestaande kerkenordening werd op sommige punten gewijzigd en aangevuld en daarna als Dordtse Kerkenordening aanvaard.

Veel goeds is er van deze synode te zeggen, maar één ding was jammer. De overwinning in de kerkstrijd was er slechts gekomen door het ingrijpen van Maurits en de Staten-Generaal. De burgerlijke overheid had de doorslag gegeven. Zij was het ook die het besluit nam tot bijeenroeping van de Nationale Synode en op die synode zelf waren de “politieken”, de

afgevaardigden der Staten, in grote getale aanwezig. Het remonstrantse kerkrecht, waarbij de overheid feitelijk alles te zeggen had in de kerk, werd afgewezen, maar door de invloed der “politieken” werd de D.K.O. toch niet geheel zo als de kerken het graag zouden hebben gewild, hoewel ook de burgerlijke overheid niet tevreden was, omdat zij haar invloed te gering achtte.

Mede doordat heel de worsteling tegen de remonstranten tegelijk kerkelijk en politiek van aard was geweest, had de veroordeling van de remonstrantse leer ook staatkundige gevolgen. De veroordeelde predikanten hadden een “acte van stilstand” te tekenen, waarbij ze beloofden geen kerkelijke diensten meer te zullen verrichten. Ongeveer 80 predikanten weigerden en werden uit het land gebannen. Ze vonden een gastvrij onthaal in de Zuidelijke Nederlanden, bij de vijanden der Republiek. Daar werd in 1619 te Antwerpen de Remonstrantse Broederschap gesticht. Deze heeft vastgehouden niet alleen aan haar ongereformeerde leer, maar ook aan de ongereformeerde wijze van kerkregering. Nu het caesaropapisme in de praktijk niet meer kon worden gehandhaafd, trad de dominocratie zoveel te sterker naar voren. Men leze daarvoor de zeer interessante inaugurele oratie van prof. J. Kamphuis.¹³

De grote-aanval op kerk en staat tegelijk, was afgeslagen. Maar het was geen definitieve overwinning. Het remonstrantisme was veroordeeld, maar de in hun hart libertijns en remonstrants gezinde regenten bleven lid van de gereformeerde kerk, omdat ze anders geen staatsambten konden bekleden. Ze speelden met hun macht en rijkdom een grote rol, lieten zich “voedsterheren der kerk” noemen en wilden in de vrijgevochten Republiek zelf de koningen van het land zijn.

Maurits heeft de gelegenheid verzuimd om zijn eigen positie en daarmee die van het Oranjehuis zodanig te versterken, dat het zwaartepunt duidelijk bij de vorst kwam te liggen. Het bewijst hoe weinig hij eigen eer zocht. Maar de Republiek bleef voortsukkelen met een rammelende staatsregeling, zonder sterk centraal gezag. En toen het goud der reformatie later geleidelijk ging verdonkeren, werd deze gebrekkige staatsregeling een dubbel groot gevaar. In het laatst van de zeventiende eeuw begon een kerkelijk vervalproces, dat de belijdenisschriften van hun kracht beroofde en de fundamenten van kerk en staat volkomen ondermijnde. Aan het eind van de achttiende eeuw had het eenmaal veroordeelde remonstrantisme in kerk en staat een bijna volledige overwinning behaald. Daardoor werd Nederland rijp voor ongeloof, revolutie en ondergang in de Franse tijd.

De verdrukking van achttien jaren onder Franse heerschappij en de bevrijding van 1813 brachten hier en daar wel enige kentering, maar geen bekering. De kerken lieten zich in 1816 haast zonder verzet in de boeien van een caesaropapistisch systeem slaan dat twee eeuwen tevoren als ongereformeerd was veroordeeld.

De 300-jarige gedenkdag van de kerkhervorming werd in 1817 op last van de ‘Synode’ - die geen échte synode was, maar een door de staat aangesteld opperbestuur - gevierd als een groot protestants verbroederingsfeest. Maar diezelfde synode wilde in 1818 en 1819 niets weten van een herdenking der Dordtse synode!

De enige predikant die het waagde, deze caesaropapistische wil te weerstaan, was ds. Nicolaas Schotsman te Leiden, die twee “leerredenen” hield, welke hij in 1819 uitgaf onder de titel “Eerezuil ter gedachtenis van de voor 200 jaar te Dordrecht gehouden Nationale Synode, opgericht door Nicolaas Schotsman”.

¹³ J. Kamphuis, Dominocratie contra dominocratie.

Eerst de Afscheiding bracht een begin van kerkelijke herleving, die door Gods genadig bestel ook de stoot tot nationale herleving zou geven. De Cock en Scholte begonnen beiden hun reformatorische arbeid met een uitgave van de Dordtse Leerregels, het belijdenisgeschrift dat door de kerkelijke leiders van die dagen het felst werd gehaat. Juist over de Canones van Dordt heeft De Cock vooral met professor Hofstede De Groot gepolemiseerd in zijn bekende briefwisseling, waaruit we al een en ander aanhaalden.

In diezelfde periode schonk God in zijn genade ons volk een Groen van Prinsterer, die het als geharnast gereformeerd historicus in zijn “Handboek”, zijn “Nederlandsche Gedachten”, in zijn “Archives” ... en in zijn “Maurice et Barnevelt” opnam tegen de libertijnse geschiedschrijving. Groen heeft de betekenis van de in het begin der zeventiende eeuw gevoerde strijd verstaan. Hij wijst in zijn “Handboek” ter waarschuwing op wat in Engeland is gebeurd:

“Het Remonstrantisme heeft in Engeland veld gewonnen; en in de lotgevallen van Staat en Kerk als in een spiegel getoond, waarheen de zege ook hier te lande zou hebben geleid:

- a. overhelling der Anglicaanse kerk naar het Pausdom;
- b. willekeurige gewelddadige en wrede handelwijze tegen de rechtzinnige Puriteinen;
- c. omwenteling ten gevolge der samenspanning van de ontrouwe Geestelijken en dwangzieke overheid tegenover nauwgezette Hervormden en een op aloude vrijheden najverig volk”.¹⁴

In zijn “Maurice et Barnevelt” betoogt hij dat het arminianisme naar Rome voert. De geschiedenis van Engeland, zegt hij, levert het bewijs daarvan. Sterker nog, het arminianisme bevat volgens Groen de leerstellingen der revolutie. De arminiaan Hugo de Groot was niet alleen sterk roomsgezind, maar hij heeft ook reeds de grondbegrippen van het Contrat Social der revolutie verkondigd.

Groen zag het scherp. Maar onlangs is van vooraanstaande christelijk- historische zijde opgemerkt dat de vader van de anti-revolutionaire en christelijk-historische partij ons niets meer te zeggen heeft¹⁵ Nu, wij voor ons houden niet primair vast aan Groen van Prinsterer, maar aan Schrift en belijdenis, maar waar deze grote voortrekker de schriftuurlijke belijdenis heeft verdedigd en haar werking en uitwerking in de historie heeft getekend, daar willen wij hem dankbaar blijven volgen. Want het ging in Dordrecht waarlijk om de fundamenteen waaraan kerk en staat hun vastheid ontleen, het volk ten baat.

Lofzang en smaadlied

Wij zijn als christenen van de twintigste eeuw bevoorrecht. Bekend is, dat ds. Hendrik de Cock al vele jaren predikant was, toen hij voor het eerst de Dordtse Leerregels onder de ogen kreeg. Een eenvoudige vrouw bracht hem een exemplaar van dit belijdenisgeschrift. Wat erin stond was nieuw voor hem, maar hij werd er door in het hart gegrepen en leerde buigen voor de schriftuurlijke waarheid die door Dordrecht was verkondigd.

¹⁴ Groen van Prinsterer, Handboek § 267.

¹⁵ G. Puchinger, Hergroepering der partijen?, Delft 1968, p. 182.

Wij daarentegen zijn zo rijk gezegend, dat we dit belijdenisgeschrift in elk zakbijbeltje kunnen vinden. Lezen we het ook? Of blijven we liever vrijwillig arm aan kennis en inzicht in de Heilige Schrift?

Toegegeven: gemakkelijke kost zijn de Dordtse Leerregels niet direct. Maar generaties, die aan de onze voorafgingen en die heel wat minder letters gegeten hadden, hebben door het geloof de inhoud ervan verstaan en zich eigen gemaakt. Ook de eenvoudigen die in de vorige eeuw tot de Afscheiding werden verwaardigd, die door geleerde en hooggeleerde heren voor “stalvee” werden gescholden, maar die wijs waren geworden tot zaligheid. Wij hebben bovendien het voorrecht, dat we kunnen beschikken over goede en populaire verklaringen van de Vijf Artikelen tegen de Remonstranten. Als we met zoveel rijkdom toch nog verarmde erfgenamen zouden zijn is het onze eigen schuld.

In de Poortwake van 15 november 1968 schreef ds. H. Bouma een zeer lezenswaardig artikel “Driehonderd vijftig jaar na “Dordt”, waarin hij onder meer ingaat op de kritiek die momenteel zelfs in de vrijgemaakte gereformeerde kring wel op ‘Dordt’ wordt uitgeoefend, die kritiek afwijst en een korte samenvatting geeft van de hoofdinhoud van de Leerregels. Het zij ons vergund, een gedeelte van dit artikel hier over te nemen. Na de bewering te hebben weerlegd dat dit belijdenisgeschrift “veel te moeilijk” zou zijn, in tegenstelling met de andere formulieren, gaat ds. Bouma als volgt verder:

“Net zo min als de catechismus en de Nederlandse geloofsbelijdenis in elk opzicht makkelijk zijn te lezen, geldt dit stellig van dit derde formulier van enigheid. Dit geldt in niet mindere mate van de brieven van Paulus, althans volgens het getuigenis van Petrus (2 Petrus 3:15-16). Maar dit neemt onze dank niet weg. Het noopt ons slechts te meer tot grondige bestudering. Dit laatste is óók stellig de taak van onze verenigingen. En naarmate we ze meer bestuderen, zullen we er de blijde lofzang op de grote werken van God in herkennen.

In deze Leerregels doet de kerk belijdenis van Gods grote werken tot redding van zijn volk. Het eerste hoofdstuk belijdt, wat de Heere daartoe heeft gedaan reeds vóór de grondlegging van de wereld: Hij werkt toch in alles “naar de raad van zijn wil” (Ef. 1:11). Over dit verkiezende plan zegt de Bijbel ons een en ander, dat dan in dit eerste hoofdstuk onder woorden wordt gebracht. In het tweede hoofdstuk belijdt de kerk, wat de Heere heeft gedaan in de volheid van de tijd, toen Hij Zijn Zoon heeft uitgezonden in de wereld, opdat Deze de toorn van God zou dragen en ieder die in Hem gelooft zou worden behouden. In dat verband wordt enerzijds beleden, dat dit offer van Christus wel voldoende is tot verzoening van de zonden zelfs van de gehele wereld (vgl. 1 Joh. 2:2), maar anderzijds evenzeer staande gehouden, dat de toorn van God niet is afgewend van alle mensen zonder onderscheid (vgl. Joh. 3:36).

Hoofdstuk drie en vier (ze zijn in feite samengevoegd tot één hoofdstuk) bezingen vervolgens de grote werken die de Heere doet in ons totaal door de zonde verworden hart en leven om ons tot geloof en bekering te brengen. Wat is dat een groot wonder: Hij dringt daartoe ook in tot de binnenste delen van de mens met de krachtige werking van de wederbarende Geest. Hij opent het hart, dat gesloten is: Hij vermurwt het hart, dat bikkelhard is; Hij besnijdt het onbesneden hart. Hij vernieuwt de verdorven wil van de mens: de dode wil wordt dan levend, de verkeerde wil wordt dan goed, de onwillige, wederspannige wil wordt gehoorzaam. Er komt, in één woord, echte bekering! Zou men

daar niet van zingen? Ook al gaat dan de wijze van werking van de Heilige Geest ons verstand ver te boven, de kerk heeft op dit punt haar God leren loven.

Maar nog is de Heere niet aan het einde met zijn grote werken. Wat zou er van een bekeerde zondaar op aarde terecht komen, als de Heere hem nu maar verder op eigen benen liet staan en gaan? Hij zou diep, zeer diep ten val komen: vanwege de overblijfselen van de inwonende zonde, alsook vanwege de aanvechtingen van de wereld en van de duivel, zou geen bekeerde in die staat staande kunnen blijven, als hij aan eigen krachten werd overgelaten. Maar God is getrouw: Hij laat het werk van zijn handen niet varen. Hij bewaart zijn kinderen tot het einde toe krachtig. Dit wordt ten slotte in het vijfde hoofdstuk beleden.

In het bestek van dit artikel is het niet mogelijk, dit alles breder uit te werken. Maar bij de bestudering van de Leerregels kunnen deze enkele gegevens mogelijk als leidraad dienen, waardoor de lofzang op Gods grote werken van dit derde formulier van de enigheid van het geloof ook na 350 jaar zal blijven opklinken in het hart van Gods volk. Wij willen dit loflied dankbaar blijven meezingen”.

Tegenover dit loflied uit de mond van allen, die de gereformeerde belijdenis liefhebben, heeft steeds weer als honende dissonant het smaadlied geklonken van hen die deze belijdenis verwerpen. Zo was het in het verleden, zo is het ook nu.

Als tegenhanger tegen het goede artikel dat ds. Bouma schreef geven we hier een citaat uit een stukje dat mr. W. C. van Zwieten pleegde in “Contact” van 26 oktober 1968:

“Die 5 artikelen kunnen we zonder te lasteren rekenen tot het verdorde Dordt, want geen gereformeerd mens heeft er vandaag belangstelling voor, laat staan dat er ooit belangstelling voor heeft bestaan.

Zelfs de vaklui, de kandidaten in de theologie, hebben zich er nooit druk over gemaakt, zodat het via de slapende kerkelijke organisatie is geschied, dat deze 5 artikelen bij de 3 formulieren van enigheid zijn ingelijfd. Ze doen daar geen kwaad, omdat er geen leven in zit. Ze doen minder kwaad dan de 37 artikelen van de Geloofsbelijdenis, omdat die artikelen het tot interpretatie, dat is uitlegging, hebben gebracht. Omdat de ene theoloog wat anders benadrukt ter wereld is gekomen als zijn collega, veroorzaakte die interpretatie de grootste moeilijkheden.

En omdat, net als op de algemene vergadering van een naamloze vennootschap met stemmen wordt uitgemaakt, welke kant het zal uitgaan, is de uitleg van de meerderheid de ware, ook al zit er maar één stem verschil in.

Dordt is verdord. Daarover behoeft niemand te treuren, want het is overbodige ballast, waarmee een stel theologen destijds de verontruste Staten hebben tevreden gesteld”.

Aldus ‘Contact’.

Men ziet, hier klinkt opnieuw de stem van Hofstede de Groot, de grote vijand van de gereformeerde leer en van de Afscheiding. Al had deze hoogleraar wel zoveel kennis van de kerkhistorie dat hij het niet in zijn hoofd haalde te beweren dat voor de Canones van Dordt nooit enige belangstelling heeft bestaan.

Het waarheidsgehalte van de hier uit ‘Contact’ aangehaalde kreten moge nihil zijn, de frontlijn werd er duidelijker door zichtbaar. En dat is, bij alle verdriet over afval ook in eigen kring, toch wel van positieve betekenis.

De strijd der eeuwen

Het op de synode van Dordrecht vastgestelde belijdenisgeschrift bracht geen nieuwe leer, evenmin als de remonstranten gloednieuwe ketterijen verkondigden.

Het ging in het begin van de zeventiende eeuw primair om de vraag of de gevallen mens een vrije wil tot het goede heeft. De remonstranten beantwoordden die vraag bevestigend, de gereformeerden beantwoordden haar ontkennend. Datzelfde twistpunt was honderd jaar eerder ook aan de orde geweest: Erasmus tegenover Luther. En wat het daarmee samenhangende punt van de uitverkiezing betreft, niet alleen Calvijn, maar ook Luther en Zwingli hadden haar in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift geleerd, al had van deze drie met name Zwingli zich niet geheel en al aan een zekere humanistische beïnvloeding weten te onttrekken. En als we nog verder teruggaan in de kerkgeschiedenis, dan komen we voor de gereformeerde leer terecht bij Augustinus, terwijl de remonstranten geesteskinders zijn van Pelagius.

Het gaat telkens weer om dezelfde dingen: vrije wil of knechtelijke wil, vrije genade of medewerking van de mens, onbekwaam tot enig goed of toch nog wel uit zichzelf tot allerlei goed geneigd.

Juist omdat deze strijd de fundamenteën raakt, duurt zij ook in onze dagen nog voort. Zeker, er zijn van de zijde der tegenstanders nieuwe termen ingevoerd, die verwarrend kunnen werken, en vooral komt het voor - maar dat is feitelijk geen nieuws: de remonstranten deden het ook - dat aan oude gereformeerde termen een andere, onschrijftuurlijke inhoud wordt gegeven, maar wie nader toeziet en zich door de Schrift laat leiden, ontdekt dat er weinig is veranderd. De grote theoloog Karl Barth heeft ook op dit deel van de gereformeerde belijdenis vivisectie toegepast met het flitsend pincet van zijn dialectisch systeem. Hij heeft de naam 'praedestinatatie' behouden, maar van de inhoud der Dordtse Leerregels en evenzo van artikel 16 NGB, blijft in feite niets over.

In de Inleiding van zijn boek "De Dordtse Leerregelen", toegelicht door ds. J. G. Feenstra, geeft deze predikant een korte samenvatting van de zes hoofdpunten der Barthiaanse praedestinatieleer. Deze punten luiden als volgt:

1. De praedestinatatie is niet een besluit Gods van eeuwigheid, niet een besluit dat af is. Wij mogen niet spreken van "gepraedestineerdheid".
2. Er is geen vast getal van uitverkorenen en verworpenen. Hoogstens mogen wij zeggen dat zij er eenmaal zullen zijn.
3. God gaat door met beslissen, zodat wij met nieuwe beslissingen Gods moeten rekenen.
4. Christus is de grond voor de verkiezing. De leer der verkiezing is niet anders dan de aanduiding dat het genade is, genade te ontvangen.
5. De verwerping heeft geen plaats naast de verkiezing, want de verwerping is voor Christus en de verkiezing is voor ons.
6. De Kerk moet derhalve tot ieder mens zeggen dat hij verkoren is, omdat Christus verwerping heeft gekend. Wie gelooft moet nu ook als verkorene leven.¹⁶

Men ziet: Barth leert niet slechts zoals de remonstranten de "algemene verzoening" maar zelfs de "alverzoening". Christus is de verworpene, maar alle mensen zijn verkoren. Worden ze ook allemaal zalig? Die vraag moeten we niet stellen, betoogt prof. dr. G. C. van Niftrik in

¹⁶ a.w.p. 17.

zijn boek 'Een Beroerder Israëls'. Maar aan de afwijzing van deze vraag doet hij vervolgens een lang betoog toe om te suggereren, dat het best zo kan zijn en ditzelfde wordt dan vervolgens nog eens apart betoogd van Judas. Heel de spits van deze leer is er op gericht duidelijk te maken dat de verwerping ten aanzien van de mens eigenlijk een onmogelijkheid is, iets negatiefs, onbestaanbaars, een wegvluchtende schaduw

Dat is dan in feite 'de triomf der genade' bij Barth. Maar daarmee wordt de ernstige waarschuwing "het is de mens gezet eenmaal te sterven, en daarna het oordeel" feitelijk krachteloos gemaakt. De Heere Jezus zelf moge in Zijn gelijkenis verhaald hebben van de rijke man die na zijn sterven in de hel terecht kwam, Barth weet deze schrikkelijke realiteit in zijn filosofisch systeem tot iets twijfelachtigs en onwerkelijks te maken. Zó gaat in de dialectische theologie de troost van de vastheid der verkiezing verloren, en evenzeer de dreiging van de verwerping der ongehoorzamen. Het goud van de schriftuurlijke belijdenis wordt verwisseld voor de koperen pasmunt van de alverzoening.

In 1961 heeft de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk "Richtlijnen voor de behandeling van de leer der uitverkiezing" doen uitgaan. Voor een uitvoerige en diepborende recensie van dit geschrift mogen we wel verwijzen naar het vijfde opstel dat prof. J. Kamphuis opnam, onder de titel "Rechte Richtlijnen?", in Verkenning I, dat eind 1963 uitkwam in de R.B.-serie. Zelf volstaan we met het maken van enkele opmerkingen.

In het officiële geschrift van de Nederlands Hervormde Kerk wordt incidenteel veel goeds gezegd over de Dordtse Leerregels, maar het wordt allemaal geplaatst in het raam van de zware aanklacht dat door de belijdenis van Dordrecht "de weg tot lijdelijkheid, zelfbeschouwing en fatalisme geopend is, waarop tallozen zonder uitzicht hebben rondgedwaald met voorbijzien van enige poort tot hun verkiezing, hun door de prediking aangeboden, namelijk het geloof in de Christus".

Een zeer zware beschuldiging! Professor Kamphuis toont in zijn hierboven genoemd opstel aan, hoezeer de bewijsvoering rammelt. De opstellers van deze "Richtlijnen" hebben op onderscheiden plaatsen de Canones niet goed gelezen. Daardoor kwamen zij merkwaardigerwijs soms tot dezelfde foutieve interpretatie als in bepaalde "zware" en "bevindelijke" kringen opgeld heeft gedaan en nog wel doet, en dan is het vonnis gauw geveld.

Inderdaad, vooral in de "gezelschappen" hebben verkiezingsfatalisme en gewroet in eigen zieleroerselen soms veel kwaad gedaan. Maar lag de schuld niet allermeeest bij de officiële kerk, die in de praktijk remonstrants was geworden en bij een prediking die tekort deed aan de leer der vrije genade? Daardoor vooral ontstonden de "gezelschappen" tot onderlinge stichting, en daar zijn de accenten dan vaak verkeerd komen te liggen, met alle gevolgen van dien. Deze kwalen geneest men niet door in de verkiezingsleer remonstrantse grondmotieven binnen te smokkelen, maar door de rijke evangelische kracht van de Dordtse Leerregels helder in het licht te stellen. Helaas deed de Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk niet dit laatste, maar wel het eerste. Zeker, zij wijst wel bepaalde remonstrantse constructies af, maar redenerend vanuit barthiaanse en existentialistische achtergronden komt zij tot een reconstructie van de bijbelse verkiezingsleer waarin van scheidingmakende uitverkiezing geen sprake meer is.

Het behoeft niet te verbazen, dat sinds het verschijnen van deze 'Richtlijnen' toenadering is gegroeid tussen hervormd en remonstrants, zodat nu avondmaalsgemeenschap, kanselruil en

vervanging bij de gemeentelijke verzorging officieel zijn toegestaan en metterdaad in praktijk worden gebracht.

De ‘Richtlijnen’ hebben helaas veel instemming en weinig tegenspraak gevonden. Die instemming was er ook bij een aantal predikanten in de gebonden Geref. kerken. Opnieuw is een barrière tussen ‘hervormd’ en ‘gereformeerd’ geslecht, zo heette het daar, want de Ned. Hervormde kerk leert nu ook ‘verkiezing’.

In dit verband maakt prof. Kamphuis enige opmerkingen, die we hier willen overnemen, mee omdat ze thans door de ontwikkeling na 1963, nóg meer kracht en klem hebben gekregen dan toen ze werden neergeschreven.

“We weten al te goed, wat op het spel staat in deze jaren. Het zal er om gaan, of in dit land, en daarin niet alleen, nog een Gereformeerde Kerk van de Reformatie zal zijn of dat ten slotte het religieuze humanisme overwinnen zal. Wij strijden op een waarlijk-eenzame post. Want we zijn van te voren uitgeschakeld, als we niet meedoen met de grote menigte. We zullen voor de modernistische exegese capituleren en voor de modernistische filosofie of de sanctie zal worden toegepast, zo grondig als alleen de religieuze humanisten, als zij in de kerk naar de macht grijpen, het kunnen doen.

Maar we overwegen, dat wij één voordeel tegenover de “grote menigte” hebben. Daarom spreken we door. Dit éne voordeel: de Schrift zal zichzelf blijven en ongeboeid blijven, ook al tracht men haar in de boeien van een verdoolde theorie te brengen.

En zij zal zich aan de gewetens der mensen blijven presenteren als het gezaghebbende openbaringswoord van de levende God. Zou er geen volk blijven dat de enig-legitieme keur in de kerk voltrekt? De keur naar de Schriften?”¹⁷

De synode van Dordrecht heeft de Schriften geopend. Wij zullen het ook moeten doen, om oude en nieuwe dwalingen te toetsen en te meer bevestigd te worden in de leer der zaligheid. Opdat ook in deze landen Gods Kerk blijve voortbestaan, mocht het zijn tot op de grote dag van Christus’ wederkomst.

Gezegende arbeid

De nationale synode van Dordrecht heeft méér gedaan dan het beslechten van de leergeschillen en het opstellen van de Leerregels. Ze heeft zich ook met vele andere gewichtige zaken bezig gehouden.

Zo werd uitvoerig gesproken over de catechisatie. Ook op dit punt stonden remonstranten en gereformeerden tegenover elkaar. De Utrechtse remonstranten sloegen een hoge toon aan. Zij noemden de Heidelbergse Catechismus duister en breedspakig en wilden hem vervangen door een leerboekje uit louter Schriftwoorden samengesteld. Als de synode de Catechismus wilde behouden, moest hij worden voorzien van een waarschuwend voorrede, net als bij de apocriefe boeken! Deze adviezen werden niet opgevolgd. De Synode handhaafde de Heidelbergse Catechismus als leerboek. Zij beval samenwerking aan tussen huis, school en kerk. De vader moest, waar mogelijk, huiscatechisatie geven. Voor de schoolmeesters werd “eerlijke gage” gevraagd. De kinderen der armen moesten kosteloos onderricht ontvangen. De onderwijzers dienden lidmaat te zijn van de Gereformeerde Kerk en ze moesten door ondertekening hun instemming met de Catechismus betuigen. Zij moesten de jeugd eerst de Twaalf artikelen, de Tien Geboden, het gebed des Heren, de instellingswoorden der sacramenten en van de kerkelijke tucht leren, daarna het Kort Begrip en tenslotte de

¹⁷ J. Kamphuis, Verkenningen I, Goes 1963, p. 217.

Catechismus. De schooljeugd moest ook naar de Catechismuspreek - die mee daarom kort moest zijn - en predikanten en ouderlingen zouden de scholen dikwijls inspecteren en de onderwijzers voordoen, hoe zij behoorden te catechiseren.

Daarnaast deed de Synode nog allerlei andere arbeid. Zij toetste de Nederlandse Geloofsbelijdenis en stelde er de officiële tekst van vast, nam het besluit tot opstelling van een accuraat formulier van ondertekening van de drie formulieren van enigheid en stelde voortaan kerkvisitatie verplicht. De Haagse Kerkenorde van 1586 werd doorgenomen en op sommige punten aangevuld en gewijzigd. Ze werd niet in alles zo als de gereformeerden graag hadden gewild. Er waren ter Synode - een vergadering die op initiatief van de Staten-Generaal was bijeengeroepen - ook vele Politieke Commissarissen aanwezig, die een stevige vinger in de pap hadden. De afgevaardigden der kerken waren niet zo vrij als zij wel wensten te zijn. Daar kwam nog bij, dat men uiterst dankbaar was dat de landsoverheid dan toch ten gunste van de verdrukte gereformeerden had ingegrepen, en voorts dat de verhouding van kerk en staat, onder invloed onder meer van een bepaalde interpretatie van Art. 36 NGB, niet altijd zuiver werd gezien.

Het is niet moeilijk fouten en onvolkomenheden te vinden in het werk van de Dordtse Synode. Nochtans is er reden, God te danken voor wat door haar werd verricht. Gelijk in gereformeerde kring gelukkig ook is geschied.

Een uiterst belangrijk ding van nauwelijks te overschatten betekenis is geweest het besluit tot een nieuwe vertaling van de Bijbel, rechtstreeks uit de grondtalen. Er waren al verschillende Bijbelvertalingen. We noemen de Bijbel van Liesvelt - zo genoemd naar de Antwerpse drukker en uitgever - die al van 1526 dateerde en de toen vooral in gebruik zijnde Bijbel van Godfried van Wingen, de zogenaamde Deuxaesbijbel van 1562. Beide vertalingen waren gebrekkig. Het werd tijd dat er iets beters kwam. Deze zaak kwam aan de orde nog voor men aan de leergeschillen begon. Op 20 november 1618 werd eenstemmig tot een nieuwe vertaling besloten. De daarbij in acht te nemen regels werden in hoofdtrekken vastgesteld, de vertalers en de revisoren aangewezen.

Het eigenlijke werk der vertaling kon pas in 1626 beginnen en is in 1637 gereed gekomen. Bij besluit van 29 juli 1637 werd deze Bijbelvertaling vervolgens door de vergadering der Staten-Generaal geaprobeerd en geautoriseerd, vandaar de naam Statenbijbel of Statenvertaling.

Terwijl de vertalers te Leiden met hun arbeid bezig waren, brak er in die stad een vreselijke pestziekte uit, waardoor in korte tijd 20.000 mensen ten grave werden gesleept. Na echter Gods aangezicht vurig te hebben gezocht, gingen de vertalers in het geloof met hun arbeid verder en ze mochten het na de voltooiing belijden:

“Tussen duizend en duizend beelden en geruchten des doods hebben wij gezond in de nabijheid van zulk een grafplaats, waar wij op één dag dikwijls honderd lijken zagen wegvoeren met een heilige opgeruimdheid dat gedenkstuk mogen volbrengen”.

Bij de vertaling maakte men uitmuntende kanttekeningen, waarvan later getuigd werd: “Nauwelijks zal men bij enig Christenvolk een verklaring vinden, die zo kort de rechte en diepe betekenis van de Heilige Schrift ook voor onze dagen handhaaft”.

De Statenbijbel heeft een enorme invloed gehad op het kerkelijke en nationale leven. Ook, om nu reeds een nevenaspect te noemen dat toch wel van veel betekenis is geweest, op de vorming van het Nederlands.

In de tijd van de Dordtse Synode sprak men in de noordelijke en oostelijke provincies van ons land nog het zogenaamde oosters, een vorm van Middelnederlands die sterk afweek van de in het westen gebruikte taal. Twee door de Synode aangewezen revisors uit Drenthe, te weten Onias Boëtius van Coevorden en Joh. Siegfried Cuperus van Gasselte, vroegen ontheffing van hun benoeming, omdat zij niet op de hoogte waren van de Hollandse taal. Het grote woordenboek der Nederlandse taal stelt het aanvangspunt van het moderne Nederlands in het jaar dat de Statenbijbel het licht zag, omdat die op het taaleigen zulk een beslissende invloed heeft gehad. De gemeenschappelijke Bijbeltekst was mede waarborg voor de vastheid van de staat.

Overigens: het Nederlandse volk, aan het oude, en in dit geval slechtere, gehecht, haastte zich niet de nieuwe vertaling in gebruik te nemen. Men meende dat de overzetting Gods Woord vervalst had! Vooral in Amsterdam ontmoette de invoering der vertaling aanvankelijk veel tegenstand. Gelukkig werd dat later anders en ging men algemeen de Statenvertaling waarderen en liefhebben.

Meer dan drie eeuwen heeft deze vertaling haar overheersende plaats behouden, al werd, met behoud van de tekst, de taal wel geleidelijk hier en daar ietwat gemoderniseerd. In onze dagen heeft de Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap veel ingang gevonden. Die heeft een woordkeus die meer in overeenstemming is met het taaleigen van onze tijd. Bovendien heeft in drie eeuwen de studie van de grondtalen van de Bijbel zeer grote vorderingen gemaakt. Deze winst kon de Nieuwe Vertaling boeken. We zijn daarvoor dankbaar, maar het vermindert bepaald niet onze waardering voor het grote werk waartoe de Dordtse Synode op 20 november 1618 de stoot gaf.

Eén ding hopen we te hebben duidelijk gemaakt: kerkgeschiedenis en “politieke” geschiedenis zijn niet te scheiden, zeker niet in onze nationale historie. En voorts: de grote kerkelijke en staatkundige twistvragen van toen zijn in feite ook die van nu. Nog vandaag staan gereformeerden en Arminianen, Calvinisten en libertijnen tegenover elkaar in de geestesworsteling welk door de eeuwen heen in Nederland is gevoerd.

Er zijn tijden geweest dat in kerk en staat het Arminiaanse en libertijnse geluid volkomen de overhand had gekregen, terwijl het gereformeerd getuigenis bijna niet meer werd gehoord. Dat waren steeds donkere tijden voor land en kerk.

In onze dagen zien we opnieuw een voortdurend sterker worden van de libertijnse stromingen en voortgaande verzwakking, op kerkelijk en staatkundig erf, van het gereformeerd getuigenis. Maar het is er nog, en het is ons een eer en een blijdschap, het voor ons deel te doen horen. Zij de HEERE land en volk en kerk genadig, opdat dit getuigenis hier niet definitief verstomme. Moge Hij daarin vervullen het vurig gebed, dat onze vaders ter Dordtse Synode tot Hem opgezonden hebben, of het Hem mocht behagen, tot de wederkomst van Christus op de wolken Zijn Kerk in deze landen te bewaren!

“De Zone Gods, Jezus Christus, die ter rechterhand Zijns Vaders zittende de mensen gaven heeft gegeven, heilige ons in de waarheid, brenge diegenen die verdwaald zijn tot de waarheid, stoppe de lasteraars van de gezonde leer hun monden, en begiftige de getrouwe dienaars Zijns Woords met de geest der wijsheid en des onderscheids, opdat al hun redenen mogen gedijen tot ere Gods en tot stichting der toehoorders. Amen”.

(3) HISTORISCH ACHTERGROND VAN DE SYNODE VAN DORDRECHT

Uit: G. Groen van Prinsterer
Handboek der Geschiedenis van het Vaderland

1609-1621

TWAALFJARIG BESTAND

238. Het Bestand werd gekenmerkt door binnenlandse verdeeldheid in Kerk en Staat. Op de strijd tegen de Rooms en volgde twist en scheuring van de Gereformeerden. Velen hadden zich bij de Hervormde Kerk gevoegd, wier algemeen Protestantse denkwijze met haar geloof, of niet geheel, of ook wel in het geheel niet, overeenkwam. Ook onder de godgeleerden en kerkleraars werd dit verschil openbaar.

Evenwel, rechtstreekse aanranding van haar christelijke belijdenis, in de Kerk, zou door de Gemeente niet geduld zijn. Men ving dus aan met het bestrijden van een verborgenheid, voor de rede onbereikbaar. Het leerstuk van de Voorbestemming (Predestinatie) werd in twijfel getrokken, geloofchend, bespot. Uit deze smaad werd ergernis geboren, spanning, weerstand, strijd. Het was de Gereformeerden niet enkel om dit artikel te doen, veel minder om het onbegrijpelijke te begrijpen, allerm minst om een geloofsregel boven of nevens Gods heilig Woord; om onderwerping van het geweten aan Formulier of aan enig menselijk gezag. Neen; de leer van de uitverkiezing werd gewaardeerd, in verband met de vrije genade van God, met de rechtvaardiging door het geloof alleen, met het Evangelie. Geen vermetel dringen, maar nederig berusten in Gods onnaspeurlijke raad. Geen onverdraagzaamheid, maar, in de Kerk, geen wegcijfering van het eenstemmig belijden, zonder hetwelk de mogelijkheid van kerkgemeenschap verval t.

De Voorbestemming: uitgedrukt in Art. 16 van de in 1562 ontworpen Nederlandse Belijdenis. “God betoont zich barmhartig, doordat Hij uit de verderfenis trekt en verlost degenen die Hij, in zijn eeuwige en onveranderlijke raad, uit enkele goedertierenheid uitverkoren heeft in Jezus Christus onze Heer; zonder enige aanmerking van hun werken: rechtvaardig, doordat Hij de anderen laat in hun val en verderf, waar zij zichzelf ingeworpen hebben.” — Op Gods Woord gegrond: b.v. Rom. 8:29, 2 Tim. 1:9.

Ingeweven in het gehele verlossingswerk; want, is de zondevergeving niet uit vrije genade, dan is zij om iets in de mens; dan is deze niet geheel bedorven en heeft vrijheid van wil; dan is de Zaligmaker niet algenoezaam, niet onmisbaar; dan wordt verbetering en volmaking, geen bekering en wedergeboorte, vereist; dan is de rechtvaardiging om het geloof, niet enkel door het geloof, om enige verdienstelijkheid en niet enkel om het zoenoffer van de Heer. De Remonstrantse begrippen leiden naar verloochening van het kruis en naar oprichting van eigen gerechtigheid; naar het ongeloof van Socyn, of naar het bijgeloof van de Roomse Kerk. — Vrijmacht geen willekeur, maar onafscheidelijk van Gods wijsheid en liefde; de mens, door eigen schuld verloren, uit genade zalig; Rom. 6:23. Verborgenschap voorzeker (Rom. 11:33), maar tevens de bron van godzaligheid; van ootmoed (Ef. 2: 9); van gemoedsrust (1 Thess. 5:24); van dankbare ijver (Ef. 1:4).

“Men sprak gedurig van Predestinatie en de aanleve van dien, maar de ondervinding heeft geleerd dat daaronder nog verscheidene andere zware fundamentele dwalingen zijn gehandhaafd, als de rechtvaardigmaking door het werk van het geloof, de leer van de vrije wil, het loochenen van de zekerheid van de zaligheid in dit leven, het uitbreiden van de macht van de overheid om in religiezaken te disponeren naar believen” en, bij noodzakelijke gevolgtrekking nog andere punten van het hoogste gewicht.

239. Deze leer van de Uitverkiezing, Calvinistisch leerbegrip genoemd, is, voor Calvin, te allen tijde, oorzaak van aanstoot en ergernis geweest. De eer van de verlossing toeschrijvend aan God alleen, ondragelijk voor de menselijke trots, ongerijmd voor elk, wiens gedachten niet tot de gehoorzaamheid aan Christus gevangen zijn geleid, werd zij telkens bevestigd, en in vroeger eeuw, en bij de Reformatie, door het eenstemmig getuigenis van de Christelijke Kerk.

De Predestinatie wekt natuurlijk tegenstand op: 1 Cor. 2:14. — Ook dit leerstuk wordt misbruikt (2 Petr. 3:16); uit zijn verband met de overige waarheden van het Evangelie gerukt, leidt het tot wanhoop of zorgeloosheid; ook tot godslastering: Rom. 9:19, 20. Tegen dergelijk misbruik geldt de lasterlijke voorstelling dat de leer van de Gereformeerde Kerk een oorkussen is voor het vlees en de duivel, een burg des satans; dat ze God maakt tot een auteur van de zonde, onrechtvaardig, een tiran en veinzaard; dat ze is een vernieuwd Stoicismus, Manicheïsme, Libertijnschap en Turkendom; de mensen zorgeloos maakt; dat vele onschuldige kinderen van de gelovigen van de moeder worden afgerukt en tiranniglijk in het helse vuur geworpen, dingen die de Gereformeerde Kerken van ganser harte met verfoeiing verwerpen.

De voordracht van deze leer moet met omzichtigheid geschieden; vaste spijs is niet voor die melk van node hebben. Niet op Gods verborgen raad, maar op Christus, de weg, de waarheid, en het leven wijst de Heilige Schrift; op Hem zij het oog van het geloof gevestigd, zonder te willen doordringen tot wat gesloten voor ons is. — Maar deze verborgenheid werd telkens door haar bestrijders ter sprake gebracht; haar onverklaarbaarheid wettigt, als zij brutaal ontkend wordt, het stilzwijgen niet.

De strijd over de vrije wil, in de 5e eeuw tussen Augustinus en Pelagius, in de 16e tussen Luther en Erasmus. — De Hervormers (Luther en Melancton, Zwingli, Calvin, Beza) hadden omtrent de voorverordening zelf geen verschil; in de meest stellige bewoordingen, opgenomen in de Belijdenissen der Gereformeerde Kerken, in Frankrijk (art. 12), in Engeland (art. 16), in Zwitserland (art. 10): als een punt dat tot de rechte kennis van de weg ter zaligheid behoort. — Een kundig en zeer gematigd Godgeleerde (Dumoulin) schreef, in 1616, dat de Arminiaanse leer de fundamenten van de Religie heimelijk ondergraaft en omstoot, en zo ver verschilt van de waarheid van het Evangelie, als Hemel en Aarde.

240. De Nederlandse Hervormde Kerk had meermalen leraars, om deze en dergelijke afwijking, kerkelijk terecht gewezen en bestraft. Maar deze dwaalbegrippen trachtten zich telkens weer bedektelijk ingang te verschaffen; door de prediking en het academisch onderwijs van de geleerde Arminius te Leiden, wonnen zij veld.

1577. Duifhuis, Rooms pastoor te Utrecht, predikt tegen de grove misbruiken van het Pausdom, zonder zich te kunnen verenigen met de Nederlandsche Confessie en de

Catechismus, in de predestinatie en wat er bij behoort. Grote aanhang en verdeeldheid te Utrecht, ook na zijn dood (§ 224).

1579. Coolhaas, leraar te Leiden; door de Regering begunstigt, kerkelijk veroordeeld, voorstander van algemene genade en vrije wil; wenst telkens over de predestinatie te twisten. — 1591. Herman Herberts, te Dordrecht en Gouda, door de provinciale Synode geschorst; beweert dat de gelovigen in dit leven tot volmaakte gehoorzaamheid kunnen komen. — 1595. Wiggerts te Hoorn, veroordeeld door de provinciale Synode, voorts door de Leidsche hoogleraren, om opvattingen over de verkiezing, de erfsonde, de vrije wil, de goede werken, onverenigbaar met Gods Woord en met de belijdenis van een christelijke Kerk.

Dirk Volkertsz Coornhert, van buitengewone kunde en vernuft, Amsterdammer (geb. 1522, x 1590), drijvende dat de mens door de wet kan zalig worden, waarmee het ganse Evangelie en de Zaligmaker verloochend wordt. Liefhebber van redetwisten over godgeleerdheid; van niets afkerig dan van vervolgzieke rechtzinnigheid; stelt zijn roem meer in het zoeken der waarheid dan in haar bezit. Voorloper der remonstrantse regering, die, opdat over geloofspunten niet zou worden beslist, het stilzwijgen, ten voordele der niet-rechtzinnige oplegt; gelijk Marnix (§ 164) de voorloper was der contraremonstranten, door wie voor zich zelf alleen de vrije prediking begeerd werd ".

Arminius, (geb. te Oudewater, 1560, x 1609); in 1588, predikant te Amsterdam; van onrechtzinnigheid verdacht; 1602, te Leiden beroepen; de Amsterdamse Kerkenraad maakt zwaarigheid. De hoogleraar Gomarus, (geb. te Brugge 1562, x 1641), wien het onderzoek was opgedragen, door de schijnbare openhartigheid van zijn verklaringen, te vrede gesteld: maar weldra werden 's mans afwijkingen openbaar. Naast Arminius, om bekwaamheid en invloed, Uijtenbogaert, (geb. te Utrecht 1557, x 1644), die vele jaren Maurits welsprekende hofprediker was.

241. Ongezind de Kerk te verlaten, ontveinsden de onrechtzinnigen in het eerst hun gevoelens; althans kwamen er slechts gedeeltelijk voor uit en bestreden bij voorkeur punten, waaromtrent het niet moeilijk valt bij onverschilligen of onkundigen twijfel en weerzin te doen ontstaan. Weldra moediger geworden, eisten zij dat de Formulieren van Enigheid voorlopig buiten kracht zouden worden gesteld, om daarna herziening en verandering te ondergaan. De Hervormden verklaarden dat er generlei noodzakelijkheid tot herziening bestond; dat voorlopige terzijdestelling der Formulieren ongerijmd en feitelijke losbandigheid was; maar dat elk punt waartegen men zwaarigheid had, op een kerkelijke vergadering of Synode kon worden ter toetse gebracht.

De Formulieren, (§ 82); belijdenis voor de wereld en aan elkaar. — De Bijbel, geheel de Bijbel, en niets dan de Bijbel, kenbron en regel des geloofs, (Art. 7 der Belijdenis); — maar er moet overeenstemming ook over de slotsom van het onderzoek zijn; een voorschrift van prediking en onderwijs, wat de Kerk bevonden heeft overeen te komen met Gods Woord. “De Papisten houden de Schriften en Decreten van mensen, Pausen en Concilies, voor de regel zelf, die zekerheid heeft in en van zich zelf; de Gereformeerden houden het beschreven Woord van God, voor de enige regel des geloofs, de Confessie en Catechismus voor het gereguleerde; ook dit heeft zijn zekerheid, maar niet dan na en van de regel”. Al heeft iemand zulke Formulieren ondertekend, wordt hem niet verboden, zo hij daarna iets vindt dat hem dunkt niet genoeg met het Woord van God te accorderen, dit te bedenken te geven, daar 't behoort,

om naar de regel van Gods Woord onderzocht te worden. Maar revisie en ontslag van de ondertekening te willen eer men iets aangewezen heeft, sterkt niet dan tot onrust van de kerken, en met ter tijd tot schandelijke verandering in de leer.” — De Nederlandse Belijdenis (§ 83) niet alleen maar een menselijk schrift, maar een geschrift bij godvruchtige en getrouwe leraars van de ware Kerk van onze Heer uit het Woord van God gesteld, om te dienen voor een gezonde en schriftmatige belijdenis des geloofs; bij de vrome martelaren, in gevangenissen, op pijnbanken, in vuur, onder zwaard en galg, standvastig beleden; om welke vele duizenden hun goed en bloed in gevaar hebben gesteld, naakt en bloot uit hun vaderland naar andere landen in ballingschap zijn getrokken; welke alle de Gereformeerde Kerken in de Nederlanden en in Frankrijk voor gezond en in overeenstemming met Gods Woord hebben erkend, en door welke de Gereformeerde Kerken van de anti-christelijke Roomse Kerk en van allerlei vreemde en verwarde sekten zijn afgezonderd. Dat is wat meer als alleen maar een geschrift bij mensen gesteld”.

“Daar wij toe gekomen zijn, laat ons daarin naar dezelfde regel handelen,” en niet zijn “als die altijd leren en nimmermeer tot de kennis der waarheid kunnen komen.”

Synoden, ook in de Protestantse Kerken, van de beginne of en uit de aard der zaak, in zwang. Goede en schriftmatige Concilies heilzaam. Verschillen over de leer moeten daar worden beslist naar Gods Woord; de Kerken, gelijk elk gelovige, toetsen de uitspraak aan de Heilige Schrift. “De Papisten willen dat men simpelijk geloove, zonder onderzoek of het Concilie wel of kwalijk, met of tegen Gods Woord, geoordeeld hebbe. Dit heeft nooit iemand van de Gereformeerden beweerd; maar van het loochenen eener absolute macht, moet men niet overgaan tot het loochenen van alle macht.” — De Remonstranten steeds tegen de Nationale Synode; een Provinciale zouden zij, na in Holland meester geworden te zijn, gaarne hebben gewild; een Generale (niet slechts van de Gereformeerde, maar ook van de Lutherse Kerken) beweerden zij soms te verlangen; wel overtuigd dat ze, bij de toenmalige verdeeldheid der inzichten, onmogelijk was.

242. De leerstellingen van de Arminiaans gezinden, meermalen veroordeeld, waren strijdig met de belijdenis van de Kerk; op deze grond reeds zouden zij, met volkomen recht, in hun eis niet ontvankelijk verklaard zijn. Maar de tegenpartij begeerde geen wapen dan Gods Woord. Zonder, door algemene revisie, de ganse kerkleer in verdenking te willen brengen, was zij ten volle bereid elk betwistbaar leerstuk op nieuw te onderwerpen aan de uitspraak alleen van de Heilige Schrift. Desniettemin, als de zaak kerkelijk behandeld zou worden, was veroordeling van de Remonstranten niet twijfelachtig. Er werd dus een ander terrein voor de strijd gezocht.

Hoewel de vraag eigenlijk slechts was of de nieuwe leer overeenkwam met de bekende geloofsuitdrukking, der Kerk (geen kwestie juris constituendi, maar constituti), hebben de Contraremonstranten, slag leverende op Bijbels terrein, zich, noch in 1618, noch vroeger, op dit kerkelijk standpunt gesteld.

243. De Nederlandse Hervormde Kerk, in de eerbied voor de overheid nauwgezet, was evenzeer na-ijverig op eigen recht, op onafhankelijkheid in al wat geloof en geweten betreft. De Remonstrantse leraars, door wie kerkelijke veroordeling tegemoet werd gezien, waren Bereidwillig, in de Kerk, invloed en overwicht te verlenen aan hen door wie zij meenden, tegen de Kerk, te zullen worden beschermd. De Regenten, die bij de rechtzinnige predikanten niet zelden lastige weerstand hadden ontmoet, beaamden gaarne wat met hun eigen denkwijzen en belang overeenkwam. De twist werd van kerkelijken op politieke bodem overgebracht. De

Staten van Holland waren beducht, en voor een onafhankelijkheid der Kerk, die aan hun eigen gezag gevaarlijk zijn zou, en voor een scheuring in de Kerk, tot groot nadeel van de Gereformeerde Staat.

“De Staten van Holland en West-Friesland, als hoge overheid van dezelve landen, verstaan hebbende in kerkelijke zaken de adviezen en intentie van de kerkelijke personen of vergaderingen, komt”, beweerden zij, “toe daarop te ordonneren. De kerkelijke geschillen moeten niet bij subtile disputaties, inquisitie of decreten, maar bij christelijke accommodatie en handhaving van de hoge overheid neergelegd worden.” Door het verdelen van de Gereformeerde relegionsverwanten, die de beste en zekerste partij voor de defensie van het Vaderland altijd gemaakt hebben en verder moeten maken, zou licht nog meer verdeling mogen vallen; elk der andere gezindheden, als Papisten, Luthersen, Doopsgezinden en Libertijnen zou sterker wezen als een van de delen van de Gereformeerde religie; tot onzekerheid der landen en steden”. Derhalve bijeenhouden der Gereformeerde kerk, beschermen van de Remonstranten in de kerk, uitdoven van de ijver en het getwist. — Maar wat betekent uitwendige eenheid bij innerlijke tweespalt? Der Staten handelwijs schijnbaar gematigd en verdraagzaam, inderdaad partijdig en onrechtvaardig was. Het dwingen tot kerkgemeenschap, omdat, volgens de politieke macht, de ene partij zich vergiste in de waardering van het verschilpunt. Waarom niet veeleer, na uitspraak van een Synode, aan de veroordeelden het stichten van een eigen genootschap vergund; of toegelaten en zelfs aangemoedigd een tijdelijke afzondering van twee gemeenten met gelijke rechten in de kerk?”

244. Een oppertoezicht, om de Staat tegen nadeel te vrijwaren, werd door de Kerk geredelijk erkend. Maar de Staten verlangden veel meer; zij begeerden in het beroep der leraars, in de samenstelling van de Kerkenraad, in het ontwerpen van kerkelijke wetten, zelfs in de beoordeling van geloofsgeschil, een overwicht voor de Magistraat, dat, volgens de Hervormden, met een politiek Pausdom gelijk stond.

De Geestelijkheid boven de overheid, die blindelings haar bevelen uitvoert, is het stelsel van de Roomse Kerk. De overheid boven de Geestelijkheid, is de Caesaro-papie, waardoor het geestelijk Rijk van Christus een werelds Rijk en het kerkelijk ambt een politieke bediening wordt. — Het een en het ander onverenigbaar met de leer van de Heilige Schrift; Christus het enige Hoofd van zijn Kerk, die generlei overheid of Stadhouder behoeft om haar te regeren door Zijn Woord en Geest. Deze leer van Christus alleenheerschappij geen stelsel van collateraliteit als stonden de geestelijke en de wereldlijke macht naast elkaar, wederkerig, in het wereldlijke, en kerkelijke, aan elkaar ondergeschikt. In de Kerk zijn geen Overheden; maar dienaren van Christus, van het Evangelie, van de Gemeente van Christus. De overheid moet zelf de ware Godsdienst grondig leren kennen, mede om haar ambt, macht, en gezag te beter tot bevordering van het Rijk van Christus te besteden. De Overheden zijn “vazallen en stedehouders van God, om de wet van God te doen onderhouden en te straffen die in het openbaar daartegen zondigen. Och, dat zij wel bedachten wat daaraan is gelegen, hoe zouden zij blijven binnen hun kring!”

Alle de christelijk-protestantse Belijdenissen verwerpen bet gezag van de overheid in de Kerk, zelfs de Anglicaanse (Art. 37); “Wij geven geenszins, gelijk wij gelasterd worden, aan onze Koning enig beheer omtrent Gods Woord of de Sacramenten, maar slechts de bevoegdheid dat hij alle rangen en standen, geestelijk of wereldlijk, bij hun plicht houde en de onwilligen bedwingt met het wereldlijke zwaard.” Ook daar is de Vorst, in geloofszaken, lid, geen hoofd van de Kerk. — “De Gereformeerden ontkennen dat in de

macht van de overheid zou zijn iets te gebieden dat tegen het Woord van God in gaat, of voor te schrijven regelen naar welke men de Heilige Schrift zal uitleggen; of de herders en leraars uit te sluiten van het oordeel aangaande de geschillen over het stuk der leer, of in enige welgestelde Kerk iets te ordineren, voorbijgaande het wettig kerkelijk oordeel”.

245. De tussenkomst van de overheid werd gewraakt, om het beginsel, en ook om het doel; uitwendige vrede, met terzijdestelling van waarheid en recht. De maatregelen van de Staten van Holland, onder de leus van verdraagzaamheid, brachten, uit de aard der zaak, onrecht en gewetensdwang te weeg. Opneming van anti-gereformeerde begrippen, zonder vrijheid van weerspraak, niet nevens, maar in de Gereformeerde Kerk; dus stelselmatige ondermijning van de Hervormde leer; dus bittere vervolging van hen door wie deze leer voorgestaan werd.

Verdrukking der welgezinden was onvermijdelijk, en wel van lieverlede aldus:

- a. vergunning aan de Arminianen tot prediking van hun leer;
- b. oplegging van stilzwijgen aan de tegenpartij;
- c. uitdrijving wegens ongehoorzaamheid;
- d. verbod van afzonderlijke godsdienstoefening, op grond, òf der waarheid van de nieuwe leer, òf althans der onbeduidendheid van het verschil.

De Hervormden betwistten de gewetensvrijheid van de Remonstranten niet, maar zij herinnerden dat “onder de vrijheid van consciëntie mede begrepen is (hetgeen door de Arminianen werd belet) dat de dienaren van Christus in zijn Kerk zijn Heilig Woord vrijelijk mogen prediken, zonder verhindering, en de valse leer bestraffen en weerleggen, zodat de lidmaten niet gedwongen worden òf te horen valse leraars, of zonder Godsdienst te zitten”.

“De verschillen zo groot en zwaar, dat ieder volhield het gevoel van zijn partij merkelijk te dienen tot oneer van God en lastering van zijn Heilige Naam, mitsgaders tot verhindering van der mensen zaligheid. Wat geestelijke gemeenschap, wat broederlijke enigheid en vriendschap zou tussen zodanige partijen kunnen gevonden worden? Bij hen die door Resoluties de harten en consciënties hiertoe hebben willen dringen, moeten zaken van zo groot gewicht in zeer kleine consideratie wezen; voorwaar geen teken van een recht godvrezend gemoed!”

245. Het Volk was, sedert 1588, aan de gewijzigde regering onderworpen en gedwee. Ook zou het alvermogen van de Staten en de stedelijke Regenten niet licht ernstige weerstand hebben ontmoet, zo de overheid, in betrekking tot de Staatskerk, het volksgeloof en het volksgeweten ontzien had. Maar het wereldlijk gezag stuitte op de onverzettelijkheid van de Gereformeerde burgerij, toen het aan de Kerk, zonder op haar onafhankelijkheid te letten, gevaarlijke wangevoelens, in strijd met haar belijdenis, opdrong.

De Regering in botsing, niet met een volkswaan van de dag, maar met de geloofs-overtuiging die de weerstand tegen Spanje bezielde. Kerkelijke en tevens populair en nationaal verzet. Eigen onderzoek van de Bijbel, persoonlijk geloof, individuele verantwoordelijkheid kenmerkt het Protestantisme en vooral de Gereformeerde Kerk. Ook hier een theologiserend Volk, calvinistische beslistheid, puriteinse veerkracht (§ 85a), en, om der consciëntie wille, naar gelang de omstandigheden, òf rekbaarheid van onderwerping, òf onbedwingbaarheid van vrijheidszin. Ook de eenvoudige Christen was niet onbevoegd ter beoordeling der hoofdpunten van het geschil.

Ook hij (aan het geloof en aan het veertigjarig martelaarschap van zijn vaderen gedachtig) wist dat aan de politieke macht geen heerschappij toekomt in de kerk; dat zonder eenheid van belijdenis geen kerkgenootschap bestaat; dat de kern en kracht van het Evangelie in de vrije genade van God licht. Geen ellendig en kleingeestig gebeuzel en gekijf over spitsvondigheden van de Godgeleerdheid, zonder invloed op hart en leven; maar, in de grond van de zaak, voortzetting van de strijd over Religie en gewetensvrijheid onder gewijzigde vorm.

246. Bijkans alleen in Holland en Utrecht had de denkwijze van de Remonstranten merkbare weerklank. Des te meer hielden de Staten van Holland hun stelsel van gewestelijke Soevereiniteit vast. Daarom mocht er volgens hen, van geen Nationale Synode sprake zijn. Aldus geraakten zij tegen de overige Gewesten en tegen de Staten-Generaal in strijd. Met de geest van de Unie, met de feitelijke eenheid van de Republiek, was het onbestaanbaar, dat verdrukking van de Hervormde Godsdienst, waarvoor men gemeenschappelijk strijd gevoerd had, die als grondslag van de Staat aangenomen was, van de willekeur van een gewestelijke overheid afhankelijk werd.

De Staten beriepen zich op art. 13 van de Unie, volgens hetwelk Holland en Zeeland in de Godsdienst naar goedvinden te werk konden gaan; daartegen werd herinnerd, dat deze bepaling ten behoeve van de Gereformeerde Godsdienst gemaakt was, totdat deze, ook in de andere Verenigde Gewesten, als de nauwste band van de vereniging, ingevoerd worden zou. Om de Religie als zaak van Provinciaal belang en beheer te kunnen beschouwen, werd de hoofdbeweeegreden tot de strijd (§ 129-132) in de schaduw gesteld; als ware het zwaard getrokken voor de Hoogheden, Vrijheden, en Gerechtigheden des Lands. “Men zag in het eerst zo zeer niet op die Hoogheden: 't hart en was zo hoog niet; — men deed zijn best om de tirannie te verdrijven, inzonderheid van de consciënties dergenen die de ware Religie, ook onder het kruis en zware vervolgingen, hadden aangenomen. Wij gunnen aan de Staten hun Hoogheden van harte, wij staan ze voor, maar nu zij, door Gods genade, hoog en groot zijn geworden, nu moeten zij haar hoogheid en grootheid niet misbruiken tegen God”.

247. Voor de oppermacht van de Staten en het overwicht van Holland heeft Oldenbarnevelt alles op het spel gezet. Onder het juk van de Hollandse burger-aristocratie, die door hem bestuurd en geleid werd, zou er van Overheidswege vrede in de Kerk en, door ondergeschiktheid aan Hollands alvermogen, eenheid in de Republiek zijn.

De differenten op de leer heeft Oldenbarnevelt niet op het tiende deel zoveel behartigd als 't stuk van de autoriteit van de Staten om kerkelijke wetten en ordonnanties te makers. Het onderscheid in leer was, volgens hem, zo groot niet. “Een goed Christen moet ja leren, door Gods genade en om de voldoening van onze Heiland, gepredestineerd te zijn om zalig te wezen en dit geloof te hebben door de genade van God”. Luthersen, Papisten, Doopsgezinden, zouden zich eerder tot de Gereformeerde Kerk begeven, zo de opinie van de Remonstranten vrij was; velen worden teruggestoten door de zeer precise opinie van Gomarus. Evenwel, liever dan dat de landen in zwarigheden of onenigheden voor de Predestinatie kwamen, zou hij de opinie van de Contraremonstranten alleen hebben laten leren, mits dat altijd alle consciëntie-dwang zou worden geweerd. — In de vergadering van Holland was de invloed van Barnevelt beslissend, in andere gewesten niet gering. De Prinses-weduwe (Louise de Coligny) en haar zoon Frederik Hendrik toonden zich remonstrantsgezind. De Advocaat bad bij het Franse Hof steun. Onder zijn medestanders Hugo de Groot (geb. te Delft 1583, x 1645),

Pensionaris van Rotterdam, die met jeugdige ijver de Soevereiniteit van de Staten voorgestaan heeft; door omvang en veelzijdigheid van wetenschap, ook om zijn Recht van oorlog en vrede, overal vermaard; zwak van karakter, meer als geleerde uitstekend dan als staatsman of diplomaat.

248. Maurits, lange tijd, te lang wellicht lijdelijk, werd eindelijk, door de drang van de omstandigheden, op raad en bede van Willem Lodewijk, overgehaald om, als Stadhouder, ter bescherming van Kerk en van gewetensvrijheid, Barnevelt te weerstaan. En het ontbrak hem niet aan krachtige steun. De meeste Gewesten keurden het gedrag van Holland af. In Holland zelf was de overgrote meerderheid van de burgers niet slechts, maar ook een deel van de Regenten, van oordeel dat aan de niets meer ontziende overmacht van de Barneveltsgezinden paal en perk moest worden gesteld. Zo werd het land in twee grote partijen van een gescheurd, onder aanvoering van Maurits en van Oldenbarnevelt.

Met krijgsverrichtingen meer dan met theologische nasporingen bekend, en helaas! niet uitmuntend door nauwgezette godsvrucht, was Maurits echter niet onkundig van de betekenis en strekking van de geschillen, waarmee de rust van de Staat gemoeid was. Hij hield zich onzijdig, al verborg hij zijn sympathie niet, en vermaande tot bevrediging en eendracht. Later koos hij partij, uit trouw aan zijn eed en uit gevoel van billijkheid en recht. Vooral ook op aansporing van Willem-Lodewijk. Friesland en Groningen bleven, onder deze Stadhouder, zeer contra-remonstrants; stoutmoedig en bedachtzaam, was hij ook in Holland, door zijn gestadige en schrandere raadgeving aan Maurits, zeer nuttig. — “Niemand,” schreef hij in Maart 1616, “kan billijkerwijs afkeuren dat Uwe Exc. tussentrede en naar wettige middelen omzie, om de Staat in eendracht te houden en de Gereformeerde Godsdienst, het bloed en het hart van de Republiek, niet te laten verdrukken. Dit raakt de eer en de veiligheid van de Staat. Door tweedracht zal men een prooi van de vijand worden, en op u zal het verwijt rusten, van, uit angstvalligheid en lauwheid, de toorn van God op u zelf en op het Land te hebben gehaald.” — Zo werd Maurits, schoorvoetend en weifelend, het hoofd van de contra-remonstranten, de vertegenwoordiger van de Generaliteit tegen Holland, de leider van de minderheid van de Hollandse Staten; om hem schaarden zich alle vijanden van de advocaat.

248. De vrede met het buitenland werd minder dan men in het begin van het Bestand tegemoet zag gestoord. Met de dood van Hendrik IV gingen zijn ontwerpen ter beteugeling van Oostenrijk en Spanje te niet. In Frankrijk en in Engeland was vaak de Regering bijkans Spaansgezind. Zo had het Rooms-katholicisme in Duitsland vrij spel.

Het Bestand was, naar het oogmerk van Hendrik IV en vermoedelijk in de schatting ook van Oldenbarnevelt, verademing, waarmee ernstiger worsteling voorbereid werd. Bijna gelijktijdig met de tekening (9 april 1609) ontstond, door het overlijden van de Hertog van Gulik, de vrees dat Oostenrijk, het erfrecht van de protestantse Keurvorst van Brandenburg, met bezitneming van het erfgoed en vestiging aan de Neder-Rijn, zou betwisten. Dit scheen, om de nauwe verwantschap met Spanje, bijkans voortzetting van de Nederlandse strijd. De Koning schreef (3 april) aan zijn gezant in 's Hage: “Ik verklaar u dat ik dan mee van de partij zou willen zijn en er mij zo diep mogelijk in storten.” De gezant schreef (8 april): “Barnevelt heeft mij gezegd en verhaald dat, zo U. M. de verdediging van de Keurvorst onderneemt, zij zich bij u zullen voegen ten oorloge tegen wie het ook zij.”

De uitzichten werden, door de koningsmoord, vrijdeld, toen de verwezenlijking nabij was. Van Franse tussenkomst, die voor de Republiek zowel als voor Duitsland, door bedwang van Oostenrijkse en Rooms-katholieke overmoed, heilrijk had kunnen zijn, was geen spraak meer. De Koningin-weduwe (Maria de Medicis) zocht in de vriendschap met Spanje, die weldra (1612) door het huwelijk van de jonge Koning haar zoon (Lodewijk XIII) met een Infante werd bevestigd, tegen de woelingen en eisen van de Aristocratie, ook van Protestantse Groten (de Hertog van Bouillon, Rohan, enz.) waarborg en steun. De aansluiting van vele Gereformeerden bij deze aristocratische, enkel politieke, oppositie zeer nadelig. Genietende de Edicten en beloften van de overleden Koning, behoorden zij zich te vrede te stellen en bij elke gelegenheid te worden vermaand, dat de rechte reformatie bestaat in de gehoorzaamheid aan de Koning; als goede onderzaten betaamt, bijzonder in des Konings minoriteit. Aan het overwicht in Duitsland, aan stelselmatig verzet tegen uitbreiding van de Spaanse macht, dacht de Koningin niet meer. — In Engeland Jacobus I zwak, wispelturig, voor doortastende maatregelen even ongezend als ongeschikt; begerig naar toenadering tot Spanje, om aldus invloed bij Oostenrijk, ten gunste van de Duitse Protestanten, te verkrijgen.

249. Het twaalfjarig Bestand wordt eigenaardig naar de gang van de kerkelijke geschillen verdeeld. Eerst werd de Hervormde Kerk aangevallen, zonder weerstand (1609 — 1616); daarna ontstond er tegenwerking en strijd (1616-1618); bekroond door overwinning en herstel (1618-1621).

I. 1609-1616 – DE HERVORMDE KERK AANGEVALLEN

250. Reeds vóór het Bestand hadden de twisten in de Kerk een onrustbarende hoogte bereikt. Reeds was de leer van Arminius verbreid, de aanvraag om revisie van de Formulieren geschied, het beroep op de overheid ter sprake gebracht, de regelmatige bijeenroeping van de Synoden verzuimd of belemmerd. Bij de Gereformeerden was groot misnoegen en toenemende bezorgdheid ontstaan.

Fundamenten ter verandering van de Religie;

- a. het hard drijven van de noodzakelijke revisie van de Confessie en de Catechismus;
- b. de nieuwe verwarde Pelagiaanse leer van Arminias, verspreid door 't ganse land;
- c. de hoogste macht in kerkelijke zaken, ook voor zoveel de Gemeente Gods en haar geestelijke regering aangaat, gegeven aan de Hoge overheid;
- d. het ophouden van de jaarlijkse Synoden, waarmee de enigheid van de Kerken losgemaakt werd.

1606. Nationale Synode eenparig door de Generaliteit toegestaan; maar, met “Revisie van Belijdenis en Catechismus.” — Arminius en de zijnen beweerden dat de Revisie plaats hebben moest; de anderen dat ze plaats hebben mocht, als dit goed of nodig bevonden werd; dat iedereen zijn bezwaren kon inbrengen, maar dat vooraf reeds elke band weg te nemen ongerijmd was. De Synode kon niet, om de mogelijkheid van dwaling, haar eigen Confessie in twijfel trekken; evenmin als een rechter een eerlijk man, enkel omdat hij zondigen kan, tot onderzoek roept.

1607. mei. Voorbereidende Vergadering (Conventus praeparatorius) van predikanten en hoogleraren, in 's Hage beschreven door de Staten-Generaal.— Met 13 tegen 4 stemmen (van Arminius, Uytenbogaert, en 2 Utrechtse predikanten) adviseert zij dat aan de

Formulieren verbonden blijven allen die ze ondertekend hebben, totdat bij iemand uit Gods Woord bewezen zal zijn dat ze in iets het Woord van God tegenspreken; dat het oordeel van de Nationale Synode gegrond zij, niet op enige Confessies, of op de gemene overeenstemming van enige Kerken, maar op de regel van Gods Woord; dat in de uitschrijving de clausule van Revisie door min kwetsende woorden vervangen worde, alhoewel de Confessie zal mogen overgelezen en in overweging worden gebracht.

1608. 14 mei. Arminius en Gomarus ontboden voor de Hooge Raad: Gomarus verklaart: “het zijn kerkelijke zaken die kerkelijk behandeld moeten worden.” De Hoge Raad en de Staten van Holland vermanen tot verdraagzaamheid. — De hoogleraren geven geschriften uit.

1608. okt. Vijf predikanten door de Classis van Alkmaar geschorst, omdat zij zich aan de Formulieren niet willen verbinden dan “voor zover zij met de H. Schrift overeenkomen.” De Staten van Holland vorderen herstel. De Classis weigert, als zijnde, in kerkelijke zaken, aan de overheid niet ondergeschikt.

1609, 20 aug. De hoogleraren voor de Staten van Holland. “Als Arminius sprak, waren alle ogen en oren geopend; als Gomarus sprak, liet men de hoofden ten meestendele hangen en hij werd als met minachting gehoord.” Gomarus verklaart dat hij met het gevoel van Arminius voor Christus rechterstoel niet zou durven verschijnen. -- De Staten bepalen dat de verschilpunten in een Provinciale Synode zullen worden beslist.

251. De dood van Arminius maakte geen einde aan het geschil. Reeds ontstonden ernstige beroerten, doorgaans in de zin van de Arminianen gestild. Deze formuleerden hun gevoelens in een vertoog, naar hetwelk zij Remonstranten werden genoemd. De Hervormden wilden dit in een Provinciale Synode weerleggen. Deze werd niet bijeengeroepen; wel de Haagsche Conferentie, waar hun Contra-remonstrantie ingeleverd werd.

1609. Arminius sterft. — Vorstius (1569-1622) in zijn plaats; hoogleraar te Steinfurt, van zonderlinge gaven, geleerdheid, welsprekendheid, modestie, maar van slibberig verstand, die uit de Sociniaanse boeken enige vreemde opvattingen had aangenomen: reeds door de academie van Heidelberg gecensureerd.

Sterke tegenstand. Ook de Koning van Engeland waarschuwt (1611), “protesterende tegen het ongelijk, injurie, en schandaal gedaan aan de Gereformeerde Religie en tegen 't geweld aan de Alliantiën, gefundeerd op de handhaving van de Gereformeerde Religie, door deze enorme indigniteit tegen de Kerk van God”. — Vorstius wijkt naar Gouda. — 1611. Gomarus, over het strijdvoeren verdrietig, wordt hoogleraar te Middelburg, later in Saumur; in 1618 te Groningen. Polyander, rechtzinnig, en Episcopius, remonstrants, worden tot hoogleraren te Leiden benoemd.

Moeilijkheden te Leeuwarden. — Onlusten te Alkmaar. — Ernstige twisten te Utrecht, waar Frederik Hendrik, op naam van de Staten-Generaal, aan het hoofd van een krijgsmacht, de zaak beslist. De oude Arminiaansgezinde Regering hersteld: 6 Apr. — samenzwering ontdekt en gestraft.

1610. jan. Vertoog of Remonstrantie der Arminiaansgezinden aan de Staten van Holland. Op kunstige wijs verbloemd, wat weldra bleek hun gevoelens te zijn omtrent de vijf punten;

1. verkiezing uit een voorgezien geloof;
2. algemeenheid van de voldoening van Christus;
3. vrije wil, of kracht van de verdorven wil ten goede;
4. ongenoegzaamheid van de goddelijke genade ter bekering van de zondaar;
5. mogelijkheid van afval der heiligen.

Stellingen die een strekking hebben om de eer van God, de roem van de Verlosser, en de genade van de Heilige Geest te verdonkeren, die het Evangelie omkeren, de Christenen van alle vaste troost beroven, en de beoefening van nederige zelfverloochening en dankbare ootmoed in de weg staan. De vrije wil de spil waar het ganse rad op draait. Voorgeven dat hiermede de leer van de Formulieren in haar geheel blijft en zij met alle Gereformeerde Kerken in Europa eendrachtig zijn. — Zij verzoeken een Synode, onder der Staten voorzitting, oordeel, beleid en bestuur; volgens een door Uytenbogaert uitgegeven Traktaat van het ambt van een hoge Christelijke overheid in Kerkelijke zaken.

1610. 22 aug. Resolutie van de Staten van Holland, zonder de Gereformeerde predikanten gehoord te hebben. Bij provisie de predikanten, van het gevoelen in de Remonstrantie uitgedrukt, van alle censuur bevrijd; de aankomende leraars zou men in het stuk van de Predestinatie niet hoger noch zwaarder bezwaren dan in de vijf artikelen wordt verklaard.

23 dec. Op aanvraag van de Classes van Zuid- en Noord-Holland om in een Provinciale Synode de Remonstrantie te weerleggen, vriendelijke Conferentie van 12 personen, 6 van wederzijde. — Dien ten gevolge (1611. 10 maart) Haagsche Conferentie. De Gereformeerden leveren een Contra-remonstrantie in, met opgave van de rechtzinnige leer in de vijf punten. — Op verzoek van de Remonstranten, die ongaarne als tegenpartij van de Kerk wilden beschouwd worden, liet men de Hervormde predikanten enkel als particulieren toe, zonder dat zij als Gedeputeerden van de Classes werden erkend.

252. De Staten van Holland, als waren zij ook in geloofszaken oppermatig, drongen, als christelijk liefdebetoon, aan de Kerk het dulden op van een leer welke zij voor onwaar, onbijbels, verderfelijk hield. Vrijheid van spreken werd aan de remonstrantsgezinden, vrijheid van tegenspraak weldra niet meer aan de rechtzinnigen vergund.

1611. 20 mei. Resolutie van de Staten van Holland. Bij provisie de leraars gelast elkaar met broederlijke en christelijke liefde te bejegenen; sober en matig van de betwiste punten in de predicatiën te handelen. — Vrede en rust moeten met de waarheid vergezelschap gaan, om godzalig of christelijk te kunnen wezen. De Staten trokken aan zich en onttrokken aan de kerkelijke opzieners het oordeel over de leerpunten. Met hen die men sustineert opinies te drijven strijdig met de goddelijke waarheid, te houden kerkelijke en christelijke gemeenschap, is een gewetenszaak, die wel moet worden onderzocht aan Gods Woord, of ze geoorloofd is en in hoeverre; die gemeenschap vooraf te gelasten is consciëntiedwang.

15 nov. Resolutie van de Staten van Holland. Bevestiging van het vorige besluit; die er tegen handelen, zullen, als wederhoorigen, worden gestraft.

3 dec. Resolutie van de Staten van Holland. Zij gelasten omtrent 1. de volkomen voldoening van J. C., 2. de rechtvaardigmaking, 3. het zaligmakend geloof, 4.

de erfzonde, 5. de zekerheid der zaligheid, 6. de volkomenheid van de mens in dit leven, niets anders te leren dan doorgaans in de Christelijke Gereformeerde Kerk geleerd wordt en in deze landen tot dusver geleerd is. Nu verzochten de Gereformeerden ronde verklaring over deze punten; de Remonstranten weigerden dit, en werden door het gezag van de Staten van Holland weldra hiervan vrijgesteld.

253. Dergelijke handelwijs, terwijl de Nationale Synode geweigerd of telkens uitgesteld werd, sterkte de Remonstranten in hun opzet en eis. Een nieuwe poging ter vereniging werd in de Delftse Conferentie beproefd. Nadat ook deze mislukt was, schreven de Staten een Accomodatief formulier uit. Ook gaven zij reeds vroeger, door het gebruik der onrechtmatige Kerkordening van 1591 te vergunnen, de remonstrants-gezinden Magistraten de macht om predikanten aan te stellen, door wie de arminiaanse leer aangeprezen werd.

1612. 24 maart. Vergunning om de kerkenordening van 1591 (§ 224) te gebruiken.
-- aug. Resolutie om de Steden die zwarigheid maken, te bezenden en te bewegen om zich met de meeste adviezen te conformeren.

1613. 26 febr. Delftse Conferentie, op aanzoek van Willem-Lodewijk; drie Gereformeerden en drie Remonstrantse predikanten. De Gereformeerden verzoeken duidelijke verklaring of men buiten de vijf punten geen zwarigheid heeft en zich met de zes artikelen der Resolutie van 3 dec. 1611 verenigen kan; de Remonstranten willen enkel horen of hun vijf artikelen in het oog der tegenpartij dragelijk zijn of niet; deze kan dit niet onbepaald verklaren, maar is bereid om te handelen over een ontwerp van verdraagzaamheid.

1613. 5 maart: Resolutie waarbij aan de drie Gereformeerde predikanten het inleveren van een opstel gelast wordt ter vereniging. — Deze onderscheiden het tolereren van een gevoelen, en het toelaten dat het geleerd worde. Ongehoord is het predikanten in het leeraamt te dulden die openlijk hun verschil van de leer der Kerk hebben verklaard, maar zij willen het gevoelen dulden; mits a. de Remonstranten het voor zich houden, tot aan de beslissing der Synode; b. rondelijk verklaren dat zij overigens de leer der Formulieren in alles voor schriftmatig achten; c. zich onderwerpen aan het oordeel der klassen en Synoden, d. en dat de jaarlijkse Synoden hersteld worden.

1613. 6 maart. Brief van Jacobus 1. De Koning schrijft dat de kwestie beter door openbaar gezag dan door de twisten der theologanten worden gestild; met verbond om de disputen op de predikstoel te brengen. — Arminianen ook hierdoor stouter, de Gereformeerden bekommerd. — Traktaat van De Groot over de Godsdienstigheid der Staten van Holland. — De Staten wilden nu een leerformulier voor de predikanten in Holland en West-Friesland;

a. onnodig, zolang men de onschriftmatigheid der bestaande Formulieren niet bewees;
b. nadelig; wat de waarheid afgaat, sterkt tot voordeel van de leugen;
c. ongeoorloofd; want de ware Christelijke Gereformeerde Religie was gevestigd; niemand mag eens anders consciëntie binden, de overheid zou grijpen in een vreemd ambt, en het zou, bij weigering der recht gevoelende leraars, zeer onbillijke begunstiging der Remonstranten.

Desniettemin tracht Barnevelt dergelijke Resolutie door te drijven. Van daar (1614. 23 jan.), waarschuwing der Staten om niet bovenmate wijs te willen zijn; niet te leren dat God enigen geschapen heeft ter verdoemenis, of de mensen tot de zonde noodzaakt, of

tot de zaligheid hen nodigt aan wie Hij besloten heeft ze niet te geven; inplanten dat de onverdienbare genade Gods in Jezus Christus het begin, midden en einde der zaligheid is. — De Gereformeerden er tegen.

- a. Men kan niet te hoog gaan, als men blijft binnen de palen van Gods Woord.
- b. De Gereformeerde leer wordt gebrandmerkt door valse voorstelling.
- c. Met de dwaalleer van de verkiezing uit een voorgezien geloof is de genade onverenigbaar.

Eenvoudigen en zwakken moet men verdragen; niet die zich verstandig achten, de waarheid lasteren, en anderen aftrekken. Geen rust hierdoor, omdat het voorschrift, in de zin der Remonstranten uitgelegd, niet aannemelijk is; de Gemeenten niet bevredigd zullen zijn; de twisten van de academie op de leerstoel zullen worden gebracht. Liever geve men bevel aan de Remonstranten om zich te houden aan de Formulieren (daar zij de gevoelens van ondergeschikt belang achten en aan de overheid dit recht toekennen), of roepe de Nationale Synode bij een.

254. De Hervormden, onvermogen, zouden gaarne, bij minnelijke schikking, de kerken hebben verdeeld; de Remonstranten, bijkans meester, konden niet met de helft te vrede worden gesteld. Er bleef dus, waar de prediking uitsluitend aan Remonstrantse leraars opgedragen was, de verongelijkten niet over dan, met prijsgeving der kerkgebouwen, huizen en schuren te gaan. Maar, ziet! ook daze samenkomsten werden verboden, beet, met geldboete, ontpoortering, en uitbanning gestraft.

Uit vele Kerken verdreven, werd de kerkleer ook daar buiten niet meer geduld. Bij uitzondering te Leiden, gelijk getal remonstrantse en contra-remonstrantse predikanten, “die met elkaar kerkenraad hielden, elk op zijn beurt predikten en het Avondmaal bedienden, gaande de lidmaten zodanigen horen als zij verstonden met goed geweten te kunnen doen”; een schikking elders vruchteloos beproefd. — De rechtzinnigen sedert lang reeds bemoeilijkt. Zo, bijv. Geselius te Rotterdam, een predikant onbesproken in leer en leven, die zich onderworpen had aan de Resolutie van 20 mei 1611, gelast alle quo collega's te erkennen voor zuiver en gezond in de leer; beschuldigd, omdat hij in 't algemeen gesproken had van tot de bloede toe te weerstaan (Hebr. 12, v. 14), lijdende ten onrechte; vervolgens afgezet; eindelijk daar hij, op verzoek van enige honderden ledematen, in de huizen, tegen het verbod der Vroedschap, samenkomsten van meer dan 20 personen hield, (14 febr. 1612 's morgens om 5 uur) met Schout en diefleiders, buiten de poort gebracht. Vooral na 1614 scheiden de verdrukte contra-remonstranten zich af. — Zij weigerden geenszins, met onderwerping aan de willekeur van de Soeverein, uit de openbare Kerken te gaan, en getroostten zich dit veel liever dan, om het gebruik der gebouwen en het genot van traktementen, iets tegen Gods Woord en een goede consciëntie te

28 nov. — 22 dec. Beraadslagingen der Staten van Holland. Bij Resolutie van 22 dec. de vroegere besluiten gehandhaafd. Evenwel verscheidene Steden weigerachtig. Oldenbarnevelt wilde dat, bij gebrek van eenparigheid, met de meeste stemmen zou worden geconcludeerd; en dat er al of niet tolerantie zijn zou, naar goedvinden van de plaatselijke overheid.

Velerlei beroerten in de Gemeenten door het opdringen van remonstrantse leraars en de verdrukking van contra-remonstrantse predikanten; te Oudewater, Schoonhoven, Gouda, Hoorn, Warmenhuizen, Heusden. — Burgemeesters en Vroedschappen verkiezen een nieuwe kerkenraad, noodzaken de contra-remonstrantse leraars, in de zin der Resoluties, broederlijk met de overigen te verkeren; beletten afzonderlijke

bijeenkomsten; maken van hun overmacht ten behoeve hunner vooringenomenheid gebruik. — De handelwijs der Hervormden die, moedeloos, de kerken verliet en, noemde men scheurmakerij.

255. Maurits had, na 1609, in de oorlog over de erfopvolging in het Hertogdom Gulik, ten behoeve van de Keurvorst van Brandenburg, nieuwe krijgsroem behaald; maar de weifelende en spaansgezinde staatkunde van het Franse Hof gaf de Duitse Protestanten aan het overwicht van Oostenrijk prijs. — Met de binnenlandse geschillen liet de Stadhouders zich weinig of niet in. Wel verre van zich boven de Staten van Holland te willen verheffen, had hij onheuse bejegening van de machtige Advocaat verduurd, en zou wellicht nog langer, tot spijt van Willem-Lodewijk, de verdeeldheden over de Religie lijdelijk aangezien hebben, zo niet Oldenbarnevelt van de tot dus ver onzijdige Stadhouders hulpbetoon tegen de Gereformeerden gevergd had.

610. sept. Maurits, aan het hoofd van de krijgsmacht der Bondgenoten, vermeestert het sterke Gulik. — 1614. Palts-Neuburg wordt door Spanje ondersteund. Spinola, met 3000 man, wil het Guliksche bezetten, door Maurits tegengehouden; deze bemachtigt Emmerik, Rees, en Ravensberg. Het Bestand had Oldenbarnevelts invloed versterkt. Maurits ondervond het.

In 1609 zijn tussenkomen nodig in moeilijkheden te Alkmaar door de onrechtzinnige predikant Venator ontstaan; 24 dec. had hij er de Regering aangesteld; reeds 22 febr. 1610 buiten zijn medewerking, veranderd (21 aanhangers van Venator, en 6 rechtzinnigen). De belegering van Utrecht (§ 251) tegen zijn gevoelen. — Men trachtte in 1614 hem het bevel te onthouden over de Guliksen tocht; zodat hij verontwaardigd uitriep: “het zijn voorwendsels alle die redenen die voortgebracht worden om mij alhier te houden tegen mijn eer en reputatie: achtende beter van het Land voor alle mijn diensten te hebben gemeriteerd.” — Ook zocht men bezwaar tegen het aannemen der hem uit Engeland overgezonden Orde van de Kouseband.

II 1616-1618 - TEGENWERKING EN STRIJD

256. Aldus was er wezenlijke vervolging tegen de belijdenis, waarvoor de Vaderen gestreden hadden en die tot hoeksteen van de Staat gelegd was. Gehechtheid aan de Gereformeerde kerkleer werd door stedelijke Overheden als oproerigheid gestraft. De boog was sterk gespannen; ook in Holland bleek dit. De eerste gewichtige tegenstand ging uit van Amsterdam. Nu ving een strijd aan die, van de zijde der Gereformeerden, in den beginne althans, slechts verdedigenderwijs en om gewetensvrijheid gevoerd werd.

1616. 18 maart. Resolutie van de Staten van Holland. De onderlinge verdraagzaamheid nader aanbevolen; op straffe van perturbateurs van de gemene rust. — Zes steden maken zwarigheid; Amsterdam, Enkhuizen, Edam, Purmerend, Dordrecht en Schiedam. — 24 april bezending van de Staten naar Amsterdam; H. de Groot beweert dat de Remonstrantse leer het fundament, namelijk Christus, behoudt en dus in de Kerk kan worden geduld. Die van Amsterdam vrezen, uit zodanige tolerantie, invoering van nieuwigheden, verdrijving van de Gereformeerde leraars, en gedurige onrust der gemeente. Zij willen “de ware Christelijke Religie maintenir, waarvan over de vijftig jaren hier te lande exercitie is gedaan, en achten het ondienstig daarin de minste verandering te doen, tenzij bij wettelijke Synode rijpelijk geëxamineerd. Ook kunnen zij niet toestaan dat, onder de naam van hun Stad, enige plakaten, veel min d' executie,

tegen die van de Religie zouden worden gestatueerd”. Zij ontzeggen aan de Staten absolute superioriteit in kerkelijke zaken, waardoor alle kerkelijke vergaderingen overbodig worden, de politieke personen het ambt van theologanten waarnemen en de kerke-dienaars blote huurlingen zijn; keuren de kerkordening van 1591 af; geven in bedenking om de intercessie van de Prins te verzoeken, als Stadhouder van de Provincie.

De Hervormden, in naburige gemeenten te kerk gaande, gescholden voor slijkgeuzen. Dit lopen naar elders werd 's winters moeilijk, vooral aan ouden en zwakken; zij die bleven bij de Gereformeerde Religie, misten de vrijheid aan sectarissen verleend.

1616. 21 juni. Plakkaat van Schieland tegen de conventikels. Verbeuring van huis, schuur, barg, schip, schuit, veld, of andere plaatsen waar ze gehouden zijn. Predikant en eigenaar beboet, elk met f 300, bij lijfswang; met bedreiging aan de Schouten van verlies van officie en arbitrale correctie, zo de keur niet volkomen wordt achtervolgd. — Gematigder dan de bloedplakaten, maar van gelijke strekking.

1616. Gouda. De Magistraat verbiedt de bijeenkomsten: 2 burgers ontschutterd en ontpoorterd, aan 3 nering verboden, 2 uit de stad gezet.

Schoonhoven. Reeds in 1614 de Gereformeerden vervolgd. — 1615 Aan een predikant en aan een ouderling de stad ontzegd; de tussenkomst van het Provinciale Hof door de Gecommitteerde Raden belet; 5 ouderlingen en diakenen ontpoorterd, hun nering verboden; acte hiervan geweigerd. Als zij verklaarden zich te beroepen op de oppersten rechter Christus, zei de burgemeester, spotwijze: “doe dat, doe dat.” De uitspraak door de Staten bevestigd en, toen zij iets wilden antwoorden, zei Barnevelt: hier valt geen repliek.” — Die buiten de Stad hun nering wilden gaan doen, werd dit belet door het niet ijken van gereedschap, of door boete van 25 gouden ridders.

s Gravenhage. Rosaeus, de enige contra-remonstrantse predikant, gelast in enigheid met Uytenbogaert te verkeren, ook aan het Heilige Avondmaal. Hij weigert de Resolutie van 1614 aan te nemen en wordt geschorst. Barnevelt zei hem: “daar staat gij nu alleen”, omdat alle zijn ambtgenoten hem hadden verlaten; maar hij antwoordde: “och neen, mijn Heer, maar God de Heer is met mij, en zoveel duizend vromen als nog in Land zijn”. — Vele lidmaten verzochten herstel des geliefden leraars, en begaven zich ter predicatie naar Rijswijk.

Geen uitzicht voor de Contra-remonstranten; “van op het kussen te komen niet de minste apparentie. Zelfs toen zij de standvastigheid bemerkten van de Regenten van Amsterdam en daarna de goede affectie van de Prins, konden zij zich zodanig ene uitkomst niet verbeelden”.

257. Tegen de wederstreving der burgerij riep Oldenbarnevelt de hulp ook van de Stadhouder in. Spoedig bleek het dat zijn berekening omtrent de onderdanigheid van Maurits, ook tegen zijn overtuiging en geweten, gefaald had. Tot partijkiezen gedwongen, verklaarde hij, volgens zijn eed, de Gereformeerde Godsdienst, pilaar en vastigheid van de Staat, te zullen beschermen. Aan geen verdrukken van de Remonstranten werd door hem gedacht. Veel zou zijn gewonnen, indien slechts aan het verdrukken van de Gereformeerden een einde gemaakt werd; indien de gewetensvrijheid der Contra-remonstranten, door het niet verstoren hunner bijeenkomsten, erkend, indien bun, in de grootste steden althans, een eigen kerkgebouw

verleend, indien, na deze tijdelijke schikking, het oordeel over de theologische geschillen, niet door de Magistraat, maar door een wettige Nationale Synode, geveld werd.

1617. jan. De Gereformeerden in 's Hage maken een groot huis gereed ter prediking. Verbod van de Magistraat. Voorspraak van Maurits; zij vergaderen in het huis van 's Prinsen boekhouder, en verzoeken een openbare vergaderplaats. Barnevelt geeft aan Maurits te kennen dat “de Staten van Holland niet zouden kunnen nalaten hem af te vorderen handbieding tot conservatie van hun openbaar gezag.” — 14 jan. Plechtige bijeenkomst van de Hooge en Provinciale Raad, de Rekenkamer, de stedelijke Magistraat, met de Gecommitteerde Raden. Maurits laat zijn in 1586 gedane eed voorlezen; de Staten hebben zich met hem verbonden om, tot hun laatste druppel bloed, de Gereformeerde Religie, oorzaak van de strijd, te beschermen: “Die Godsdienst zal ik handhaven, zo lang ik leef.” In de toenmalige omstandigheden, een moedig besluit (heroïeke resolutie).

Het contra-remonstrants gevoel was de kerkleer, de leer der oude Hervormden, “die,” zei Maurits, “mijn heer Vader op de zetel hebben gebracht”. Barnevelt zei “ik ben geen theoloogant;” Maurits zei: “zo ben ik ook niet; laat ons dan de theologanten bijeenroepen, de Synode vergaderen en daar de kwestie decideren; zo komen wij er af “. De predikant Triglandt verzocht hem met autoriteit te bewerken dat vrije exercitie van de Religie vergund werd, ten minste in particuliere huizen en schuren; dan hadden zij nog wel moed de Arminianen dood te prediken. Maurits zei met verwondering en ernst: “Hoe! zouden wij nu in huizen en schuren gaan? de kerken komen ons toe; wij zullen ze ook hebben.” Triglandt wenste daarop “dat God de Heere zijn zegen daartoe wilde geven”. “Gevaarlijke geschillen, waarin de procedures wel vreemd vallen en schijnen te strijden tegen alle maximen van Staat, immers zo directelijk met de oude en vaste fundamente van de onzen dat hij wel stokblind moet zijn die niet ziet dat, door onderdrukking van de Gereformeerde Religie, om welke de oorlog veertig jaren met zonderlinge zegen van God Almachtig gevoerd is, ook noodzakelijk moet volgen het verlies van de verkregen vrijheid des Vaderlands”.

“Het was niet te helpen,” zei Maurits, “met elkaar uit de dienst te stoten,” en, toen Uytenbogaert antwoordde dat “Z. Exc. en de Staten, als wien de rust van het Land en de Kerk zonderling bevolen was, de zaak behoorden de bij de hand te nemen en de onderdanen in billijkheid de wet te stellen,” repliceerde hij “dat het ook met autoriteit niet te doen was, dat de partijen elk een Kerk moesten hebben, daar zij mochten prediken, naar haar gezindheid; dat ook elk zijn Avondmaal afzonderlijk houden moest; dat de zaak anders niet licht zonder bloedvergieten aflopen zou. De Contra-remonstranten waren wel zo sterk dat ze niet lijden zouden verdrukt te worden, gelijk men voor had; ook zou dit different niet dan door de wapenen worden gedeceideerd”.

258. Het opzienbarend besluit van de Stadhouder, het misnoegen der meeste Gewesten, en het volhouden van Amsterdam brachten bij de remonstrantse Overheden minder vrees dan verbittering te weeg. Dus ging de verdrukking haar gang; de stedelijke Magistraat steunde op het gezag van de Staten tegen de klachten van de burgerij. Evenwel de zaak nam, voor de Regenten, een ernstiger keer, toen het deelnemen van Maurits aan de godsdienstoefening van de contra-remonstranten de scherpheid van de tweespalt, ook onder de machtigen in den lande, had geopenbaard.

Schoonhoven. 5 maart 1617. De predikant van de dolerende Kerk door de baljuw van de predikstoel afgerukt en uit de stad gevoerd. — 12 maart. De zakkendragers gelast de loods af te breken, in het bijzijn van de eigenaar, op verbeurte van poorterrecht. — 26 maart: de predikant door de baljuw in het gebed gestoord en gevankelijk weggevoerd. — De binnenmoeder van het Vrouwenhuis van haar dienst ontzet, omdat zij buiten ter preke ging. — De magistraat liet 60 spiesen doorzagen, de bovenste einden halve pieken blijven, van de ondereinden polsen of knotsen maken met scherpe ijzeren pennen, om, zo men zei, op de kop te slaan die de Magistraten de voet op de nek wilden zetten.

31 maart. De Magistraat van Utrecht verbiedt alle conventikels in huizen, kerken, kloosters, velden, bij dag of nacht; ook het gaan ter preke, zelfs buiten de Provincie; op straffe van verbod van nering, ontpoortering, en uitzetting.

Krachtvolle toespraak van Willem-Lodewijk was voor Maurits, bij minder vastheid van overtuiging, onmisbaar. Nog in maart 1617 schrijft Maurits: “Het is hier zo gesteld dat het veel zijn zou, indien de Gereformeerden te Rotterdam, Schoonhoven, Brielle, het prediken in een huis of schuur vergund werd. Uytenbogaert en de zijnen beweren dat zij de ware Gereformeerde Kerk zijn en dat deze twisten er altijd zijn geweest.” Het antwoord is: “zolang men, waar de Arminianen meester zijn, de beurtelingse prediking niet verkrijgt, is er geen uitzicht op schikking. Onder het masker van religie wordt hier iets anders gesmeed. Ik laat aan de Gereformeerde Kerk van geheel Europa beslissen of Uytenbogaert gelijk heeft. Uwe Exc. zorge zich niet door goede woorden en kunstenarijen te laten terughouden in het wel aangevangen werk.”

Amsterdam zeer contra-remonstrants: op uitnodiging van de kerkenraad, vergadering van correspondentie: om met andere getrouwe Gereformeerde predikanten broederlijk in overleg te treden. — Geen 100 Remonstranten; febr. hun eerste vergadering: maar (19 febr.) opschudding en plundering.

April. Franse troepen in dienst der Republiek, op verzoek van de Regentes, naar Frankrijk gezonden: tegen het advies van Maurits, die evenwel (tot groot verdriet van Willem-Lodewijk) zwicht. Was dit doordrijven van de Staten van Holland om te believen aan het Franse Hof? Of was het omdat men op verzwakking van de Stadhouder en reeds op het werven van waardgelders (§ 259) bedacht was?

9 juli. De Kloosterkerk in 's Hage, voor de contra-remonstranten in orde gebracht, ofschoon nog niet gereed, door hen ingenomen en bezet met hun vergadering en predicatie; kwam eigenlijk de Groote Kerk hun toe, veel meer de Kloosterkerk. — 23 juli. Maurits woont er de godsdienstoefening bij. Dit was de oorlogsverklaring aan de Advocaat. De scheurkerk werd de Prinsenkerk. Louise de Coligny en Frederik-Hendrik blijven in de Grote Kerk.

258. Door onderlinge toegeeflijkheid was en bleef nog het geschil voor schikking vatbaar. Mits aan de Oud-Gereformeerden vrijheid van godsdienstoefening verleend werd; mits de tegenpartij niet bij uitsluiting de Gereformeerde kerken bezet hield; mits de hoop op kerkelijke beslissing niet wegviel; mits de stedelijke overheid van geweld, in het doordrijven van haar eigendunkelijk en partijdig goedvinden, afzag. Ter rustverkrijging op dergelijke voet werd door Maurits en Willem-Lodewijk geen arbeid of moeite gespaard.

Een Nationale Synode moet er zijn; maar vooraf moeten de contra-remonstranten hersteld worden in hun vorige staat, waarin zij zonder een Synode gedeposeerd zijn. “Aan d' oude Gemeente moet worden toegestaan haar prediciën wederom te houden in de kerken, 't zij bij beurt of dat men elke partij een bijzondere kerk inruime, en zo dat, naar de menigte der toehoorders, ook geobserveerd worde het getal der predikanten”.

De rechtspleging op de klachten tegen de stedelijke Regenten aan het Provinciale Hof te onttrekken onverdragelijk; “catilinarische praktijken en machiavellistische streken”. Ook wordt het zeer vreemd gevonden dat men in de vergadering van de Staten van Holland wil voorstellen dat de Magistraten het krijgsvolk tegen die van de oude Religie zouden macht hebben te gebruiken; de conservatie van 't Gemeenebest zou veeleer vereisen dat tegen al zulke criminaliter werd geprocedeerd. Extremiteiten voor alsnog niet raadzaam, maar, wordt er geen bekwaam middel van redres getroffen, de Arminianen zullen stof en occasie nemen om de zaken tot extremiteiten te laten komen. Met de meerderheid van de Provinciën zal men op het behoud van de Staat moeten bedacht zijn; door bescherming van de Gereformeerde Godsdienst, zuil der vrijheid van de Verenigde Gewesten.

mei. Pogingen van Zeeland, Gelderland, Friesland, en Groningen, alsmede van de zes Hollandse Steden, om de Staten van Holland tot een Nationale Synode te bewegen. — 19 juni: die van Holland verklaren met de zaak bezig te zijn (tot hoe lang?).

Het ware te wenschen dat de Remonstranten zo wijs waren dat zij de contra-remonstranten goedwillig toestonden de openlijke exercitie van hun religie in de kerk, waardoor zij immers zouden houden de autoriteit waarop zij zo zeer staan en met een rust en vrede maken door het ganse land, beide in politie en kerk, ook zich van grote opspraak en suspicie ontlasten.

259. De Staten van Holland, wel verre van tot zachtheid en toegeeflijkheid te worden gestemd, stellen zich schrap tegen de Kerk, tegen de Stadhouder, tegen de Unie, tegen het merendeel van de burgerij, tegen een aanzienlijk gedeelte zelfs van de stedelijke Vroedschappen van hun eigen Gewest. Met geringe meerderheid drijft Barnevelt ook nu door wat hij goedvindt. De Nationale Synode geweigerd, het nemen van waardgelders in de steden vergund, het beklag bij Hoven en Rechtbanken ontzegd, de ondergeschiktheid van het krijgsvolk van de Generaliteit aan de Provinciale betaal heren gevergd. Scherpe Resolutie inderdaad; volledige toepassing van Barnevelts beginsel omtrent der Staten oppermacht; in de toenmalige omstandigheden. bijkans aan oorlogsverklaring gelijk.

1617. 4 aug. Scherpe Resolutie door de Edelen en 9 steden. Een van de meest roekeloze besluiten die ooit genomen zijn. — a. Aanbod van Provinciale Synode, onder autoriteit en directie der Staten; b. de Steden gemachtigd krijgsvolk aan te nemen, tot uitvoering van de Resoluties van de Staten en tot hun eigen verzekerdheid; c. geen klacht, in deze religie-zaken over de stedelijke Regenten dan aan de Staten, nul en van onwaarde wat bij enige Colleges van Justitie daartegen zal worden gedaan; d. last aan alle oversten en krijgslieden om, niettegenstaande enige andere bevelen, aan de Staten of stedelijke Regenten gehoorzaam te zijn.

Maurits schrijft: “De Staten van Holland hebben zo buitensporige Resoluties genomen, dat ik voorzie een scheuring ook in de Staat. Al het venijn is daarin gelegen en er blijkt klaarlijk uit dat zich de Advocaat is makende Dictator van Holland: strekt ook merkelijk

tegen de ware Gereformeerde Religie en onze persoon, dewijl men daartoe het krijgsvolk begint te gebruiken.”

Volgens Willem-Lodewijk zullen zij zich nu door niets in hun opzet laten terughouden: men moet hen, of in alles laten begaan, of wanneer men zich verzet bedacht zijn op het onheil en de wanorde waarmee zij de Staat in de uiterste verwarring zullen pogen te brengen. De welgezinden moeten met kracht opkomen tegen deze nieuwigheden, strijdig met de grondregels van de Staat.

- a. Geen verandering van de Gereformeerde Godsdienst door de Staten, zodat men de kerken aan de Gereformeerden ontnemt;
- b. geen gebruiken of beëdigen van het krijgsvolk, of aanwerving van nieuwe troepen, tegen de Gereformeerden;
- c. geen stremming van de loop der Justitie “.

De Scherpe Resolutie verklaarbaar. Zo de Staten niet wilden wijken, moest er wel uitkomst in verdubbeling van geweld worden gezocht; wellicht, naar Barnevelts oordeel, slechts de noodzakelijk geworden ontplooiing van hetgeen in het door hem aangenomen beginsel der gewestelijke Soevereiniteit vervat was. Maurits, kapitein-generaal, van de krijgsmacht zeker, zou niet dulden dat de garnizoenen tegen de contra-remonstranten werden gebruikt.

De meeste stads-regeringen waren machteloos; de schutterijen, even als de bevolking, grotendeels contra-remonstrants. Door de Gerechtshoven werd aan de uitgezette burgers rechtsingang tegen de Regering verleend. Bijna onoverkomelijk bezwaar. Dus zwichten? Geenzins; één forse maatregel zou de Staten meester maken van het leger en van de rechtsmacht. Gevaarvol, en ook onwettig, althans in zover zij de soldaten van de Unie, indien ze hun kapitein-generaal gehoorzaamden, met afdanking dreigt. Een burgeroorlog lag in de Resolutie opgesloten.

260. Uitzicht op minnelijke schikking verdween. De stedelijke Regenten nemen waardgelders aan, eisen een nieuwe eed van de burgerij, en vermeten zich bevelen te geven aan de soldaten door de Provincie betaald. Maurits handhaaft zijn gezag over het krijgsvolk; vijf Gewesten worden het eens dat de Nationale Synode plaats hebben zal, en, zowel in Holland als in Utrecht, is af keer en haat het gevolg van aanmatiging en geweld. Nu althans scheen voor de partij van Barnevelt terugwijken raadzaam. Desniettemin werd de meerderheid van de Staten van Holland door zijn invloed tot het betonen van de uiterste hardnekkigheid geleid.

Verdenkingen, lasteringen, talloze schotschriften aan beide zijden, altijd scherp en dikwijls ongerijmd. — De Prins beschuldigd van te streven naar hoger gezag; Barnevelt van: door Spaans geld omgekocht te zijn. Grenzeloze hartstochtelijkheid.

Verscheidene Steden, Haarlem, Gouda, Schoonhoven, Hoorn, Rotterdam, nemen waardgelders aan; 1800 in Holland. — 28 aug. In de Stad Utrecht vooreerst 600 tegen die, in kerkelijke of politieke zaken, de staat van de lande van Utrecht zouden willen troebelen. — “Olie in het vuur: de burgers en inwoners, die geen Arminianen waren, wisten niet hoe zij het hadden, of zij gevangen of geslagen, verkocht of geleverd waren. Niet te min hielden zij zich zo stil als zij konden. Voorts wilden de Magistraten de burgers een andere eed opleggen; dit altereerde de gemoederen nog veel meer; zodat zij gingen doleren aan Z. Exc. en aan de Hoven van Justitie, waardoor de Magistraten oorzaak namen enige tot ontpoorteren en de Steden te ontzeggen, ook d' een en d' ander op de hals gevangen te zetten”. — Te Leiden op de Breëstraat bij het stadhuis houten

staketsel voor de waardgelders (de Arminiaanse schans). Enige honderden burgers, om weigering van nieuwe eed, ontschutterd; sommigen ontpoorterd.

1617. sept. Amsterdam, Enkhuizen, Edam en Purmerend tegen de Resolutie op zo gewichtige punten bij meerderheid, niettegenstaande contradictie van vele notabele leden en in het afwezen van andere. De Hoge Raad besluit de Resolutie niet te achtervolgen. — 29 sept. Maurits brengt onverwachts bezetting in Den Briel, om de aanneming van waardgelders, in een plaats van zoveel militair gewicht, te verhoeden. — 6 okt. De gezant van Engeland vraagt over de verdrukking van de aanhangers van de zuivere oude leer; wijst op de Unie, raadt tot Nationale Synode. — 3 nov. Du Maurier, gezant van Frankrijk, vermaant tot eendracht. -- 11 nov. Besluit van de Staten- Generaal om een Nationale Synode te Dordrecht te houden; onder ernstig protest van Holland, Utrecht en Overijssel. — 26 nov. Maurits schrijft aan de steden van Holland; klaagt dat men, tot verkleining van zijn gezag over het krijgsvolk, aan de bezettingen een nieuwe eed afvergt; bezoekt sommige steden, en raadt de Vroedschappen tot bewilliging in de Nationale Synode. Te Leiden de schutterij in de wapens en de poorten niet te vroeg open, om de prins, zo hij komen mocht, te kunnen afwijzen. — dec. Vergadering van de Staten van Holland. Vruchteloos een Nationale Synode door de zes Steden in overweging gebracht. — Haarlem verdedigt de Scherpe Resolutie.

1618. jan. Maurits naar Nijmegen; verandert de Regering. Hevige protesten, ook in Holland. De Stadhouder door de Staten van Gelderland om zijn wijsheid en voorzichtigheid bedankt. — Feb. Filips-Willem sterft; Maurits wordt Prins van Oranje — mei. Hij beweegt de Staten van Overijssel om te bewilligen in de Nationale Synode.

Sommigen uit de partij van de Advocaat wilden zich meester maken van steden Schoonhoven, Woerden, enz.; wapenen aanschaffen; de Huizen te Duurstede, ter Eem, en te Abcoude bezetten. — jan. Maurits te Utrecht; vermindering van de waardgelders ter sprake gebracht. — Juni, in de Staten van Utrecht gehandeld over afdanking van de waardgelders, afgevaardigde naar 's Hage om met de Prins te spreken; maar deze keren, op raad der Barneveltsgezinden, onverrichter zake terug.

III 1618-1619 - OVERWINNING EN HERSTEL

261. Aldus zou, door een gewapende meerderheid der Staten van een Provincie, ten nadele der Hervormde Godsdienst, de wet worden gesteld aan de Kerk, aan de burgerij, aan vijf Gewesten, zonder dat er op de aard en eis der Unie van Utrecht en op de onverbrekelijkheid van de door geloofseenheid gelegde band gelet werd. Zodanige overheersing kon en mocht niet worden geduld. Weifeling en uitstel zouden, bij toenemende spanning, leiden tot scheuring en burgerkrijg, dubbel verderfelijk om het naderend einde van het Bestand. Spoedige en krachtige tussenkomst der Unie was het enige middel van behoud.

De Algemene Staten namen een afdoend besluit. De afdanking der waardgelders, met kloeke beradenheid, te Utrecht hoofdzetel der Remonstranten, door Maurits geschied, bewees dat Barnevelt eigen kracht te hoog had berekend, en dat, nu hij in roekeloze vaart een kloeke en standvastige wederpartijder ontmoet had, zijn overmoed geen overmacht was.

12 juli. De Generale Staten verklaren de waardgelders “tegen de orde, dienst en welvaren van het Land en tot ontrusting en wantrouwen der ingezetenen.” — 14 juli, de zaak in handen van de Raad van State, om met Z. Exc. en Graaf Willem te adviseren.

23 juli. De Algemene Staten zenden de Prins, Stadhouders van Utrecht, met acht personen uit hun midden, derwaarts, om, met inductie of anders met de bekwaamste middelen, het afdanken en voorts het consent tot de Nationale Synode te weeg te brengen.” — De Staten van Holland belasten de officieren van het krijgsvolk te Utrecht niets te doen dan op last van de Staten van Utrecht of Gecommitteerden van de Staten van Holland; met sommatie op de eed aan dezen, als betaal heren, gedaan. — 24 juli, Hogerbeets, Grotius, en anderen naar Utrecht.

25 juli. Aankomst van de Prins; gesprek met de remonstrantsgezinde predikanten; hij zou niet lijden dat iemand, ter oorzaak van de Religie, verdrukt werd. — 26 juli. Gesprek met de Hollandse Afgevaardigden. Volgens De Groot, zei de Prins: Men zou de Magistraten wel beschermen, maar eerst willen weten hoe zij regeren zouden. Men had vijf valse punten zoeken in te voeren in de Godsdienst; men had hem willen ontzetten van zijn stadhouderschap en ten lande uitjagen; hij had hierin orde gesteld; hij wist wel wat hij deed; hij had vijf Gewesten en zes Steden van Holland voor zich. Wilden de Utrechtsen geen Nationale Synode, dan moesten de afgezonderden ook Kerken hebben. De waardgelders erger dan de Spaanse kastelen; die moesten af. Alles de schuld van de Advocaat. Holland werd niet veracht, maar de Advocaat scheen van Holland te willen maken de Algemene Staten.” — De Regering van Amsterdam, om de krijgsoversten tegen de bedreigingen van de Staten van Holland gerust te stellen, stond borg voor de soldij; de kolonel van de waardgelders verklaarde de Staten van Utrecht dat hij niet wist aangenomen te zijn om tegen Zijne Exc en de Gecommitteerden der Generaliteit te vechten, dat hem dit ongelegen was, en hij daarop zijn eed niet gedaan had. — 27 juli. De Staten van Utrecht slaan de afdanking en de Synode plat af. — 31 juli. Met het kriecken van de dag (31/2 uur) doet Maurits het garnizoen, zonder trommelslag, oprukken naar de markt; de toegangen bezet; de wachthebbende compagnie gelast de wapens neer te leggen; aan de Luitenant, die zei geen last hiertoe van zijn meesters te hebben, door de Prins toegevoegd, dat hij dan voor zijn meesters zou moeten vechten. De zes compagnieën leggen de wapens neer. — De Regering veranderd; aan de Gereformeerden vrijheid van godsdiensttoefening en een openbare Kerk verleend. — “Die een forse slag wierp het gehele gebouw van Hollands heerszucht omver”.

262. De kracht van de tegenpartij was gebroken. De Staten-Generaal maakten van hun voordeel gebruik. Zij dankten, ook in Holland, de waardgelders af; deden Barnevelt in hechtenis nemen; zorgden voor de verandering der stedelijke Regeringen; zodat de bijeenroeping van de Nationale Synode nu door de meerderheid van de Staten in alle Provincies beaamd werd.

22 aug. Resolutie van de Staten-Generaal ter afdanking van de waardgelders ook in Holland. De Provinciale Staten gehoorzamen.

Nu scheen alles nog in der minne te kunnen worden geschikt; Maurits was tot gematigdheid gezind; maar van de eerste schrik bekomen, beginnen de Staten van Holland de oude tegenstand op nieuw; zij bewilligen in de Nationale Synode, tot bijlegging, niet tot beslissing; dat is, zo als zij er altijd een gewild hadden, niet zo als de Staten-Generaal besloten hadden er een te houden.

29 aug. Secrete Resolutie van de Staten-Generaal, gevangenneming van Oldenbarnevelt, de Groot, en Hogerbeets, pensionaris van Leiden, ook van Ledenberg, secretaris van de Staten van Utrecht. “Bij de verandering op onze ordre geschied te Utrecht, zijn ontdekt verscheidene zaken, waarvan te voren groot achterdenken is geweest, waardoor niet alleen Utrecht, maar ook verscheidene andere steden van de Verenigde Provinciën zouden hebben gevallen in een bloedbad.” — Afgekeurd door de Arminianen, als ondragelijk geweld; door enkelen onnodig gerekend, nu men de overhand had; door velen toegejuicht, als nodig ter beveiliging van de Staat.

Maurits verandert de vroedschappen; te Schoonhoven, in Den Briel, te Schiedam, Gorinchem, Oudewater, elders; ook in Noord-Holland (door de Staten van Holland verzocht voort te gaan); te Delft, te Leiden, te Haarlem, te Amsterdam; waar Maurits aan burgemeester Hooft zei: “Bestevaer, het moet nu voor dezen tijd zo zijn; de nood en dienst van het Land vereist het.” — 16 nov. Acte van goedkeuring van de Staten.

263. Het doodvonnis tegen Oldenbarnevelt, door een buitengewone rechtbank uitgesproken, is, wie zou het niet betreuren? ten uitvoer gelegd. Zodanig was het jammerlijk uiteinde van de meer dan zeventigjarige Staatsman, wiens eigenzinnig en vermetel drijven van een aristocratisch beginsel, tot het op gewetensdwang uitliep, het Land in verwarring en in gevaar bracht, maar omtrent wiens goede trouw en vaderlandsliefde, ook waar hij door partijdrift gedwaald heeft, geen twijfel mag bestaan; wiens verdiensten in de vestiging van de onafhankelijkheid van het Gemeenebest, nevens die van Willem I en Maurits, met dankbaarheid moeten worden herdacht, en over wie, in het Resolutie-boek van de Staten van Holland, ten dage van zijn overlijden, met aandoenlijke ernst en eenvoud, aangetekend is: “een man van grote bedrijve, arbeidzaamheid, geheugen, en beleid, ja buitengewoon in alles; die staat, ziet toe dat hij niet valle, en zij God zijn ziele genadig, Amen”!

Recht van de Algemene Staten. Was er Alliantie van Soevereine Provincies of was er eenheid van het Gemeenebest? Was er, al dan niet, een oppertoezicht, althans in Religie, Financiën, Militie, tot instandhouding van de Unie; zonder kwetsing van de wettige macht van de Provincies, in al wat enkel provinciaal was? Ziedaar, het verschil, feitelijk tegen Oldenbarnevelt beslist.

Samenstelling van de Rechtbank. — 24 rechters door de Staten-Generaal benoemd. Het proces werd behandeld als over misdaad van gekwetste majesteit, waarin, naar rechten, de gewone wijs van procederen niet behoefde te worden gevolgd. — Over een zaak, welke alle Gewesten betrof, kon geen rechtbank uit één Provincie worden gesteld. De Staten van Holland waren tevreden, mits er, gelijk gebeurde, 12 rechters uit Holland zouden zijn. “Noch bij hen, noch bij het Hof van Holland, is toen de wettigheid van de rechtbank of van de rechters betwist”. Algemeen geachte personen; als Kromhout, voorzitter, en Junius, raad in het Hof van Holland, Van de Sande voor Friesland, enz; niet alle tegenstanders van Barnevelt”. — De behandeling was uitermate gestreng; noch bezoek van betrekkingen of vrienden, noch hulp van een rechtsgeleerde, vergund.

Vonnis. Eenparig. — Feiten in de sententie. “Hij heeft, tegen de fundamentele wetten van de Verenigde-Nederlanden, de stand van de Religie in verwarring gebracht; zich zelf, in handelingen met de vreemde Vorsten, aangematigd de autoriteit en de regering van het Land; tot steunsel van zijn factie, onder allerlei voorwendsels, het vuur van tweedracht gestookt en wantrouwen tussen de Geweten verwekt; de rechten van de Gerechtshoven miskend; de Magistraten opgemaakt om zich te sterken bij krijgsvolk in

bun bijzondere eed; een ligue tussen acht grote steden ontworpen ter beraming van middelen tot feitelijke weerstand; getracht om het gewone krijgsvolk uit de gehoorzaamheid van de Staten-Generaal en van Zijne Exc. te trekken; aan de Staten van Utrecht alle assistentie van raad en daad doen aanbieden om de cassatie van de waardgelders aldaar te beletten; alle welke handelingen gestrekt hebben om niet alleen de Stad Utrecht, maar ook de staat van het Land en de persoon van Zijn Exc. in het uiterste gevaar te brengen. Daardoor, en door al zijn verdere machinaties en conspiraties, is gevolgd dat er Staten in Staten, Regering in Regering, en nieuwe verbonden in en tegen de Unie opgericht, een generale perturbatie in de staat der Landen, zowel in bet kerkelijk als in het politiek, gekomen, de financiën uitgeput, en de Landen op ettelijke miljoenen aan kosten gebracht; algemeen mistrouwen en tweedracht onder de Bondgenoten en de ingezetenen van de landen ingevoerd, de Unie verbroken, de landen tot haar eigen verdediging onbekwaam gemaakt, en in gevaar gebracht zijn van te moeten vervallen in enige schandelijke handeling of tot hun gehele ondergang; die daarna in een welgestelde Regering niet behoren geleden, maar anderen ten voorbeeld gestraft te worden.” — De Staten-Generaal, in hun brief van 19 mei 1619 aan Provinciale Staten, voegen er bij “ons is van de rechters opening gedaan dat verscheidene andere punten tot zijn laste zijn gebracht, waarvan in de sententie niet wordt vermeld, welke groot bedenken hebben gegeven dat hij zijn oog wel naar de vijand zou gehad hebben.”

Straf. — De dood met verbeurdverklaring. — Door de hardnekkigheid van de Remonstranten op de Synode, de beroerten in onderscheidene steden, en het gevaar van de Prins onder vele kwaadgezinden, werden de rechters tot meer gestrengheid gestemd. Willem-Lodewijk had, billijk en edelmoedig, zachter oordeel gewenst.

14 mei. *Voltrekking van het vonnis.* Maurits vroeg meermalen: “spreekt hij van geen pardon?” Hij zei, met tranen in de ogen: “het ongeluk van de Advocaat is mij leed, ik heb hem altijd lief gehad en dikwijls vermaand anders te doen. Dewijl hij een andere vorm van Regering heeft zoeken in te voeren, die Kerk en Staat zou hebben ondergebracht, heb ik mij tegen hem moeten stellen; maar wat hij tegen mij misdaan heeft, vergeef ik hem gaarne.” Op het schavot in het Binnenhof gekomen, sloeg Barnevelt de ogen ten hemel, zeggende: “O God, wat komt er van de mens!” en tegen het volk: mannen, gelooft niet dat ik een landverrader ben, ik heb oprecht en vroom gehandeld, als een goed patriot, en die sterf ik.” — Maurits had de Overste van zijn Garde ontboden om zorg te dragen dat alle vensters en luiken van het Hof gesloten werden, van binnen en buiten, en dat niemand, zijn livrei dragende, zich buiten zou vertonen; hij kwam niet vóór etenstijd uit zijn kabinet, en vernam van de executie niets, eer zij hem door een kamerdienaar bericht werd.

Schuld van Barnevelt? - Hij zelf zei: “Ik wil de rechters niet beschuldigen; maar ik kom in een tijd waarin men andere regels van Regering volgt dan men plag.” Maurits daarentegen: “de Advocaat heeft die grondregels in de Staat niet gevonden, maar zoeken in te voeren.” Beiden met eenzijdigheid zowel als te goeder trouw. Nooit had men voor Oldenbarnevelt aan een zo ver gedreven onafhankelijkheid en oppermacht van Provincies en Steden gedacht als later, onder zijn invloed en leiding, tot regel gesteld werd, maar hij vond reeds een zeer krachtig element van gewestelijke en plaatselijke autonomie, voor de opstand aanwezig, door de opstand gesterkt, en dat met elk centraal bewind in gestadige strijd was. Wellicht was het ook om de drang der omstandigheden, dat Oldenbarnevelt veel te ver ging in het systematiseren van

de oppermacht van de Staten, gelijk ze feitelijk uit het verzet tegen de landsheer en de nood der tijden was ontstaan. Het ontbrak niet aan historische bestanddelen voor een meer deugdelijke regeringsvorm. Zonder dat men provinciale of lokale zelfstandigheid pils gaf, had op de staatseenheid, gelijk de Unie van Utrecht ze gewild heeft, op de verdienstelijkheid en populariteit van het Huis van Oranje-Nassau, en op de rechten der burgerijen kunnen worden gelet. Oldenbarnevelt heeft meer dan iemand meegewerkt tot een zuiver aristocratisch bewind. Maurits zag het aan; maar, toen de van lieverlede wettelijk verkregen macht, zonder acht te slaan op de zin en eis eener staatsrechtelijk weerloze bevolking, tegen de Godsdienst van een aanzienlijk deel der ingezetenen misbruikt werd, moest wel de bedwongen weerstand uitbarsten. De Advocaat, die zich, om het verkregen recht van de oligarchische regeringsvorm veilig had gerekend, viel door de verbolgenheid van het lang getrotseerde Volk.

Mag de dood van Oldenbarnevelt een gerechtelijke moord heten? Zo ja, dan minstens evenzeer het vonnis waarmee (§ 220) de Staten van Holland in 1587 hun Soevereiniteit hebben betoond. Genade kon, ongevraagd, wellicht niet worden verleend. Zeker kon ze, zonder ontrouw aan overtuiging en beginsel, met vernedering van de gehele partij in haar uitstekende leidsman, niet worden gevraagd.

De Groot en Hogerbeets veroordeeld tot eeuwige gevangenis op Loevestein. De eerste ontvlucht (1621) in een boekenkoffer, door de schrandere van zijn huisvrouw, Maria van Reigersbergen; vestigt zich te Parijs, alwaar hij (1622 tot 1642) gezant is van Christina koningin van Zweden; sterft 1645 te Rostock, op een terugreis van Stockholm; zijn laatste woorden; “ik ben de arme tollenaar; op Christus alleen is mijn hoop gevestigd.”

264. In de Nationale Synode te Dordrecht werd, met gemeen overleg der Gereformeerde Christenheid, op grond enkel van Gods Woord, het gevoelen der Remonstranten veroordeeld en de leer van vrije genade en van rechtvaardiging, alleen om de verdiensten van de Zaligmaker, op nieuw als het fundament van de Kerk, als de hoofdwaarheid van de Hervorming, als de hoeksteen van het Evangelie, erkend.

SYNODE. 13 nov. 1618 - mei 1619; 180 zittingen; 28 buitenlandse godgeleerden; uit Engeland, Schotland, de Paltz, Hessen, Zwitserland, Nassau, Oost-Friesland, en Bremen, 58 Nederlanders, hoogleraren, predikanten, en ouderlingen. In Frankrijk aan de Hervormde kerken het zenden van afgevaardigden niet vergund. — Bogerman, predikant te Leeuwarden, voorzitter.

Synodale eed van “in het oordeel over de geloofsgeschillen generlei menselijke schriften, maar Gods Woord alleen, voor een zekere en onfeilbare regel des geloofs te zullen gebruiken, en in deze ganse handel niet dan Gods eer, de rust der Kerk, en bovenal de behoudenis van de zuiverheid der leer te zullen voor ogen hebben.”

6 dec. Episcopius en de overige Remonstranten in de Vergadering; als partij, en om een conferentie te hebben. Hun wordt herinnerd dat zij gedaagden zijn. Schriftelijke vertogen; de Synode vraagt verdere verklaring; zij weigeren, ten ware men hun vrijheid geve om het tegenovergesteld gevoelen te wederleggen. Dit wordt vergund, behoudens toezicht der Synode tegen bittere en hatelijke voordracht; velerlei uitvluchten - 16 jan. Uit de Synode gezet, en geoordeeld naar hun geschriften. — 24 april. Plechtige veroordeling van hun leer; de gedaagden afgezet van hun bediening, en het oordeel

omtrent de overige remonstrantse predikanten aan de provinciale Synoden, aan de Classes en kerkenraden aanbevolen.

LEERREGELS. Vijf artikelen tegen de Remonstranten. Eerst verklaring van de leer, daarna weerlegging der dwalingen. —

1. *Verkiezing en verwerping.* De verkiezing niet voorwaardelijk; het geloof gave Gods; de oorzaak van het ongeloof niet in God, maar in de mens. — Deze leer moet voorgesteld worden te zijner tijd en plaatse; met de geest des ondersheids, zonder nieuwsgierige onderzoeking van de wegen des Allerhoogsten, ter ere van Gods heilige naam en tot levendige troost van zijn Volk. Niet schrikkelijk voor hen die de middelen gebruiken waardoor God beloofd heeft het geloof in ons te werken; veel min voor hen die ernstig begeren zich voor God te bekeren, maar wel voor hen die, God en Christus niet achtende, zich aan de wereld en het vlees blijven overgeven. —

2. *De dood van Christus.* Algenoegzame offerande, ter verlossing van de uitverkorenen; terwijl de onbekeerden verloren gaan door eigene schuld. —

3 en 4. *Des mensen verdorvenheid en bekering,* en de manier derzelve. Verderf, niet door navolging, maar door voortplanting der verdorven natuur; wedergeboorte een opwekking uit de doden, door de onweerstaanbare werking van de Heilige Geest. De wijze hoe, kan in dit Leven niet volkomen begrepen worden; maar de goddelijke genade werkt niet in de mensen als in stokken en blokken, noch vernietigt de wil; zij maakt hen levendig, heelt, verbetert en buigt hen, liefelijk en krachtig; zodat oprechte en gewillige gehoorzaamheid de overhand verkrijgt.

5 — *De volharding der heiligen.* God is getrouw. De verzekerdheid spruit voort niet uit openbaring, zonder of buiten het Woord, maar uit het geloof der beloften Gods, uit het getuigenis des Heiligen Geestes (Rom. 8:16), en uit de ernstige en heilige betrachting van een goed geweten en van goede werken. De Synode vermaant allen, zoveel er de naam van onze Zaligmaker Jezus Christus aanroepen, dat zij van het geloof der Gereformeerde Kerken niet willen oordelen uit samengeraapte lasteringen of uit gezegden van oude of nieuwe leraars, dikwerf kwalijk begrepen of verdraaid, maar uit de openbare belijdenissen der Kerken zelve en uit deze verklaring; vermanende alle mededienaars om zich van alle wijzen van spreken te onthouden die de rechten zin der Heilige Schrift te buiten gaan. — Deze Leerregels zijn door elk lid der Synode, als zijn eigen gevoelen, ondertekend.

De uitspraak der Synode als het gevoelen der Gereformeerde Christenheid erkend. De Nationale Synode der Franse kerken heeft ze in 1620 onderzocht; bevonden conform Gods Woord en de Belijdenis der Franse Kerk; gesteld met zeer grote wijsheid en zuiverheid. — Eed daarop, met veroordeling van de leer der Arminianen, “aangezien zij de verkiezing Gods aan de wil des mensen doet hangen, de genade Gods vermindert en vernietigt, de mens en de krachten van zijn vrije wil verheft, om hem van boven neer te werpen, het Pelagiaanschap weer invoert, het Pausdom verschoont, en de gehele zekerheid der zaligheid omstoot.”

Ongeveer 200 Remonstrantse predikanten afgezet. Last om zich te schikken tot een stil en ambteloos leven; in welk geval de Algemene Staten voor hun onderhoud, binnen of buiten ‘s lands, ter hunner keuze, zorgen zouden. — 70 tekenden de Acte van Stilstand;

ongeveer 80 onwilligen werden over de grenzen gebracht. — De Vergaderingen der Remonstranten, in de huizen, of ook in het open veld, verboden en, met gestrengheid jegens de leraars, verstoord. Waarom niet, buiten de Hervormde Kerk, vrijheid van godsdienstoefening, nu men de Arminianen dood prediken (§ 257) kon, verleend?

265. De Synode zorgde, ook in andere opzichten, voor de belangen van de kerk. De Geloofsbelijdenis en de Catechismus werden overgezien, zonder dat verandering nodig geacht werd; voorts last gegeven tot een nieuwe vertaling van de Bijbel; en het Christelijk onderwijs, zowel als de Evangelieprediking, ook in de koloniën, behartigd.

De Confessie werd herzien, en goedgekeurd. — De buitenlandse leden vermaanden de inlandse in deze rechtzinnige en Godzalige en eenvoudige Confessie standvastig te volharden, en de nakomelingen onvervalst te willen nalaten, tot op de komst van onze Heer Jezus Christus. De inlandse verklaarden zich hiertoe bereid.

De Heidelbergse Catechismus: bevonden in alles met Gods Woord te accorderen; een zeer wel gesteld kort begrip van de rechtzinnige Christelijke leer; zeer wijselijk geschikt, niet alleen naar de vatbaarheid der tedere jonkheid, maar ook tot bekwame onderwijzing van hen die tot jaren zijn gekomen.

Onderwijs. Drieërlei wijs van catechiseren.

- a. In de huizen, van de ouders, wier ambt is hun ganse huisgezin met ernst en vlijt tot de vreze Gods en oprechte zaligheid te vermanen.
- b. In de scholen, van de schoolmeesters.
- c. In de kerken, van de predikanten, ouderlingen en lezers of ziekenbezoekers.

Bijbelvertaling (1625-1635), in de geest des geloofs en des gebeds te Leiden. De vertalers bleven aldaar na plechtig Gods naam aangeroepen te hebben, ook tijdens een ziekte waardoor 20,000 mensen bezweken, in welstand en met heilige opgeruimdheid des gemoeds werkzaam, nabij een grafplaats waar zij dikwijls 100 lijken zagen heenvoeren op één dag. — Nauwkeurige overzetting; uitmuntende kanttekeningen; zelfs de Remonstranten hebben zich van deze vertaling bediend; merkwaardig, ook uit het oogpunt van de taal.

Evangelieprediking in de Overzeese Bezittingen. Seminarium van Walaeus (1622—1632), te Leiden, om leraars te vormen voor Indische Kerken.

266. Maatregelen van bedwang waren nodig gekeurd; het gunstig ogenblik ter wijziging van de regeringsvormingen ongebruikt voorbij. Maurits, feitelijk meester, maar ook nu omtrent gezag en staatsvorm tamelijk zorgeloos, dacht aan geen bestendigen waarborg tegen de gewestelijke overheersing, uit gemis van een overmachtig centraal bewind ontstaan. Aldus bleef men, enigermate uit sleur en omdat men tegen de moeite van de verandering opzag, in de verkeerde richting, waarin de Republiek, door de loop van de gebeurtenissen en Oldenbarnevelts staatsbeleid, geraakt was.

De personen veranderd, de Staatsinrichting niet. Was Maurits heerszuchtig geweest, hij had zich zonder moeite tot Landsheer kunnen opwerpen, De tegenstand was gebroken; hij was, door de dankbaarheid van de Hervormde Gemeente en van de predikanten, de verslagenheid van de Remonstranten, de gehechtheid van de soldaten en van het merendeel van de bevolking, onweerstaanbaar; bijkans Soeverein; de lust alleen

ontbrak. Van jongs af geleerd. en gewend de Staten als de hoogste overheid te beschouwen, had hij tegen het misbruik van de oppermacht, in zo ver het tot geloofsvervolging oversloeg, zich verzet; verder niet; in 1617 verklaarde hij dat het gezag van de Magistraten niet wankelen zou dan wanneer het ten verderve van de Godsdienst gebezigd werd²⁰, en, toen de exceptionele maatregel het doel bereikt had, bevestigde hij zelf dit gezag. Nauwelijks kon hij door Willem-Lodewijk tot uitoefening van persoonlijken invloed worden overgehaald. De nieuwe leden van de Statenvergadering werden door hetzelfde esprit de corps bezield. De Engelse gezant schreef reeds in jan. 1619: „Ik zie dat Holland de erkenning zijner meerderheid verlangt; wij hebben wel andere mensen, maar geen ander gedrag.”

De gelegenheid tot verbetering verzuimd; de tijdsomstandigheden zo gunstig als men ze wensden kon. Waarom niet Maurits Eminent hoofd, als Stadhouder van de Unie, met toereikende macht; een Raad van State, met uitgebreide, maar wel afgebakende werkkring; een algemeen, op eenpariger voet gelieven belasting; een Nationaal Gerechtshof boven de Provinciale Hoven; de benoeming van de Vroedschappen, gedeeltelijk althans door de gezeten bur gerij? Aldus zou men uit de vooral na 1588 ingeslagen weg, in een meer historisch- nationaal spoor geraakt zijn.

267. De beteugeling van de Barneveltsgezinden had de Republiek zowel als de Hervormde Kerk gered. Wat zou het gevolg zijn geweest van hun triomf? Het hartstochtelijk voortwoelen van de onlusten, al ware het niet in een burgerkrijg losgebroken, zou de Staat, bij de vernieuwing van de oorlog tegen Spanje, weerloos hebben gemaakt. Gewestelijke en plaatselijke willekeur zou, door wegcijfering van de eenheid van het Gemenebest, door opdringing aan de Kerk van wat met haar belijdenis in strijd was, over volksrecht en volksgeloof gezegevierd, of wel, bij een onvermijdelijke strijd om der Godsdienst wille, nieuwe omwentelingen hebben bereid.

Ook zonder misdadige verstandhouding, strekte der Magistraten handelwijs om het Land zo te verzwakken dat het tegen de uitgaande trèves niet machtig zou zijn behoorlijk weerstand te doen; waarom ook de gespanioliseerde Papisten dit alles met vreugde aanzagen en lachten in hun vuist; ook de vijanden in de Spaanse en paapse landen.

Overhelling van de Remonstranten naar:

- a. het ongelooft; Arminius ging verder dan de vijf artikelen, Episcopius verder dan Arminius, Vorstius nog verder; ook wilden zij weldra generlei belijdenis of formulier;
- b. de Roomse Kerk, om de vrijen wil. — Het Remonstrantisme heeft in Engeland, als in een spiegel, getoond waarheen de zege ook hier zou hebben geleid:
 - a. overhelling van de Episcopaalse kerk (een kerk zoals de Groot ze wenste) naar het Pausdom;
 - b. willekeur, geweld en wreedheid tegen de Puriteinen;
 - c. omwenteling, ten gevolge der machteloosheid van ontrouwe geestelijken en dwangzieke overheid tegen een evangelisch en op aloude vrijheden naijverig Volk.

268. De Republiek had voordelen in Oost-Indië behaald. Aan haar bondgenootschap werd waarde gehecht. Desniettemin was er, toen de oorlog tegen Spanje zou worden hervat, geen reden om te roemen over de gunstige werking van het Bestand.

1615. Reis van Schouten en Lemaire; ontdekking van Kaap Hoorn. — Voortgang van de Oost-Indische Compagnie. In 1616 45 linieschepen, 4000 stukken geschut, 1500 man soldaten en zeevolk. — Koen (1587-1629) van Hoorn, in 1617, Gouverneur-Generaal; die wellicht het meest tot de macht van de Nederlanders in Indië bijgedragen heeft. — Naijver van de Engelsen; heimelijke onderkruipen en openbare vijandelijkheid. — 1619. Onbesliste zeeslag met 7 tegen 14 Engelse schepen. Jakarta dapper, ook tegen de inboorlingen, verdedigd; onder de naam van Batavia, tot hoofdplaats van Nederlands Indië gesteld. — De Groot schrijft zijn “Vrije Zee” Mare Liberum; tegen de Spanjaarden en Portugezen.

1616. mei. Aflossing van De Briel, Rammekens en Vlissingen (§ 208) door Barnevelt verkregen, en waardoor de Republiek minder afhankelijk van Engeland werd.

1618. Overwinning van de Zeeuwse Admiraal Haultain op 36 Algerijnse en Turkse schepen. — Hulpvloot (12 schepen) naar Venetië; door Spanje bedreigd. — 1620. De Republiek spoedig in de dertigjarige oorlog (§ 269) gewikkeld; Frederik Hendrik met een krijgsmacht naar de Palts tegen Spinola.

Door het Bestand (§ 235) waren:

- a. de pogingen verijdeld ter oprichting van een West Indische Maatschappij;
- b. de Arminiaanse twisten tot rijpheid gebracht;
- c. Spanje en de Aartshertogen vrij ter ondersteuning van het geweld van de Keizer in Bohemen en elders;
- d. de zeerovers in de Middellandse zee, ook door vele oorlogsgasten die zich bij de Turken gevoegd hebben, versterkt; assurance voor 16 à 18 in plaats van 5 ½% ; zeeschuimers in de Zuiderzee.

“De Staat van alle kanten ondergraven en ondermijnd, zodat wij bij het bestand niet gewonnen, maar veel verloren hebben, zelfs de hoop om tot een goede vrede of wapenstilstand te geraken en men door het gehele eedgenootschap der Roomsden, de overhand hebbende in Bohemen, Hongarije en Duitsland, bedreigd wordt”.